

Groen wonen in stad en land

Groen wonen in stad en land

Over groene woonmilieus en een samenhangend beleid voor stad en land

**K. van Bremen
J.F. Jonkhof**

Alterra-rapport 873

Alterra, Wageningen, 2003

REFERAAT

Bremen, K. van & J.F. Jonkhof 2003. *Groen wonen in stad en land; over groene woonmilieus en een samenhangend beleid voor stad en land*. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 873. 128 blz. 25 fig.; 5 tab.; 108 ref.

De aanleiding voor dit rapport is de grote vraag naar groen wonen en de manier waarop in het ruimtelijk beleid hiermee wordt omgesprongen. De centrale vraag is of het creëren van groene woonmilieus bijdraagt aan een meer samenhangend beleid voor stad en land. De verwachting is, dat groen wonen als combinatie van 'rood' en 'groen' leidt tot het in ogenschouw nemen van stad én land. Hierbij aansluitend is aandacht voor het beleidsinstrument woonmilieutypologieën. De verwachting is, dat de toepassing van dit instrument eveneens een bijdrage levert. Enerzijds door het benadrukken van een stad-land continuüm, anderzijds aangezien in typologieën aandacht is voor de woonomgeving en groene woonmilieutypen worden onderscheiden. In het onderzoek is de conclusie dat de bijdrage beperkt blijft, vooral door de beperkingen opgelegd aan het ruimtelijk beleid om groene woonmilieus te creëren én een samenhangend beleid voor stad en land te ontwikkelen. Eén van de belangrijkste beperkingen is het vigerende compacte stad-beleid.

Trefwoorden: compacte stad, discoursen, groen wonen, landelijk gebied, ruimtelijk beleid, woon-beleid, woonmilieutypologieën.

ISSN 1566-7197

DWK-programma 386 Groene Metropolen

Dit rapport kunt u bestellen door € 30,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 873. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2003 Alterra

Postbus 47; 6700 AA Wageningen; Nederland

Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: info@alterra.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Woord vooraf	9
Samenvatting	15
1 Inleiding	19
1.1 Aanleiding	19
1.1.1 Een wens om groen te wonen	19
1.1.2 Een stad-land discussie	19
1.1.3 Groen wonen in stad én land?	20
1.1.4 Woonmilieus	20
1.2 Doelstellingen en verwachtingen	21
1.3 Probleemstelling en onderzoeksvragen	22
1.4 Leeswijzer	23
2 Het onderzoek	25
2.1 Inleiding	25
2.2 Werkwijze	25
2.3 Onderzoeksmethodologie	27
2.3.1 Onderzoeksmethode: discoursenanalyse	27
2.3.2 Onderzoeksmethode: casestudies	28
2.4 Selectie gemeenten en beleidsmedewerkers	30
2.4.1 Gemeenten	30
2.4.2 Beleidsmedewerkers	31
2.5 Conclusies	31
3 Discoursen van groen wonen	33
3.1 Inleiding	33
3.2 Groen wonen gezien door zes brillen	33
3.2.1 Woonconsumenten	34
3.2.2 Politici	35
3.2.3 Beleidsmakers	37
3.2.4 Ontwerpers	39
3.2.5 Ontwikkelaars	42
3.2.6 Onderzoekers	43
3.3 Perspectieven, belangen en machtsrelaties: een opstap naar discoursen	45
3.3.1 Het krachtenveld	45
3.3.2 Inhoudelijke standpunten	48
3.4 Een discoursenanalyse van groen wonen	50
3.4.1 Discoursen van stad en land	50
3.4.2 Discoursen van groen wonen	51
3.4.3 Relaties tussen discoursen	55
3.4.4 De discoursenanalyse en het ruimtelijk beleid	56
3.5 Conclusies	57

4	Woonmilieus	61
4.1	Inleiding	61
4.2	Begripsomschrijving	61
4.3	De opkomst van woonmilieus	63
4.4	Woonmilieutypologieën	64
4.5	Het beleid van VROM	66
4.5.1	Totstandkoming van de woonmilieutypologie	67
4.5.2	De woonmilieutypologie	67
4.5.3	Nadelen VROM-typologie	70
4.6	Beleidsstoepassing woonmilieutypologieën	71
4.6.1	Woonmilieutypologieën: een analyse-instrument	72
4.6.2	Woonmilieutypologieën: een sturingsinstrument?	72
4.7	Stad en land in woonmilieus	72
4.7.1	Stad-land continuüm	73
4.7.2	Groene woonmilieus	73
4.8	Conclusies	73
5	Intermezzo	75
5.1	Inleiding	75
5.2	Analytisch kader	75
5.3	Verwachtingen voor de casestudies	76
5.4	Onderzoeksvragen	78
6	Het beleid en groen wonen	79
6.1	Inleiding	79
6.2	Krachtenveld ruimtelijke planning	79
6.2.1	Spanningsveld met landelijke en provinciale overheid	79
6.2.2	Spanningsveld tussen woonbeleid en ruimtelijk beleid	80
6.2.3	Spanningsveld met gemeentelijke politiek	81
6.2.4	Spanningsveld met marktpartijen (projectontwikkelaars)	82
6.2.5	Spanningsveld in de regio	83
6.3	Stad en land	83
6.3.1	Compacte stad versus landschapsstad	83
6.3.2	Een gescheiden benadering van stad en land	84
6.3.3	Streven naar een 'synergie tussen stad en land'	84
6.4	Discoursen van groen wonen	86
6.4.1	Groen wonen als beleidsthema	86
6.4.2	Discoursen van beleidsmedewerkers	87
6.4.3	Discoursen in het gemeentelijk beleid	88
6.4.4	Discoursen vergeleken	88
6.5	Woonmilieus	89
6.5.1	Typologieën	90
6.5.2	Stad en land	92
6.5.3	Toepassing woonmilieus	93
6.6	Conclusies	94
7	Conclusies	97
7.1	Inleiding	97
7.2	Groen wonen in de stad-land discussie	97

7.2.1 De stad-land discussie	98
7.2.2 Groen wonen als gecombineerd concept van 'rood' en 'groen'	98
7.3 Een samenhangend beleid voor stad en land?	99
7.4 Woonmilieutypologieën	99
7.4.1 Een ideaaltypische woonmilieutypologie?	99
7.4.2 Groene woonmilieus als een aparte categorie	100
7.4.3 Woonmilieus om een stad-land continuüm te representeren	100
7.4.4 Toepassing woonmilieus	101
7.5 Een omslag in het beleid	101
7.6 Aanbevelingen	102
7.6.1 Het creëren van groene woonmilieus	102
7.6.2 Naar een samenhangend beleid voor stad en land	103
7.6.3 Woonmilieutypologieën als sturingsinstrument	104
Literatuur	107
 <i>Bijlagen</i>	
1 Politieke standpunten groen wonen	115
2 Woonmilieutypologieën	119
3 Opzet interviews	125

Woord vooraf

Deze publicatie is tot stand gekomen in het kader van het project Groen wonen. Groen wonen is een onderzoeksproject van Alterra, opgestart in 1999, en wordt in het kader van het Onderzoeksprogramma Groene Metropolen uitgevoerd in opdracht van het ministerie van LNV en VROM. Koen van Bremen heeft het onderzoek verricht in het kader van zijn afstudeeronderzoek voor de Faculteit Ruimtelijke wetenschappen van de Universiteit Utrecht. Jos Jonkhof, projectleider Groen wonen, heeft Van Bremen begeleid, samen met Gielijn Blom, Alterra, en Saskia Heins, Faculteit Ruimtelijke wetenschappen, Universiteit Utrecht.

Het Nederlandse ruimtelijk beleid is gefocust op het duurzaam vorm geven aan de relatie tussen ontwikkelingen in het stedelijk en het landelijk gebied. In de harde praktijk blijkt dat korte termijn oplossingen op locatie het vaak winnen van de lange termijn perspectieven. Dit leidt dan tot scheiding tussen stad en land, tussen natuur en de stad en tussen wonen en landschap. Voor de burger is deze spanning moeilijk te herkennen. Laat staan de clichés en vooronderstellingen die samenhangen met Groen Wonen te doorbreken. Leren van voorbeelden uit de praktijk en van de communicatie tussen de verschillende spelers in het veld zijn belangrijke middelen om nieuwe inzichten voor Groen Wonen bespreekbaar te maken.

Onderzoeken is ook observeren! Naast onderzoek naar motieven, doelgroepen, concepten en woonmilieus is Groen Wonen iets wat in de dagelijkse werkelijkheid gewoon bestaat. Groen Wonen begint al bij de voordeur!

Het beleid voor de groene ruimte wordt aangestuurd vanuit verschillende rijksnota's. De Vijfde nota RO/in 2004: de Nota Ruimte (VROM), de nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur (LNV), de nota Mensen wensen wonen (VROM), de nota Ontwerpen aan Nederland (OCW), en het Structuurschema voor de Groene Ruimte II (LNV) spreken zich op eigen wijze uit over de samenhang en kwaliteit van de (groene) leefomgeving. Achter het thema groen wonen schuilt een aantal kern-thema's van het ruimtelijk beleid: sturing, ruimtelijke kwaliteit, mensenwensen en de spanning tussen individuele behoeften en de regie over de collectieve waarden van stad en land. En – in een breder perspectief – bovendien een verschuiving in de geografie van stad en land naar een geografie van het stadslandschap. Allemaal ontwikkelingen die tot een paradigmawisseling leiden, zowel op het gebied van onderzoek (ontwerpend-onderzoek) als van beleid (sturen met innovatie).

Groen Wonen is gesitueerd in het kader van de reeks woonmilieus die in de nota Mensen wensen wonen en in de Vijfde nota RO worden aangedragen. Het project beoogt daarmee aansprekende beelden aan te dragen die helpen om nieuwe samenhangende concepten te ontwikkelen voor de rol van het wonen in de ruimtelijke kwaliteit van stad en land. Groen wonen past ook in de complete reeks van woonvormen die ons stadslandschap verrijkt. Om die complete reeks gaat het: hoe sluit wonen aan op andere vormen van ruimtegebruik, in de context van de

Nederlandse verstedelijkte samenleving, van Deltametropool (Vijfde nota / Nota Ruimte 2003) tot Plattelandsmetropool (zie Noorderbreedte, 2002). Met deze redeneerlijn heeft het onderzoek zich per definitie op het scherp van de snede bewogen tussen de traditionele beleidsterreinen voor het stedelijk en voor het landelijk gebied

Vanuit deze laatste invalshoek heeft Alterra de taak op zich genomen om een fundament onder het project Groen wonen te leggen, met name gericht op de veronderstelling dat het woonmilieu-concept een belangrijke pijler van het beleid met betrekking tot groen wonen vormt. Van Bremen heeft de literatuur op een rij gezet, het lopend debat gescreend op discoursen rond begrippen als sturing, typologie, groen wonen en milieudifferentiatie en in een aantal cases getoetst in welke mate de betrokken beleidsmakers, bestuurders en gebruikers daadwerkelijk daardoor beïnvloed zijn geweest. De krachtenveld-analyse die deze brede waaier aan onderzoeksdoelstellingen heeft opgeleverd is zeer to-the-point: als we spreken over groene woonmilieus is niet alleen een goed typologisch concept nodig, maar zijn we verplicht na te denken over een bestuurlijk concept dat in staat is leiding te geven aan de omslag van kwantitatief (voorheen: volkshuisvestings) beleid naar kwalitatief woonbeleid.

Het ruimtelijk beleid voor stad en land staat inmiddels voor de opgave om een beweging te maken in de richting van regionalisering bij het zoeken naar oplossingen: de verantwoordelijkheid voor besluitvorming, uitvoering, kwaliteit en marktvraag daar leggen waar bestuur en burger er om vragen. Het streven naar kennis-uitwisseling, kennisverrijking en innovatie op het gebied van uitvoering, maatwerk, differentiatie, gebiedsgerichtheid blijft evenwel een constant stimulerende factor in het zoeken naar nieuwe werkvormen. Van rijkszijde is dan ook inmiddels (nieuw kabinet en nieuwe begroting) aangegeven dat de prioriteiten op de onderzoeksagenda zodanig verschuiven dat er zich keuzemomenten voordoen. Verder investeren in kennis, of beperking tot nieuwe kerntaken, of de verantwoordelijkheid voor kennisontwikkeling neerleggen bij het uitvoeringsniveau, bijvoorbeeld de provincie, de markt, de sectororganisaties en de valgemeenschap? Voor het onderzoek betekent dit dat de geboden kennis op een goed moment beschikbaar komt. Het ziet er immers naar uit, dat inzichten in woonmilieus, leefstijlen en mensenwensen nu meer dan ooit nodig zijn. Wat zijn de perspectieven?

Er staat inmiddels een groot aantal nieuwe initiatieven op stapel, waarin de vraag naar kennis vroeg of laat pregnant op de agenda zal komen.

Wij noemen hier het initiatief

- van INNONET, Nieuwe Dorpen, een experiment in Damwoude gestart (gemeente Dantumadeel, informatie: www.agro.nl/innovatienetwerk);
- het idee om in samenwerking met de gemeente Rotterdam een verkenning te doen naar een experiment Nieuwe Dorpen in de stad, in Rotterdam ("Rotterdam is vele dorpen"), nav een aantal tochten, zomer 2003, in het Mobiele natuurreservaat (informatie: www.groenemetropolen.nl);

- de Stichting Case heeft bij het Stimuleringsfonds voor Architectuur en elders een project ingediend ism Alterra (“Groen wonen in lage dichtheid”), de uitwerking van een strategie voor de combinatie van natuurontwikkeling, agrarisch cultuurlandschap en wonen in lage dichtheden in een proefgebied. Een proefstudie voor Veldhoven (N-Brabant) is afgerond;
- Alterra mag in het kader van ICES-KIS3 (Bsik), thema-pakket Meervoudig Ruimtegebruik, het voorstel Wonen=Landschap (Jonkhof, Lengkeek, 2003) uitwerken, in belangrijke mate geïnspireerd door de ideeontwikkeling binnen het Netwerk Groen wonen;
- Alterra (Timmermans, Kuypers, Jonkhof) neemt initiatief ism projectontwikkelaars (DURA-Vermeer, Amstelland) voor het koppelen van kennis en praktijk rond bouwen met groen en water in, om en aan de stad, rond thema’s als Drijvende stad, Natuur en bouwen, grijs-groene knooppunten, Nieuwe dorpen;
- Alterra heeft een bijdrage geleverd aan de Architectuur biënnale Rotterdam 2003, in de vorm van het project Het Mobiele Natuurreservaat, met het thema Groen wonen; in het Ontwerpatelier Deltametropool proberen toparchitecten de kloof te dichten tussen de ruimtelijke plannen en het uiteindelijke ontwerp en kan de ruimtelijke kwaliteit een impuls krijgen (Informatie: www.onearchitecture.nl/deltametropool.html; www.vrom.nl);
- de SEV heeft het programma Ruimzicht opgezet: “Met het experiment Ruimzicht wil de SEV verkennen op welke manier het wonen en verbrede agrarische bedrijvigheid kan bijdragen aan de kwaliteit van het landelijk gebied, bijvoorbeeld met nieuwe buurtschappen, dorpen of landgoederen. De SEV wil behoud en versterking van cultuurhistorie, nieuwe natuur en ecologische verbindingen en waterberging...Coalities van bijvoorbeeld maatschappelijke organisaties, particuliere initiatieven, gemeenten en provincies zijn nodig om deze ruimte te creëren, met de status van SEV experiment als extra stimulans.” (Informatie: www.sev.nl/programma's/ruimzicht);

De Ontwikkelingsplanologie: “Ontwikkelingsplanologie moet leiden tot meer ruimte voor goede initiatieven van overheden en van andere partijen met als doel het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit. Voorop staat het realiseren van meer projecten in een gebied en versnelling van de kwaliteitsverbetering. Gebieden of regio's waar iets aan de hand is, waar de ruimte onder druk staat of juist ruimte vrijkomt, worden integraal onder handen genomen. Kenmerkend is ook dat er een gezamenlijk beleidsproces op gang komt met complementaire partijen, dat wil zeggen: ieder doet waar hij of zij goed in is. Overheden brengen hun publieke taken en competenties in en bedrijven en/of maatschappelijke organisaties de hunne. Partijen moeten bereid zijn een integraal plan te maken dat meer is dan de som der delen en zo een belangrijke kwaliteitsverbetering voor het gebied inhoudt...VROM (zet) de ruimtelijke hoofdstructuur op de kaart. Dit zijn de ruimtelijke elementen die essentieel zijn voor de ontwikkeling van Nederland: woon- en werkgebieden, de hoofdverbindingen, landschappen en natuur waar echt niemand aan mag komen. Het rijk geeft hiervoor de beleidskaders aan en zal verder veel overlaten aan initiatieven van en in de regio.

In de tweede plaats zullen er vanuit Den Haag meer instrumenten komen die bijdragen aan gewenste ontwikkelingen, en minder gebods- en verbodsbepalingen. Dit moet partijen stimuleren om te investeren op een wijze die strookt met de doelstellingen van het ruimtelijk beleid. Experimenten hiermee zijn reeds gaande, zoals de 'Ruimte-voor-ruimte regeling'. Hierbij worden op enkele plaatsen in het landelijk gebied extra ontwikkelrechten verleend, onder voorwaarde dat de extra opbrengst daarvan rechtstreeks ten goede komt aan het (in dit geval) saneren van de intensieve veehouderij en het opknappen van het landschap....Voor ontwikkelingsplanologie wordt in navolging van andere experimenten, zoals Stad en Milieu, gekeken naar de mogelijkheden om te experimenteren en ervaring op te doen met nieuwe instrumenten zoals prioriteitsgebieden (stadsranden, verwaarloosde landschappen), ontwikkelrechten (Ruimte-voor-ruimte regeling), verevening (herstructurering met 'rood-voor-groen').” (Informatie: www.vrom.nl/ontwikkelingsplanologie):

LNV maakt in samenwerking met Habiforum een verkenning naar de kansen voor een Community of practice (CoP, Kersten en Kranendonk 2002) voor het thema Rood-groen. De uitgenodigde partners, waaronder Alterra, worden gevraagd daarvoor met ideeën en 'commitment' te komen. Dit najaar wordt een besluit genomen.

De ministeries LNV en VROM hebben gezamenlijk het project Groen in en om de stad (GIOS) opgezet. Om inzicht te krijgen in de groene ambities van de G30 zijn hun plannen met betrekking tot groen geanalyseerd. In deze analyse is gekeken naar onderdelen als planning, benodigde financiering en inhoud. Ieder jaar actualiseert Alterra het overzicht van groenprojecten. Zo ontstaat een voortdurend actueel beeld van de GIOS-ambities van de G30. Voor de gemeenten is dit een inspiratie om te komen tot een samenhangende visie en strategie om het groen in relatie tot andere opgaven voor stad en ommeland bestuurlijk neer te zetten. Voorjaar 2004 zal de minister van LNV in dat verband samen met genodigde G-30 bestuurders een bezoek brengen aan Parijs en de regio Ile-de-France. (Informatie: www.groenemetropolen.nl).

Publicatie Balansboek Rood-Groen, uitgevoerd door de Stichting Recreatie/KIC, i.o.v. LNV en VROM, september 2003.

Conclusies

- Het thema Groen wonen blijft op de agenda staan!
- Het accent in beleid verschuift van debat naar uitvoering en van ideeën-uitwisseling naar uitwisseling van praktijkkennis!
- Er is een permanente behoefte aan uitwisseling van ideeën op het gebied van een heldere opgave voor rood-voor-groen benaderingen, innovatieve ontwerpen, heldere procesinzichten en financieringsvormen
- Er bestaat een actief en breed netwerk van ideeënmakers, plannenmakers, beleidsontwikkelaars, projectontwikkelaars en gebruikers bij markt en overheden, in alle denkbare posities en verantwoordelijkheden!
- Alterra zet in op het ontwikkelen van leer- en ervaringsprojecten op het grensgebied van ontwerp en onderzoek, projectontwikkeling en mensenwensen,

onder de noemer *Groen Bouwen!* Alterra stelt daarom voor mee te werken aan de ontwikkeling van een CoP *Groen Bouwen*, gericht op het bijeen brengen van praktijkkennis en reflectie.

Met dit rapport sluit Alterra de reeks publicaties in het kader van het project Groen wonen af. De gebundelde kennis en inzichten zijn toegankelijk gemaakt voor een breed netwerk van beleidsmakers, ideeënmakers, ontwerpers en onderzoekers: Noötopia als het ware....

Samenvatting

Het vertrekpunt van dit onderzoek is de constatering dat het vigerend ruimtelijk beleid onvoldoende in staat is de veranderingen in het ruimtegebruik bij te sturen. De veronderstelling is dat een meer samenhangend beleid voor stad en land beter tegemoet komt aan deze maatschappelijke ontwikkelingen, aangezien de woonconsument zich niets lijkt aan te trekken van de uit politieke overwegingen getrokken grenzen tussen stad en land. Het gevolg is dat een stad-land discussie plaatsvindt ten aanzien van de manier waarop beleidsmakers omgaan met veranderingen van het ruimtegebruik in stad en land. Gezien de veelomvattendheid van de stad-land discussie is gekozen om één belangrijk aspect van deze discussie te bezien, te weten groen wonen. Een discrepantie tussen de doelstellingen van het ruimtelijk beleid en de daadwerkelijke ruimtelijke ontwikkelingen ten aanzien van stad en land is namelijk de grote wens van woonconsumenten om groen te wonen. Het compacte stad-beleid biedt echter nauwelijks ruimte om tegemoet te komen aan deze woonwens.

Daarnaast is de woonmilieutypologie, als beleidsinstrument van het Ministerie van VROM, onder de loep genomen. De achterliggende gedachte is, dat zowel het creëren van groene woonmilieus, als het toepassen van de woonmilieubenadering, een bijdrage leveren aan een samenhangend beleid voor stad en land. De doelstelling van dit onderzoek is derhalve het inzicht geven in de bijdrage van het creëren van groene woonmilieus aan een samenhangend beleid voor stad en land.

Een en ander leidt tot de probleemstelling: *In hoeverre draagt het creëren van groene woonmilieus bij aan een samenhangend ruimtelijk beleid voor stad en land?* Daarbij is het mogelijk drie bijdragen te onderscheiden:

- 1) groen wonen als gecombineerd concept van 'rood' en 'groen';
- 2) groene woonmilieus als een aparte categorie in de woonmilieutypologieën;
- 3) woonmilieus als manier om een stad-land continuüm te representeren.

De werkwijze die moet leiden tot een beantwoording van de probleemstelling is ten eerste gebaseerd op een literatuurstudie, waarin een discoursenanalyse van groen wonen en het doorgronden van de woonmilieubenadering belangrijke onderdelen vormen. Ten tweede vormt de onderzoeksvorm van casestudies in de werkwijze een belangrijke methode. In het kader hiervan zijn vier gemeenten geanalyseerd en is een aantal beleidsmedewerkers geïnterviewd.

In het krachtenveld van de ruimtelijke planning is een viertal discoursen van groen wonen te onderscheiden. Partijen met een 'normatief' discours zien alleen mogelijkheden voor groen wonen in en rond de stad. Partijen met een 'instrumenteel' discours zien mogelijkheden voor groen wonen om een bijdrage te leveren aan de ruimtelijke kwaliteit in stad én land. De vraag naar groen wonen staat aan de basis van het 'markt' discours en de onduidelijkheden en vraagstukken rondom het concept groen wonen vormen de basis voor het 'onderzoek' discours. In de discoursenanalyse blijkt, dat veel partijen in het krachtenveld van de ruimtelijke planning groen wonen direct koppelen aan de stad-land discussie. Een deel van deze

partijen (waaronder politici en beleidsmakers) zien groen wonen als een vorm van extensief wonen. Dit is een voorname reden, dat het creëren van groene woonmilieus (buiten de compacte steden) veelal niet tot ontwikkeling komt. De stad-land discussie betreft immers de strijd tussen de verwezenlijking van individuele belangen en het behoud van collectieve waarden. Groen wonen als een extensieve vorm van wonen is daarbij een ultieme uiting van het individuele belang dat botst met het streven naar behoud van het Nederlands landschap (collectieve waarden). Desondanks is groen wonen een belangrijk beleidsthema in het gemeentelijk beleid. De genoemde spanning in het krachtenveld van de ruimtelijke planning heeft tot gevolg dat een discrepantie aanwezig is tussen de doelstellingen verbonden aan het concept groen wonen en de doorwerking hiervan in de uitvoering van het beleid. Het 'normatief' discours is dominant. Daarbij gaat het creëren van groene woonmilieus nauwelijks samen met een compacte stad-beleid. Het gevolg is dat vooralsnog weinig sprake is van bijdrage 1 (groen wonen als gecombineerd concept van 'rood' en 'groen') aan een samenhangend beleid voor stad en land.

Woonmilieutypologieën zijn de belangrijkste uitwerking van de woonmilieubenadering. De afgelopen decennia zijn hiervan vele varianten ontwikkeld. Het Ministerie van VROM heeft in 2000 het woonmilieubeleid geïntroduceerd in de Nota Wonen. De woonmilieus komen, in een tijd van kwaliteitsstreven in het woonbeleid, veel meer tegemoet aan de wensen van woonconsumenten. Een woonmilieu omvat namelijk niet alleen eigenschappen van woningen, maar ook van woonomgevingen en woonlocaties. De woonmilieutypologie van het Ministerie van VROM kent, evenals de overige woonmilieutypologieën, een aantal bezwaren, waardoor vooralsnog een brede beleidstoepassing uitblijft. De woonmilieutypologieën vormen een analyse-instrument om de vraag naar en het aanbod van woonmilieus te bepalen. Een eventuele (bouw)opgave, die uit deze vergelijking van vraag en aanbod voortvloeit, vereist een toepassing van woonmilieus als sturingsinstrument. Hiervan is echter geen sprake, voornamelijk vanwege de bezwaren ten aanzien van de totstandkoming van woonmilieutypologieën. Om deze reden is de rol van bijdrage 2 (groene woonmilieus als een aparte categorie in de woonmilieutypologieën) beperkt te noemen. Het onderscheiden van groene woonmilieus is immers slechts een aanzet, waarbij de woonmilieus bijdragen aan een erkenning van het belang van de (groene) woonomgeving. Daarnaast blijft eveneens bijdrage 3 (woonmilieus als manier om een stad-land continuüm te representeren) beperkt, aangezien onvoldoende ruimtelijke eigenschappen van woonmilieus, die betrekking hebben op aspecten van stad en land, van invloed zijn op de totstandkoming van de woonmilieutypologieën.

De vooralsnog beperkte, maar in potentie aanzienlijke bijdrage van het creëren van groene woonmilieus aan een samenhangend beleid voor stad en land geeft aanleiding tot het doen van een aantal aanbevelingen. De voornaamste aanbevelingen zijn erop gericht groen wonen los te koppelen van de stad-land discussie. Deze ont koppeling maakt de mogelijkheden voor het creëren van groene woonmilieus breder, waardoor tot nog toe gerealiseerde projecten meer gaan fungeren als inspiratiebron voor het breder toepassen van het concept groen wonen. De aanbevelingen ten aanzien van de woonmilieubenadering zijn vooral gericht op aanpassingen in enerzijds de manier waarop woonmilieutypologieën totstandkomen en anderzijds de wijze waarop het

Ministerie van VROM, de provincies en gemeenten de woonmilieubenadering toepassen. Dit met de doelstelling om de inzet van de woonmilieubenadering als sturingsinstrument te bevorderen, zodat de bijdrage aan het creëren van groene woonmilieus en een samenhangend beleid voor stad en land toeneemt.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In het ruimtelijk beleid vormt het compacte stad-beleid nog immer een voornaam uitgangspunt. Dit beleid is gebaseerd op een scheiding tussen stad en land:

Planologie en ruimtelijke ordening hebben vanouds moeite met het open gebied. (...) Het landelijk gebied is voor de planoloog daarom vaak niet meer dan een spiegelbeeld: waar de stad een hoge dichtheid moet hebben - de compacte stad - moet het landelijk gebied vooral leeg blijven en rust bieden. (Derksen, 2003)

Burgers en bedrijven lijken zich in hun activiteitenpatronen echter nauwelijks iets aan te trekken van deze (door de politiek bepaald en beleidsmatig getrokken) grens. Een aantal maatschappelijke ontwikkelingen, waaronder een toegenomen welvaart en een groei van de mobiliteit, heeft geleid tot het verdwijnen van functionele, economische en sociaal-culturele contrasten tussen stedelijke en landelijke gebieden. Morfologische verschillen bestaan echter nog (Van Dam, et al., 2002) en zijn in belangrijke mate bepalend voor het aanblik en de waarde van het Nederlandse landschap.

1.1.1 Een wens om groen te wonen

Er is derhalve sprake van een discrepantie tussen de doelstellingen van het ruimtelijk beleid en de daadwerkelijke (ruimtelijke) ontwikkelingen. Een belangrijke discrepantie betreft het ruimtelijk beleid ten aanzien van stad en land en de vraag naar groen wonen. Terwijl wonen in het groen vroeger vooral aan de elite was voorbehouden (bijvoorbeeld in de Beemster, 't Gooi, het Vechtdal), uiten tegenwoordig veel mensen de wens om groen te wonen (Ministerie van VROM, 2000; Van Leeuwen & Elbersen, 2000; Heins, 2002; Jonkhof & Timmermans, 2003). Bovendien zijn deze individuele wensen, als gevolg van de welvaartsgroei, door steeds meer mensen te realiseren. Het vigerend ruimtelijk beleid biedt nauwelijks ruimte om tegemoet te komen aan deze woonwens.

Maar slechts weinig mensen beseffen hoeveel het kost om de plattelandsidylle in stand te houden. Het dwingt veel mensen genoegen te nemen met een minuscule lapje grond in een Vinex-wijk, terwijl een kwart van de mensen liever echt buiten zou wonen. (Peters, 2003)

Enkele marktpartijen, zoals projectontwikkelaars (bijvoorbeeld AM wonen, Bouwfonds), en innovatieve lokale overheden (bijvoorbeeld de gemeente 's-Hertogenbosch) proberen op deze vraag in te springen, maar zijn als gevolg van het restrictief beleid beperkt in hun mogelijkheden.

1.1.2 Een stad-land discussie

De laatste jaren is in een aantal studies duidelijk gemaakt dat groen wonen onderdeel uitmaakt van de keuzemogelijkheden van mensen en dat groen wonen de landschappelijke kwaliteit ten goede kan komen (ook in het landelijk gebied!) (zie

bijvoorbeeld Alterra, 2000; Vrolijk et al., 2003). Toch vormt groen wonen in een stad-land discussie een betwist onderdeel. In hoeverre moet aan de grote vraag naar groen wonen worden voldaan? Waar is groen wonen in dat geval mogelijk? En in hoeverre gaat dit ten koste van het landelijk gebied?

De stad-land discussie wordt gevoerd omtrent de vraag of en hoe tegemoet moet worden gekomen aan de opgetelde individuele eisen van Nederlanders, terwijl daarbij het landschap zo min mogelijk schade wordt toegebracht. Deze individuele eisen van Nederlanders richten zich zowel op de stad als het land: men wil mooi wonen, lekker kunnen recreëren, een fijne werkplek hebben en niet elke dag in de file hoeven te staan. Het probleem is hierbij, dat dergelijke functies in stedelijke gebieden gewoonlijk bijdragen (of in ieder geval minder afbreuk doen) aan de leefkwaliteit, terwijl in het landelijk gebied nogal eens sprake is van negatieve effecten: het landschap is kwetsbaar en wordt bovendien als kwetsbaar ervaren.

1.1.3 Groen wonen in stad én land?

Deze ontwikkelingen hebben voor grote delen van Nederland een toenemende vervlechting van stad en land tot gevolg (zie bijvoorbeeld Van Dam et al., 2002; Robinson, 1991). Een goede afweging dient te worden gemaakt tussen collectieve waarden en individuele belangen, waarbij voor een nieuwe balans tussen deze twee uitersten een herijking van het beleid is vereist. Dit temeer in een periode van aanzienlijke dynamiek in het ruimtegebruik: de stedelijke herstructurering van de naoorlogse wijken begint goed op gang te komen, de post-Vinex periode komt in zicht en het landelijk gebied is onderhevig aan grote veranderingen. De veronderstelling in deze studie is, dat aan de hand van een samenhangend beleid voor stad en land deze balans opnieuw kan worden bewerkstelligd.

Ten eerste wordt met een samenhangend beleid onderkend dat niet langer sprake is van twee gescheiden werelden, maar dat stad en land nauw zijn verweven. Ten tweede biedt het de mogelijkheid actiever op te zoek naar het oplossen van allerlei overlappende ruimteclaims, die zijn ontstaan als gevolg van het restrictief beleid. Het is goed mogelijk dat creatieve combinaties worden gevonden, bijvoorbeeld tussen natuur en wonen, of tussen water en werken. Hierbij kan tegemoet worden gekomen aan zowel een groot deel van de opgetelde individuele wensen als het beschermen van de collectieve waarden.

1.1.4 Woonmilieus

In de Nota Wonen *Mensen, wensen, wonen* heeft het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) een woonmilieutypologie als beleidsinstrument geïntroduceerd (Ministerie van VROM, 2000). In deze beleidsnota is op basis van een analyse met deze woonmilieutypologie geconstateerd, dat sprake is van een grote vraag naar groene woonmilieus. Hierdoor lijkt de toepassing van de woonmilieutypologie het creëren van groene woonmilieus te bevorderen. Daarnaast is in de woonmilieutypologie op het eerste gezicht sprake van een geleidelijke

overgang van stad naar land. Dit betekent dat de beleidstoepassing van deze typologie een andere benadering van stad en land tot gevolg kan hebben.

1.2 Doelstellingen en verwachtingen

In de vorige paragraaf is reeds geconstateerd, dat een samenhangend beleid nodig is om een balans te bewerkstelligen tussen individuele belangen (de wens om groen te wonen) en collectieve waarden (het open landschap). De verwachting is, dat groen wonen niet alleen mogelijk wordt gemaakt door een samenhangend beleid voor stad en land, maar dat het creëren van groene woonmilieus tevens bijdraagt aan een dergelijk beleid voor stad en land. De hoofddoelstelling van dit onderzoek is derhalve *inzicht geven in de bijdrage van het creëren van groene woonmilieus aan een samenhangend beleid voor stad en land*. Door in het ruimtelijk beleid het creëren van groene woonmilieus na te streven, kan naar verwachting op drie mogelijke manieren een samenhangend beleid voor stad en land worden bereikt:

- 1) *Groen wonen als gecombineerd concept van 'rood' en 'groen'*. Groen wonen is een concept in die zin dat veel mogelijkheden bestaan het ontwerp en de ontwikkeling van groen wonen op verschillende wijze vorm te geven. Groen wonen verenigt hierbij per definitie twee essentiële bestanddelen van het ruimtelijk beleid in Nederland: 'rood' en 'groen'. Voor een restrictief ruimtelijk beleid met de compacte stad-gedachte als kern is het concept in die zin een 'contradictio in terminis'. Het combineert wonen als stedelijke functie in 'de' compacte stad en groen als landelijke functie in 'het' open land.
- 2) *Groene woonmilieus als een aparte categorie in woonmilieutypologieën*. Door het toepassen van woonmilieutypologieën neemt naar verwachting de aandacht voor groene woonmilieus toe. In woonmilieutypologieën komen namelijk specifieke groene woonmilieutypen naar voren. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk, dat het onderscheiden van groenstedelijke en landelijke woonmilieus en de constatering van een grote vraag naar groene woonmilieus door het Ministerie van VROM (1997 & 2000) een bewustwordingsproces op gang brengt, waarbij meer aandacht wordt besteed aan het creëren van groene woonmilieus.
- 3) *Woonmilieus als manier om een stad-land continuüm te representeren*. Woonmilieus bestaan uit ruimtelijke eenheden van woning en woonomgeving en zijn gesitueerd in allerlei locaties (in stad en land). In woonmilieutypologieën worden woonmilieus in zowel stad als land op een vergelijkbare manier benaderd en ingedeeld. Dit betekent naar verwachting, dat aan de hand van een toepassing van woonmilieutypologieën in het beleid meer samenhang tussen stad en land wordt bewerkstelligd.

Naast de hoofddoelstelling is een nevendoelstelling een bijdrage te leveren aan de stad-land discussie, waarbij het uitgangspunt is een positieve impuls te geven aan het ruimtelijk beleid. Daarnaast is een nevendoelstelling om de woonmilieubenadering te evalueren en tot een optimalisering van de beleidstoepassing van woonmilieutypologieën te komen.

1.3 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Naar aanleiding van de geschetste problematiek, de doelstellingen en de verwachtingen van dit onderzoek, kan de probleemstelling als volgt worden geformuleerd:

In hoeverre draagt het creëren van groene woonmilieus bij aan een samenhangend ruimtelijk beleid voor stad en land?

In dit onderzoek wordt er vanuit gegaan dat stad en land geen gescheiden objecten zijn, maar dat sprake is van een vergaande verweving. Hierbij hebben bepaalde gebieden een volledig stedelijk karakter, bezitten sommige gebieden meer stedelijke of meer landelijke kenmerken en hebben weer andere gebieden juist een volledig landelijk karakter. Een samenhangend beleid van stad en land vereist dat wordt uitgegaan van de identiteit en kwaliteiten van gebieden. Daarbij vormt de mate van stedelijkheid of landelijkheid een belangrijk aspect, maar zeker niet het enige of meest doorslaggevende. Er spelen ook gebiedskenmerken een rol met betrekking tot bijvoorbeeld ecologische, sociaal-culturele, economische en morfologische aspecten. Groen wonen kan in al deze gebieden bijdragen aan een bepaalde kwaliteit (bijvoorbeeld landschappelijk gezien). Onderzocht wordt in welke mate het creëren van groene woonmilieus bijdraagt aan een samenhangend beleid voor stad en land, zoals hier geschetst.

Met behulp van enkele onderzoeksvragen is het mogelijk tot een beantwoording van de probleemstelling te komen:

- *Wat is groen wonen?* Voordat kan worden onderzocht of het creëren van groene woonmilieus bijdraagt aan een meer samenhangend beleid, dient eerst duidelijk te worden wat groen wonen is. De veronderstelling is hierbij, dat er niet één omschrijving of definitie van groen wonen is. In plaats van een afbakening van groen wonen, is de insteek van het onderzoek hoe groen wonen wordt benaderd, welke belangen er spelen en welke rol groen wonen speelt in het krachtenveld van de ruimtelijk planning.
- *In hoeverre wordt het concept groen wonen verbonden aan de stad-land discussie?* Groen wonen verenigt elementen in zich van zowel stad als land. Als concept impliceert het een combinatie van een 'stedelijke' functie (wonen) met een 'landelijke' functie (groen). Een aantal belangrijke eigenschappen van groen wonen kan hiermee direct worden verbonden aan de stad-land discussie. Indien deze koppeling wordt gemaakt, is het de vraag wat de gevolgen hiervan zijn voor het creëren van groene woonmilieus en de bijdrage aan een samenhangend beleid voor stad en land.
- *Hoe is tot de woonmilieubenadering gekomen en in hoeverre vormt het een instrument voor het ruimtelijk beleid en het woonbeleid?* Woonmilieutypologieën vormen een belangrijke uitwerking van de woonmilieubenadering. Inzicht vergaren in de achtergronden en eigenschappen van deze typologieën maakt het mogelijk de woonmilieubenadering te doorgronden. De vraag die vervolgens in casestudies wordt onderzocht, is of (en zo ja, hoe) woonmilieutypologieën in de praktijk worden gebruikt. Bovendien wordt onderzocht in hoeverre groene woonmilieus in de typologieën worden onderscheiden en wat het effect daarvan is.

- *In hoeverre draagt de woonmilieubenadering bij aan een samenhangend beleid voor stad en land?* De vraag is of aan de hand van woonmilieutypologieën kan worden gestuurd in het woonbeleid en het ruimtelijk beleid, zodat groene woonmilieus worden gecreëerd. Indien het creëren van groene woonmilieus bijdraagt aan een samenhangend beleid voor stad en land, levert de woonmilieubenadering via het sturen in woonmilieus hieraan een indirecte bijdrage. Daarnaast is de vraag in hoeverre sprake is van een stad-land continuüm in de woonmilieutypologieën. De beantwoording van deze vraag maakt duidelijk welke directe bijdrage de woonmilieubenadering levert aan een samenhangend beleid voor stad en land.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 *Het onderzoek* wordt de werkwijze gepresenteerd en komen de te gebruiken onderzoeksmethoden aan bod. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 *Discoursen van groen wonen* het concept groen wonen vanuit verschillende perspectieven geïntroduceerd. Het krachtenveld van partijen omtrent de stad-land discussie vormt samen met deze perspectieven het vertrekpunt voor een discoursenanalyse van groen wonen. De discoursen van groen wonen vormen vervolgens het kader, waarbinnen de bijdrage van het streven naar en het realiseren van groene woonmilieus aan een samenhangende benadering voor stad en land kan worden gezien. In hoofdstuk 4 *Woonmilieus* verschuift de aandacht naar de woonmilieubenadering. Aan de hand van de achtergronden en eigenschappen van woonmilieutypologieën worden de toepassingen in zowel het woonbeleid als het ruimtelijk beleid inzichtelijk gemaakt. In hoofdstuk 5 *Intermezzo* worden enkele voorlopige conclusies getrokken en enige verwachtingen voor de casestudies opgesteld. Het kan derhalve worden gezien als een overgangshoofdstuk van de theoretische literatuur naar het meer praktische onderzoek. In hoofdstuk 6 *Het beleid en groen wonen* wordt het gemeentelijk beleid onder de loep genomen en komen de resultaten van een aantal casestudies naar voren. In hoofdstuk 7 *Conclusies* wordt tenslotte de probleemstelling beantwoord en wordt een poging gedaan enkele aanbevelingen te doen ten aanzien van het woonbeleid en het ruimtelijk beleid voor stad en land.

2 Het onderzoek

2.1 Inleiding

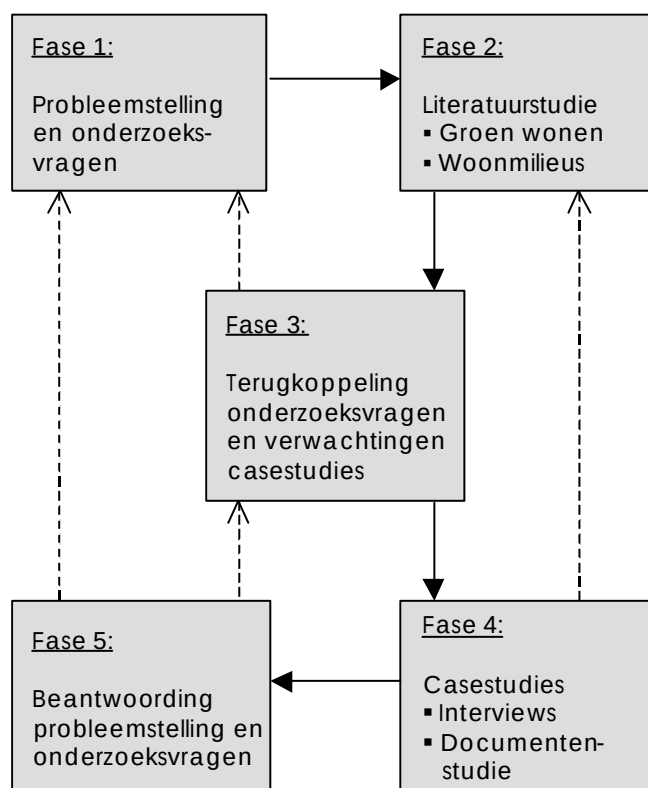
In dit hoofdstuk komen de werkwijze en de onderzoeksmethoden aan bod. In paragraaf 2.2 wordt de in het onderzoek te volgen werkwijze aan de hand van een plan van aanpak beschreven. In paragraaf 2.3 komen de onderzoeksmethoden (discoursenanalyse en casestudies) aan de orde. In paragraaf 2.4 wordt de selectie van de gemeenten en gemeentelijke beleidsmedewerkers toegelicht en in paragraaf 2.5 volgen enkele conclusies.

2.2 Werkwijze

In het onderzoek wordt een werkwijze gehanteerd, waarbij vijf fasen zijn te onderscheiden die gezamenlijk het plan van aanpak vormen (zie figuur 1).

Fase 1

Fase 1 (het opstellen van een probleemstelling en onderzoeksvragen) is reeds in hoofdstuk 1 afgerond. De onderzoeksvragen worden in de verschillende hoofdstukken beantwoord (zowel in de theorie als in het empirische onderzoek).

Figuur 1 De werkwijze weergegeven in een plan van aanpak

Gedurende alle fasen van het onderzoek wordt continu teruggekoppeld naar fase 1. In het plan van aanpak is dit bovendien expliciet aangegeven voor fase 3, de overgang van de theorie naar de praktijk, en voor fase 5, de beantwoording van de probleemstelling en onderzoeksvragen.

Fase 2

In fase 2 wordt het theoretisch kader opgesteld, op basis waarvan het onderzoek verder kan worden uitgediept en de interviews in de casestudies kunnen worden vormgegeven. Het theoretisch kader is gebaseerd op een literatuurstudie van groen wonen en van woonmilieutypologieën. Zo wordt in hoofdstuk 3 een aantal perspectieven onderscheiden en vindt een discoursenanalyse plaats. Deze vormen voor een deel het antwoord op de onderzoeksvragen *wat is groen wonen?* en *in hoeverre wordt het concept groen wonen verbonden aan de stad-land discussie?* Voorts wordt in hoofdstuk 4 voor een groot deel de onderzoeksvraag *hoe is tot de woonmilieubenadering gekomen en in hoeverre vormt het een instrument voor het ruimtelijk beleid en het woonbeleid?* beantwoord. De beantwoording van de vraag in hoeverre het een instrument is, geldt dan voor wat betreft het landelijk beleid.

Fase 3

Uit deze fase vloeit de overgang voort van het theoretisch kader naar de casestudies, het empirische onderzoek. Fase 3 vormt daarom een intermezzo, waarbij zowel een terugkoppeling plaatsvindt naar fase 1 en 2, als een vooruitblik wordt gegeven op het vervolg van het onderzoek.

Fase 4

In fase 4 komt vervolgens het onderzoek naar het gemeentelijk beleid aan bod. Dit gebeurt in de vorm van casestudies, aangezien sprake is van een diepgaand onderzoek van een beperkt aantal gemeenten (vier). Een belangrijk deel van het onderzoek wordt in deze fase gebaseerd op het theoretisch kader. Enerzijds in algemene zin doordat de kennis vergaard in de literatuurstudie wordt toegepast en getoetst in de praktijk, anderzijds in concrete zin door het discours van groen wonen van beleidsmedewerkers te toetsen aan de in fase 2 onderscheiden discoursen. Bovendien volgt de vraagstelling van de interviews uit de kennis die is opgedaan in de literatuurstudie. De beantwoording van de eerste drie onderzoeksvragen (zie fase 2) voor wat betreft het gemeentelijk beleid vindt plaats in hoofdstuk 6. Dit geldt eveneens voor de onderzoeksvraag *draagt de woonmilieubenadering bij aan een samenhangend beleid voor stad en land?*

Fase 5

Nadat in fase 4 de onderzoeksvragen zijn beantwoord, komen in fase 5 de conclusies aan bod. De beantwoording van de probleemstelling vormt hierin het hoofddoel, maar er wordt eveneens aandacht besteed aan de uitkomsten van de verwachtingen, zoals opgesteld in het intermezzo van fase 3.

2.3 Onderzoeksmethodologie

In het plan van aanpak is naar voren gekomen dat het onderzoek leunt op een aantal methoden. In deze paragraaf komt de keuze voor deze methoden aan bod en worden de methoden kort toegelicht.

2.3.1 Onderzoeksmethode: discoursenanalyse

In de literatuurstudie van groen wonen is een belangrijke rol weggelegd voor een discoursenanalyse. Dit met het doel de verschillende benaderingswijzen van groen wonen inzichtelijk te maken en de discoursen van beleidsmedewerkers te kunnen onderscheiden. Een discoursenanalyse wordt derhalve gezien als een methodologisch gereedschap (Pratt, 1996; Frouws, 1998).

Waarom een discoursenanalyse?

Met behulp van discoursen komen meer aspecten aan bod dan wanneer slechts een wetenschappelijke verhandeling omtrent groen wonen plaatsvindt. Het grote voordeel van een discoursenanalyse is dat het de mogelijkheid biedt een gedifferentieerd of niet gedefinieerd begrip, zoals groen wonen, uiteen te rafelen. Niet om tot een eenduidige definitie en begripsafbakening te komen, maar met het doel vanuit de diversiteit de belangrijkste posities, standpunten en argumenten te ontwaren, die in de discussie een rol spelen. Een discoursenanalyse geeft immers

(...) het inzicht dat een eendimensionale en onveranderlijke werkelijkheid niet bestaat. (Van Assche en Jacobs, 2003, p.257)

Een definitie van discoursen

Een algemene omschrijving van discoursen is *een georganiseerde set van sociale representaties* (Frouws, 1998, p.56). Een vergelijkbare definitie van discoursen is *het geheel aan categorieën dat denken en handelen betekenis verleent* (Van Assche en Jacobs, 2003, p.256). Sociale representaties (of categorieën) worden gevormd door het geheel aan interactie (gesproken, geschreven, verbeeld, enz.), dat plaatsvindt ten aanzien van een bepaald onderwerp. Een discours ontstaat doordat mensen selectief putten uit het reservoir van sociale representaties. De vorming van een discours gebeurt enerzijds omdat mensen (bewust of onbewust) gebeurtenissen en processen onderscheiden en belangen nastreven. Anderzijds vindt dit plaats doordat mensen slechts beschikken over een deel van de sociale representatie: niemand heeft immers de beschikking over alle interactie omtrent een bepaald onderwerp (Halfacree, 1995). In een meer specifieke definitie met betrekking tot ruimtelijke planning worden discoursen omschreven als *een min of meer samenhangend geheel van denkbeelden, dat wordt geconstrueerd en gereconstrueerd in interactie tussen onderzoekers, planners, ontwerpers, beleidsmakers, politici en belangengroepen* (Hidding et al., 1998, p.10).

Discoursen onderscheiden

Het onderscheiden van discoursen vormt een belangrijke stap in een discoursenanalyse. De 'bril', die door iemand wordt gedragen, beïnvloedt impliciet en expliciet de manier waarop men kijkt, denkt, praat, schrijft en voelt over een bepaald onderwerp (Jones, 1995). Voor het onderscheiden van discoursen worden twee

verschillende opvattingen gehanteerd. Enerzijds wordt verondersteld dat elke 'bril' is verbonden aan een specifieke groep in de maatschappij. Discoursen worden onderscheiden op basis van de positie van mensen (Frouws, 1998; Jones, 1995; Moscovici: in Halfacree, 1995). Anderzijds behoeven mensen met dezelfde kenmerken en achtergronden niet per definitie een overeenkomstig discours te hebben. Het identificeren van groepen met een discours en het onderscheiden van een zekere mate van consensus in een groep zijn moeilijke aangelegenheden. Het is waarschijnlijk dat individuen een mengelmoes aan beelden en concepten uit verschillende sociale representaties hanteren, onder meer omdat ieder individu een veelheid aan rollen en posities vervult (bijvoorbeeld met betrekking tot werk, huishouden, sport) (Halfacree, 1995).

In dit onderzoek worden deze twee tegenstrijdige opvattingen verenigd. In hoofdstuk 3 wordt met de discoursenanalyse gestart door een zestal perspectieven van partijen op groen wonen te schetsen. Vervolgens wordt de andere opvatting ter harte genomen, waarbij een aantal discoursen van groen wonen wordt onderscheiden en naar dwarsverbanden tussen de partijen wordt gezocht.

Kanttekeningen discoursenanalyse

Naast de genoemde voordelen van het uitvoeren van een discoursenanalyse, is een aantal kanttekeningen te plaatsen. Het onderscheiden van discoursen is een twijfelachtige opgave, gezien het feit dat discoursen op zichzelf weer constructies vormen (in dit geval van de onderzoeker). Bovendien impliceert het doen van een discoursenanalyse, dat alle interactie rondom een onderzoeksobject kan worden geanalyseerd voor interpretatie door de onderzoeker. Dit is echter vrijwel nooit het geval. Het gevaar bestaat dat slechts een deel van het discours wordt blootgelegd, dat bovendien door de vraagstelling van de onderzoeker kan zijn beïnvloed. Zowel onderzoeker als lezer dienen zich bewust te zijn, dat een weergave van de totale werkelijkheid niet mogelijk is en dat deze weergave bovendien is 'gekleurd', door de bril die wordt gedragen.

Een meer specifieke kanttekening betreft het feit dat de stad-land discussie veel dynamiek vertoont, waarbij concepten, argumenten, beelden en percepties continu aan verandering onderhevig zijn. Hierbij zijn de perspectieven van partijen of delen daarvan verre van stabiel en in hokjes te plaatsen. Dit geldt eveneens voor te onderscheiden discoursen, die voortdurend kleine en soms grote wijzigingen ondergaan. Soms is het ene discours belangrijker, dan weer het andere en zo nu en dan verschijnen nieuwe discoursen ten tonele. Dergelijke indelingen doen derhalve enigszins kunstmatig aan.

2.3.2 Onderzoeksmethode: casestudies

Een tweede belangrijke methode in dit onderzoek zijn casestudies. Het gemeentelijk beleid wordt onderzocht aan de hand van empirisch onderzoek, waarbij casestudies een goede manier vormen om de discoursen van groen wonen, het beleid voor stad en land én de toepassing van woonmilieutypologieën in het gemeentelijk beleid tegen het licht te houden.

Waarom casestudies?

De belangrijkste reden voor de keuze van deze onderzoeksmethode is, dat een relatief onontgonnen onderzoeksterrein wordt betreden. Dit betekent dat niet of nauwelijks kan worden voortgeborduurd op eerdere, specifieke onderzoeksresultaten. Met behulp van casestudies is het mogelijk diep in te gaan op enkele gevallen, wat ten goede komt aan het exploratief karakter van het onderzoek (Verschuren & Doorewaard, 2003).

Interviews en documentenstudie

In de casestudies worden twee manieren van gegevensverzameling toegepast. De eerste manier betreft het houden van interviews met beleidsmedewerkers bij gemeenten. Het voordeel van interviews is, dat het mogelijk is het perspectief van de beleidsmedewerkers op groen wonen en op de samenhang tussen stad en land te achterhalen. Er is geen sprake van kwantitatieve maatstaven voor begrippen als discoursen van groen wonen en het krachtenveld van de ruimtelijke planning. Interviews zijn een geschikt middel om op een kwalitatieve wijze toch dergelijke aspecten van het onderzoek in beeld te kunnen brengen. In de interviews komen onder meer de beleidsthema's in het gemeentelijk beleid met betrekking tot groen wonen aan bod. Daarnaast zijn de interviews gericht op het achterhalen van de visie van de gemeentelijke beleidsmedewerkers op het beleid voor stad en land en groen wonen. De interviews met beleidsmedewerkers van de afdeling wonen gaan bovendien in op de (on)mogelijkheden en de toepassingen van woonmilieutypologieën (zie bijlage 3).

Naast het houden van interviews vormt een documentenstudie van beleidsnota's eveneens een manier om het gemeentelijk beleid tegen het licht te houden. Deze vormen ten eerste de input voor een deel van het interview: het biedt de mogelijkheid dieper in te gaan op bepaalde aspecten van het gemeentelijk beleid. De beleidsnota's zijn ten tweede een manier om het beleid te doorgronden. Het is hierbij vooral van belang welke rol groen wonen in het beleid speelt, in hoeverre woonmilieus naar voren komen en hoe in het beleid wordt omgegaan met de relaties tussen stad en land. Zowel de ruimtelijke situatie in gemeenten, als de gemeentelijke beleidsnota's kunnen worden gezien als een kader waarin de discoursen en het perspectief van beleidsmedewerkers kunnen worden geplaatst. Zo spelen bijvoorbeeld in een compacte gemeente andere aspecten een rol dan in een gemeente met een stedelijke structuur die ruimer van opzet is.

Kanttekening casestudies

Naast een aantal specifieke bezwaren ten opzichte van een gegevensverzameling aan de hand van interviews en documentenstudie (zie Hutjes & Van Buuren, 1992; Segers, 1999), kan ook een algemene kanttekening worden geplaatst bij de onderzoeksmethode van casestudies. Het gebrek aan betrouwbaarheid vormt een belangrijk bezwaar - betrouwbaarheid is de mate waarin een waarneming stabiel is. Het testen van de betrouwbaarheid in casestudies is moeilijk aangezien herhaling niet mogelijk is en statistische procedures niet kunnen worden gebruikt (Hutjes & Van Buuren, 1992). Om de betrouwbaarheid van het onderzoek ten goede te komen, is in bijlage 4 de opzet van de interviews opgenomen. Bovendien is geprobeerd de gegevens zoveel mogelijk onbewerkt in hoofdstuk 6 te behandelen: zo is bijvoorbeeld

een groot aantal citaten van gemeentelijke beleidsmedewerkers in de casestudies opgenomen.

2.4 Selectie gemeenten en beleidsmedewerkers

In de casestudies worden vier gemeenten onderzocht, waarbij bovendien voor elke gemeente twee beleidsmedewerkers worden geïnterviewd. De reden voor het onderscheiden van twee, op het oog vergelijkbare onderzoeksobjecten is de verwachting, dat in het gemeentelijk beleid meer invloeden van andere partijen doorklinken (bijvoorbeeld van politici). De vraag is, in hoeverre de partijen in het krachtenveld van de ruimtelijke planning invloed uitoefenen op het gemeentelijk beleid. Het is waarschijnlijk dat, indien deze invloed groot is, de discoursen die beleidsmedewerkers hebben niet overeenkomen met de discoursen die in het gemeentelijk beleid naar voren komen.

2.4.1 Gemeenten

Het exploratieve of verkennende karakter van het onderzoek heeft gevolgen voor de selectie van de cases, oftewel de gemeenten. Voor een exploratief onderzoek is het namelijk raadzaam minimaal van elkaar verschillende cases te onderzoeken. Bij sterk verschillende cases is het lastig om tot algemene, beschrijvende uitspraken te komen over het onderzoeksobject. Indien verschijnselen zich voordoen, is het bij vergelijkbare gemeenten gemakkelijker verbanden te leggen tussen deze verschijnselen (Verschuren & Doorewaard, 2003). Voor dit onderzoek is derhalve gekozen een aantal selectiecriteria vast te stellen op basis waarvan vergelijkbare gemeenten worden geselecteerd:

- 1) *Omvang*: middelgrote gemeenten;
- 2) *Groen*: relaties/spanning rood en groen;
- 3) *Ligging*: buiten, maar nabij de Randstad.

De criteria hebben geleid tot een selectie van vier gemeenten, Amersfoort, Apeldoorn, Deventer en Nijmegen, waarbij de onderstaande overwegingen een rol hebben gespeeld.

Ad 1. Voor wat betreft bevolkingsomvang is de veronderstelling dat middelgrote gemeenten een aantal overeenkomstige mogelijkheden en problemen hebben ten aanzien van het ruimtelijk beleid en het woonbeleid. Hierdoor zijn ze onderling tot op behoorlijke hoogte vergelijkbaar. Middelgrote gemeenten behoren over het algemeen tot de gemeenten die relatief hard groeien. Hierdoor is sprake van een aanzienlijke spanning tussen stad en land: landelijke gebruiksfuncties raken in de verdrukking door de grote uitbreidingsdrift van steden en de hoge grondprijzen die hiermee gepaard gaan. Voor middelgrote gemeenten is bovendien de verwachting dat woonmilieutypologieën in voldoende mate naar voren komen. In een kleine gemeente vindt men waarschijnlijk niet alle vijf de woonmilieutypen. In een grote gemeente (zoals Amsterdam) komen alle woonmilieus wel naar voren, maar daar is

de spanning tussen stad en land in het gemeentelijk beleid minder duidelijk aanwezig dan bij middelgrote gemeenten.

Ad 2. Aansluitend bij deze spanning tussen stad en land zijn gemeenten geselecteerd, waarbij de relaties tussen 'rood' en 'groen' van groot belang zijn voor de ruimtelijk structuur én het ruimtelijk beleid van gemeenten. Dit kan betrekking hebben op de relaties tussen enerzijds het stedelijk gebied en het buitengebied en anderzijds de stedelijke bebouwing en het binnenstedelijk groen.

Ad 3. De ligging van de steden houdt eveneens verband met bovenstaande overwegingen ten aanzien van een spanning tussen stad en land en tussen 'rood' en 'groen'. Deze spanning is overal merkbaar, maar lijkt de laatste jaren het meest manifest in de aantrekkelijke woonomgevingen (net) buiten de steden in de Randstad.

2.4.2 Beleidsmedewerkers

De selectie van respondenten geschiedt niet op basis van toeval, zoals bij grootschalig opgezet onderzoek, maar wordt geleid door de probleemstelling en de onderzoeksvragen. Er is gekozen voor een interview met een beleidsmedewerker van zowel de afdeling wonen als de afdeling ruimtelijke ordening. Het onderzoek is gericht op de ruimtelijke aspecten van stad en land en groen wonen, vandaar de keuze voor een beleidsmedewerker van het ruimtelijk beleid. Daarnaast wordt in het onderzoek eveneens aandacht besteed aan de toepassing van de woonmilieubenadering. Dit is de reden, dat een interview wordt gehouden met een beleidsmedewerker van de afdeling wonen. Bovendien staan zowel groen wonen als woonmilieus in de belangstelling bij het woonbeleid én bij het ruimtelijk beleid. Beide concepten kunnen een scharnier vormen tussen de beleidssectoren (VROM-raad, 2000). De verdere selectie binnen de twee afdelingen vindt plaats aan de hand van contacten die worden gelegd met gemeentelijke beleidsmedewerkers. Hierbij wordt verondersteld dat beleidsmedewerkers het beste zelf kunnen inschatten wie de meeste binding hebben met het onderzoeksonderwerp. Voor elke gemeente zijn aldus twee medewerkers bereid gevonden mee te werken aan het onderzoek (zie bijlage 3).

2.5 Conclusies

In dit hoofdstuk zijn de belangrijkste onderzoeksmethoden van dit onderzoek toegelicht en doorgrond. De onderzoeksmethoden zijn geschikt om tot een beantwoording van de probleemstelling te komen. Dat wil echter niet zeggen dat geen bezwaren verrijzen bij de gekozen onderzoeksmethoden. Door de opbouw van het onderzoek duidelijk te maken, het onderzoek dusdanig in te richten en de methoden op een juiste wijze toe te passen, wordt geprobeerd deze bezwaren zoveel mogelijk weg te nemen. Daarbij wordt een poging gedaan het onderzoek voor de lezer zo inzichtelijk en duidelijk mogelijk te laten verlopen.

3 Discoursen van groen wonen

3.1 Inleiding

Binnen de stad-land discussie ontbreekt een eenduidige omschrijving van groen wonen. Een reden hiervoor is dat allerlei betrokken partijen, zoals overheden, projectontwikkelaars, natuurorganisaties, makelaars en woonconsumenten groen wonen bezien vanuit hun eigen achtergrond. Zij hechten verschillende belangen aan groen wonen, verbinden daarbij niet dezelfde betekenissen aan groen wonen en bekijken het op andere schaalniveaus. Groen wonen kan hierbij bijvoorbeeld gelijk worden gesteld aan landelijk wonen. Het is echter ook mogelijk een brede definitie te hanteren, waarbij ook vormen van wonen in de stad als groen wonen worden aangemerkt (bijvoorbeeld wonen met een daktuin). Een andere mogelijkheid is groen wonen te omschrijven aan de hand van een woonmilieutypologie. In een dergelijke typologie worden bijvoorbeeld bepaalde wijken in de stad als groenstedelijk aangemerkt en grote delen van het landelijk gebied als landelijk wonen (zie hoofdstuk 4).

In dit hoofdstuk wordt niet gezocht naar een definitie voor groen wonen. De onderzoeksvraag *wat is groen wonen?* wordt toegespitst op een analyse hoe partijen tegen groen wonen aankijken. Daarbij wordt tevens geprobeerd de onderzoeksvraag *in hoeverre wordt het concept groen wonen verbonden aan de stad-land discussie?* te beantwoorden. Aan de hand van een discoursenanalyse worden enkele discoursen van groen wonen en van stad en land onderscheiden. Deze discoursen vormen het kader waarin de bijdrage van het creëren van groene woonmilieus aan een samenhangend beleid voor stad en land wordt gezien.

In paragraaf 3.2 wordt voor zes partijen een beeld geschetst van hun standpunten en perspectief ten aanzien van groen wonen. Vervolgens wordt in paragraaf 3.3 het krachtenveld omtrent groen wonen, waarin deze partijen zich begeven, uiteengezet. Hiervoor worden de belangrijkste eigenschappen van partijen en hun inhoudelijke standpunten op een rijtje gezet. Dit vormt de aanloop naar paragraaf 3.4, waarin een discoursenanalyse plaatsvindt. Een aantal discoursen van stad en land en de perspectieven van verschillende partijen op groen wonen vormen het vertrekpunt voor het onderscheiden van discoursen van groen wonen. Nadat de discoursenanalyse is voltooid, verschuift de aandacht naar het ruimtelijk beleid. Aan de hand van beleidswetenschappelijke inzichten wordt een poging gedaan te verhelderen welke processen plaatsvinden in het beleid, die bepalend zijn voor de te maken beleidskeuzen. Tot slot van dit hoofdstuk volgen in paragraaf 3.5 enkele conclusies.

3.2 Groen wonen gezien door zes brillen

Het verduidelijken van allerlei perspectieven op groen wonen leidt tot meer inzicht in de waarde van het creëren van groene woonmilieus voor een samenhangend ruimtelijk beleid van stad en land, dan het op zoek gaan naar een eenduidige

omschrijving voor groen wonen. Voor een beantwoording van de probleemstelling volstaat in dit onderzoek het hanteren van een brede definitie van groen wonen. De in deze paragraaf uiteengezette perspectieven van groen wonen betreffen de volgende partijen: woonconsument, politici, beleidsmakers, ontwerpers, ontwikkelaars en onderzoekers.

3.2.1 Woonconsumenten

De meeste mensen vinden groen van groot belang voor een goede woonomgeving (Jansen-van Bommel & van Kuijk, 1987; Van Dam & Heins, 2000; Heins, 2002). Dit wordt onderstreept doordat men voor groen in de woonomgeving een hogere prijs betaalt (Van Leeuwen, in: Wijnen et al., 2000). Overigens is bij de woningkeuze groen in de woonomgeving van ondergeschikt belang aan aspecten, zoals de ligging in de wijk en de woning zelf (De Boer & Visschedijk, 1994). Uit ander onderzoek blijkt dat de meeste mensen bovendien graag in of nabij natuur willen wonen. De aanwezigheid van een beschermd natuurgebied en de daardoor verbeterde kwaliteit van de leefomgeving is een belangrijke factor bij de keuze van een nieuwe woonlocatie. Dit motief speelt eveneens een belangrijke rol bij de tevredenheid ten aanzien van de huidige woonomgeving (Elbersen, 2001).

In de rurale geografie is onderzoek gedaan naar de wensen van woonconsumenten. De meerderheid van verhuisgeneigde stedelingen blijkt naar een woonomgeving met rurale kenmerken te willen verhuizen (zie figuur 2). Hierbij lijken huishoudenskenmerken geen rol te spelen en wil in principe iedereen ruraal wonen (Heins, 2002). In Nederland is wel een discrepantie tussen de gewenste en daadwerkelijk gerealiseerde woonvoorkeuren. Dit wordt echter gewijd aan de beperkte mogelijkheden voor landelijk of groen wonen (zie Van Dam, 2000; Van Dam et al., 2002). Rurale kenmerken, zoals open ruimte, sfeer, dieren en water worden door meer dan 80 procent van de onderzochte stedelingen als belangrijk ervaren. Groen in de woonomgeving wordt als hoogste van de rurale kenmerken gewaardeerd en dient bovendien in 65 procent van de gevallen hoe dan ook aanwezig te zijn in de woonomgeving (Heins, 2002).

Figuur 2 Schalkhaar: wonen in het landelijk gebied of wonen met kenmerken van het landelijk gebied (pseudo-platteland)?

De meerderheid van de mensen blijkt veel belang te hechten aan groen in de huidige en toekomstige woonomgeving. Hierbij is groen niet van doorslaggevende betekenis bij een verhuisbeslissing, maar vormt het wel een belangrijke aanvullende factor voor veel woonconsumenten. Deze conclusie duidt op het bestaan van een positieve perceptie van groen wonen. Of hierbij sprake is van een eenduidig karakter van de perceptie is echter niet geheel duidelijk. Zo blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek van Heins (2002) dat sommige stedelingen genoeg nemen met een stedelijke woonomgeving geflankeerd met rurale kenmerken, terwijl andere stedelingen dolgraag 'echt' in het landelijk gebied willen wonen (zie figuur 2). Dit duidt op de aanwezigheid van verschillende voorkeuren en waarderingsen en het bestaan van meerdere perspectieven op groen wonen.

De plaats die woonconsumenten innemen in de stad-land discussie is evenmin eenduidig, doordat een spanningsveld aanwezig is tussen individuele belangen en collectieve waarden. Afhankelijk van de persoonskenmerken, zoals de rol die men vervult en de levensloopfase waarin men verkeert, zullen sommige mensen meer waarde hechten aan collectieve waarden (bijvoorbeeld open landschappen, natuur) terwijl anderen juist de voorrang geven aan individuele belangen (een woning in het groen of met een grote tuin).

3.2.2 Politici

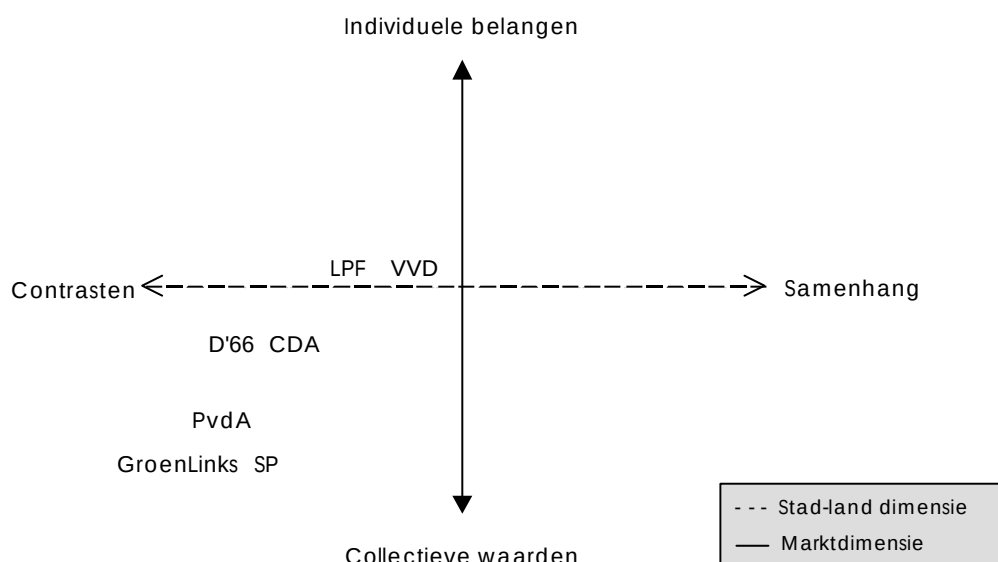
Voor het ontwaren van de standpunten van politiek Nederland ten aanzien van groen wonen zijn de partijprogramma's nageslagen van de zeven grootste partijen na de landelijke verkiezingen van begin 2003¹. Hierin blijkt een vrij unaniem standpunt te bestaan ten aanzien van de stad-land discussie. Alle partijen zijn voor het behoud van landschappelijke en natuurlijke waarden, waarbij in elk programma de compacte stad-gedachte naar voren komt, zij het zelden concreet benoemd. Gekoppeld aan deze centrale thematiek wordt gepleit voor intensief en meervoudig ruimtegebruik in de steden, het bundelen van wonen en werken, en het herstructureren van oude delen van de stad. Alleen de VVD heeft overgangsgebieden van stedelijk naar landelijk gebied voor ogen, waarin functiecombinaties mogelijk zijn tussen bijvoorbeeld natuur en wonen en groen en recreatie. De VVD pleit echter tegelijkertijd voor het openhouden van het landelijk gebied en het compact houden van steden. Op een stad-land dimensie zijn alle partijen derhalve te plaatsen aan de kant van behoud van contrasten tussen stad en land. Geen enkele partij benadert stad en land in samenhang en de gehele linkerkant van de stad-land dimensie vormt voor de politiek een ontontgonnen terrein (zie figuur 3).

De belangrijkste politieke verschillen ten aanzien van ruimtelijke ordening en wonen blijken niet te liggen in de ruimtelijke stad-land dimensie, maar in het belang gehecht aan individuele belangen en meer marktwerking enerzijds en collectieve waarden en overheidssturing anderzijds, een zogeheten marktdimensie (zie figuur 3). Alhoewel alle partijen, zoals gezegd, aandacht besteden aan natuurwaarden en open ruimte, komen in de partijprogramma's van de meer rechtsgeoriënteerde partijen (VVD,

---

¹ Deze paragraaf is gebaseerd op de verkiezingsprogramma's van CDA, D'66, GroenLinks, LPF, PvdA, SP, VVD opgesteld in 2002 voor de verkiezingen voor de Tweede Kamer. Bron: zie bijlage 1.

LPF) individuele belangen en marktwerking duidelijker naar voren. Hierbij horen thema's, zoals particulier opdrachtgeverschap, meer koopwoningen en grotere kavels. De meer linkse partijen streven naar duidelijke kaders, waarbinnen ruimte is voor individuele speelruimte. Drie partijen (PvdA, GroenLinks en D'66) stellen een open ruimteheffing voor, die het bouwen buiten bestaand stedelijk gebied minder aantrekkelijk moet maken. De SP en GroenLinks zien een sterke regierol voor de (landelijke) overheid weggelegd, waarbij GroenLinks pleit voor het beter beschermen van publieke waarden en de SP voor een sociale(re) grondpolitiek. De PvdA lijkt kansen te zien voor het combineren van woningbouw met het creëren van nieuwe natuur. Wat betreft het landelijk gebied zijn alle partijen voor een beperkte groei van plattelandskernen, waarbij enkele partijen de nadruk leggen op het stellen van bindingseisen bij de woningtoewijzing (CDA, SP). Dit standpunt is vooral vanuit een sociale optiek ingegeven en betekent dat dorpen de mogelijkheid wordt geboden de lokale bevolking voorrang te verlenen om een woning te bemachtigen. Andere partijen willen dorpen slechts toestaan te bouwen voor de natuurlijke groei van dorpen (VVD, LPF). Dit betekent een zeer beperkte bouw van woningen in dorpen, vanuit vooral ruimtelijke argumenten om het landelijk gebied open te houden.

Figuur 3 De belangrijkste politieke partijen geplaatst in een spectrum van twee dimensies: een stad-land dimensie (contrast-samenhang) en een marktdimensie (individueel-collectief)

Alle partijen wensen weinig 'stedelijke' ontwikkelingen toe te laten in het landelijk gebied en streven meer (openbaar) groen in en rondom de stad na. Het door de partijen bepleite behoud van groene waarden in het landelijk gebied wordt niet gekoppeld aan de dynamiek in relaties tussen stad en land en gaat zodoende niet gepaard met bijvoorbeeld een koppeling aan nieuwe en eventueel innovatieve woonfuncties. Het voornemen van de VVD om meer ruimte te bieden aan grotere kavels en particulier opdrachtgeverschap kan men wellicht opvatten als een indirecte stimulans voor (een liberale en eenzijdige vorm van) groen wonen. Daarnaast wil de

VVD ruimte bieden aan overgangsgebieden met functiecombinaties (in de vorm van groen wonen). Het CDA haalt in haar programma het thema functionele verweving voor natuur buiten beschermde gebieden aan. Op welke functies het CDA doelt en of groen wonen hieronder kan worden geschaard, blijft echter onduidelijk. Het standpunt van de LPF is lastig in te schatten: 'pragmatisch omgaan met de ruimte' kan in allerlei opzichten worden opgevat (zie bijlage 1).

Groen wonen door de bril van politici is groen wonen in de compacte stad, en zeer beperkt in een dorp of op de boerderij. Alleen de VVD wenst in overgangsgebieden van stad naar land ruimte te bieden aan natuur én wonen, een vorm van groen wonen. Het ontbreken van aandacht voor groen wonen, afgezien van dit laatste punt, sluit aan bij de in politiek Nederland klaarblijkelijk sterk genestelde compacte stad-gedachte. Tussen de politieke partijen onderling bestaat een hoge mate van consensus over de collectieve waarden van Nederland. Verschillen vertonen zich alleen in de mate waarin meer speelruimte wordt geboden aan individuele belangen en marktontwikkelingen. Hoe groter de mogelijkheden voor de markt en de individuele vrijheid, des te meer sprake kan zijn van het indirect bevorderen van groen wonen. Ondanks deze tegenstelling is de politiek vrij eenduidig in de stad-land discussie te plaatsen. Het bestaan van een functionele verstrengeling van stad en land wordt in dit licht nauwelijks onderkend.

3.2.3 Beleidsmakers

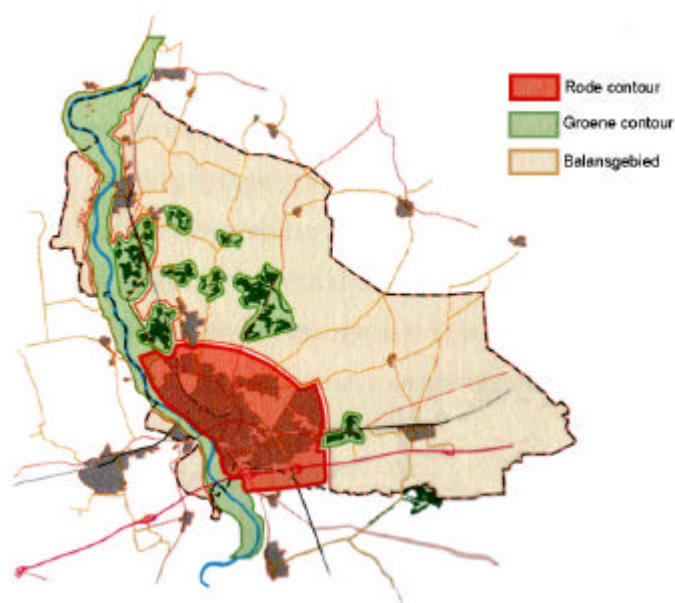
Beleid en politiek zijn onderling nauw verbonden en vertonen wederzijdse afhankelijkheidsrelaties. Het beleid, zoals vormgegeven door de verschillende departementen, wordt grotendeels bepaald door de wensen van politici. De ministers zijn echter evenzeer afhankelijk van hetgeen ambtenaren hen aanleveren. Crinice le Roy verwoordde in 1969 de invloed van ambtenaren op de besluitvorming treffend met de term 'de vierde macht', refererend aan het in Nederland gehanteerde drieslagstelsel van een wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht. In de decennia nadat Crinice le Roy deze term introduceerde is veel onderzoek gedaan naar de macht van ambtenaren op de politieke besluitvorming (zie voor een overzicht Bovens, 2000) en is onder meer gebleken dat bij de totstandkoming van het Structuurschema Groene Ruimte ambtenaren de meeste invloed hebben uitgeoefend op allerlei belangrijke beslissingen (Peters, 2000).

Beleidsmakers van zowel het Ministerie van VROM als het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) de laatste jaren meerdere pogingen gedaan nieuwe benaderingen en instrumenten te ontwikkelen om tegemoet te komen aan de dynamiek van stad en land in het ruimtelijk beleid. Voorbeelden hiervan zijn de stadslandschappen, de woonmilieubenadering (zie hoofdstuk 4) en het contouren-beleid (zie figuur 4). Een aantal belangrijke nota's, zoals het Structuurschema Groene Ruimte deel 2, de Nota Wonen en de Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening, is geanalyseerd met de bedoeling beleidsmakers te positioneren in de stad-land discussie en hun posities ten aanzien van groen wonen te bepalen.

In het ruimtelijk beleid kunnen tenminste twee standpunten ten aanzien van stad en land worden onderscheiden. Het Directoraat-Generaal Ruimte (DG Ruimte),

onderdeel van het Ministerie van VROM, volgt grotendeels de lijn zoals reeds gesignaleerd in het politieke perspectief. Zowel de Vierde, als de Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening hebben als basisgedachte het behoud van de contrasten tussen stad en land door een beleid gericht op het regionaal concentreren van bebouwing (Ministerie van VROM, 1990-1994 & 2001). Alhoewel in de Vijfde Nota de intentie wordt uitgesproken ruimtelijke processen te sturen op het niveau van stedelijke netwerken, is dit niet gekoppeld aan het loslaten van de compacte stad (Salet, in: Salet et al. (red.), 2003).

Binnen dit gedachtegoed is weinig ruimte voor groen wonen. Dorpen mogen nauwelijks groeien, nieuwe bebouwing in het landelijk gebied is vrijwel uitgesloten en bestaande bebouwing mag slechts onder zeer beperkte voorwaarden van functie veranderen. Wat betreft groen wonen in de stad kan worden geconstateerd dat het nastreven van compacte steden moeilijkheden oplevert voor stedelijke combinaties van groen en rood. Het streven naar intensief en meervoudig ruimtegebruik, zoals de laatste jaren is opgekomen, wordt in dit perspectief gezien als een manier om het openbaar groen in het stedelijk gebied te sparen of uit te breiden. Er wordt grote waarde gehecht aan het behoud van het (open) landschap. Stedelijke uitbreiding in welke vorm dan ook wordt gezien als een bedreiging voor het Nederlands landschap (zie figuur 4).

Figuur 4 Een voorbeeld van de toepassing van rode en groene contouren voor de gemeente Deventer (Bron: VROM-raad, 2002, p.100)

Een contrasterend standpunt wordt aangehangen door het Ministerie van LNV en het Directoraat-Generaal Wonen (DG Wonen), onderdeel van het Ministerie van VROM. In de discussienota Visie Stadslandschappen, het Structuurschema Groene Ruimte deel 2 en de Nota's Woonverkenningen MMXXX en Mensen, Wensen, Wonen wordt erkend dat maatschappelijke dynamiek op allerlei vlakken (economisch, morfologisch, maatschappelijk) leidt tot een veranderende relatie van stad en land. In de Visie Stadslandschappen is deze erkenning vrij expliciet en wordt

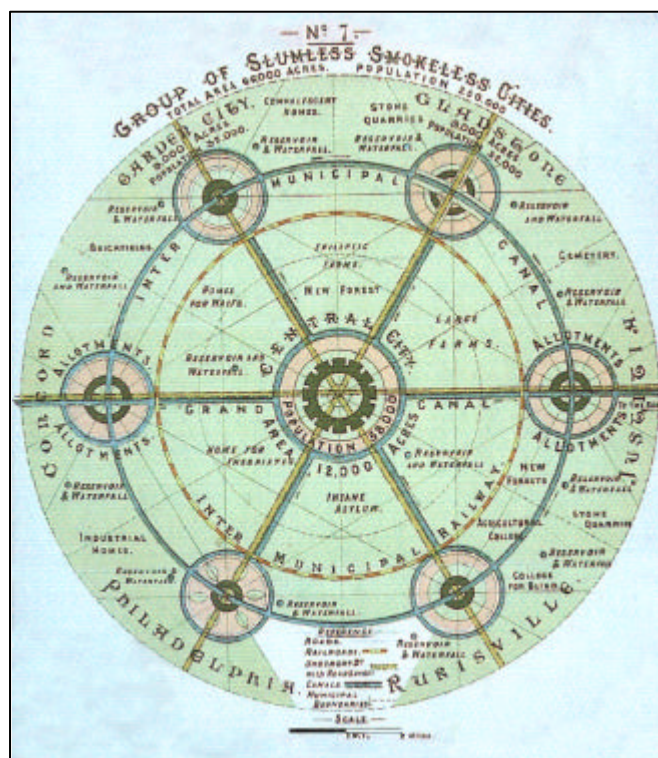
onder meer gezocht naar manieren om het landelijk gebied een impuls te geven vanuit stedelijke functies. In het Structuurschema Groene Ruimte wordt gepleit voor een ontwikkeling van groen in en rond de steden en rood-voor-groen projecten (Ministerie van LNV, 1995 & 2002). In de beide nota's met betrekking tot het woonbeleid wordt geconstateerd, dat een grote vraag naar groen wonen bestaat. Deze vraag is dermate groot dat naast het streven om in eerste instantie de vraag in de stad op te vangen eveneens buiten de steden moet worden gezocht naar mogelijkheden (Ministerie van VROM, 1997 & 2000).

Gekoppeld aan deze veranderende kijk op stad en land zijn nieuwe instrumenten gepresenteerd. Hierbij staan niet langer stad en land als onderscheidende gebieden centraal, maar is het nastreven van landschappelijke kwaliteit het voornaamste beleidsdoel. Dit gedachtegoed lijkt bij het DG Wonen te worden ingegeven door het feit dat woonconsumenten welvarender en veeleisender worden, en dat bovendien allerlei maatschappelijke ontwikkelingen een toenemende differentiatie van de vraag naar woning en woonomgeving tot gevolg hebben (zie Van Leeuwen & Elbersen, 2000). Het creëren van groene woonmilieus wordt hierbij derhalve als een opgave voor het ruimtelijk beleid gezien. In het Ministerie van LNV wordt daarentegen de dynamiek in het landelijk gebied, onder andere door een veranderende landbouw en een toenemende reikwijdte van stedelijke invloeden (zie Ilbery, 1998; Raad voor het Landelijk Gebied, 2002), onderkend. Het besef is groot, dat het op slot doen van het landelijk gebied nadelige sociale, economische en ruimtelijke effecten heeft. Groen wonen wordt gezien als een mogelijkheid op bepaalde plekken meer landschappelijke en sociaal-economische kwaliteit te creëren, waarbij bovendien een rol is weggelegd voor de landbouw. Dit kan in stedelijk gebieden zijn, maar ook in landelijke gebieden en in overgangsgebieden tussen stad en land.

3.2.4 Ontwerpers

Van oudsher hebben verschillende motieven een rol gespeeld voor stedenbouwers in de relatie tussen stad en groene ruimte. Eind negentiende eeuw en begin twintigste eeuw introduceerde Howard zijn ideeën met een sociale inslag: de 'tuinstad' en de combinatie van tuinsteden tot een 'sociale stad', waarbinnen grote groene gebieden bewaard blijven (zie figuur 5). Enkele decennia later volgde de 'functionele stad' van de CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne), waarbij men gebouwen in de ruimte plaatste, en de 'groene stad', waar het accent lag op de vormgeving en het openhouden van groene ruimten in de stad. In de jaren zeventig en tachtig kwamen de concepten 'recreatieve stad' en 'compacte stad' op, met wederom een geheel andere benadering van hoe om te gaan met de openbare ruimte in de stad en het land daar om heen (Van Rooijen, 1990; Van Ewijk, 1999). Vooral het gedachtegoed van de compacte stad kon zich verheugen in een enorme belangstelling, niet in de laatste plaats doordat (lokale en nationale) beleidsmakers en politici in het ontwerpconcept een manier zagen om leegloop van de steden te voorkomen, extra grondopbrengsten te genereren, minder renteverliezen op onbebouwde grond te lijden en bovendien tegelijkertijd bepaalde groene en open gebieden te beschermen, zoals het Groene Hart (Van Rooijen, 1990).

De laatste jaren is sprake van een nieuwe inslag gebaseerd op het bestaan van stedelijke velden, waarin accentverschillen in stedelijkheid tot uiting komen. Er is zowel sprake van een vergaande verstedelijking, als van een schaalvergroting van allerlei processen (onder andere door een toename van de mobiliteit). Dit idee wordt onder meer uitgewerkt in de zogeheten 'landschapsstad', waarin het landschap een belangrijk ontwerp kader op het regionale schaalniveau voor stedenbouwkundige plannen is (zie figuur 6). Een project waarin de basis eveneens werd gevormd door het landschap is 'Landstad Deventer' (zie ook kader 3). Door de belangstelling voor het landschap én ecologie en milieu vindt een integratie plaats van de werkzaamheden van landschapsarchitecten, ecologen en stedenbouwers (Pols & Strootman, 1998; Van Ewijk, 1999). Het landschap als ontwerp kader kent verschillende motieven. Het draagt bij aan de identiteit van een woonwijk (bijv. door woonmilieudifferentiatie), het vergroot de stabiliteit en flexibiliteit van woonwijken om te kunnen omgaan met toekomstige veranderingen en het zet in op de duurzaamheid van een wijk. Overigens zijn nog geen eenduidige stromen te ontdekken in het ontwerp en de planning van nieuwe woonwijken met de landschapstadgedachte (Pols & Strootman, 1998).

Figuur 5 De sociale stad van Howard: een centrale stad verbonden met zes 'garden cities' die een lineair cluster vormen (bron: Hall & Ward, 1998)

In aansluiting hierop pleit de Stichting Architecten Onderzoek Wonen en Woonomgeving (Stawon) voor een betere afstemming van de individuele wensen van de woonconsument en de collectieve waarden. Deze kan veelal tot stand komen door het vernuftig inpassen van stedelijke functies in het landelijk gebied, waarbij beiden elkaar versterken. De identiteit van gebieden moet hierbij als uitgangspunt dienen

voor een stedenbouwkundig ontwerp. Een strategie voor een dergelijke ontwikkeling betreft bijvoorbeeld het koppelen van woonontwikkeling aan groenontwikkeling, waarbij de

(...) normale spelregels van grondexploitatie worden verlaten. (Van Wingeren, 1999, p.29).

Met deze 'rood-voor-groen' benadering kan groen worden gerealiseerd, waarbij wonen een deel van de kosten op zich neemt.

Figuur 6 Een voorbeelduitwerking van de principes van de landschapsstad voor de Randstad (bron: VROM-raad, 2001, p.88)

Een meer concreet voorbeeld van ontwerpers die uitgaan van de ruimte als een stedelijk veld, waarin sprake is van accentverschillen in stedelijkheid, zijn Tummers en Tummers-Zuurmond. Zij constateren in (groot)stedelijke agglomeraties een verschijnsel aan te duiden als een inversie van stedelijk en landelijk gebied. Hierbij ontstaan te midden van het stedelijk gebied enclaves groen van waardevolle stukken land. Zij pleiten voor het handhaven en versterken van stad-land relaties, door het toepassen van een inversiestedenbouw, waarbij het land systematisch wordt opgenomen in het stedelijk gebied. Van belang is daarbij het behoud van een, op regionaal niveau gezien, stelsel van open ruimten, als randvoorwaarde voor de stedelijke ontwikkeling (Tummers & Tummers-Zuurmond, 1997).

Een voorbeeld van een planningsgeoriënteerde bijdrage aan het perspectief, waarbij stad en land in samenhang worden gezien, is de 'portfolio' benadering ten aanzien van stedelijke ontwikkeling, zoals door Hall en Ward (1998) bepleit. Dit model voor stedelijke ontwikkeling is gebaseerd op de 'sociale stad' van Howard (zie figuur 5) en is tot stand gekomen op basis van de gedachte van duurzame stedelijke ontwikkeling. Vanuit een 'portfolio' benadering dienen steden te worden gestructureerd met het uitgangspunt van bouwen in middelhoge dichtheden en het combineren van wonen en andere functies rondom transportknooppunten ('urban villages'). Een soortgelijke ontwikkeling moet plaatsvinden in kleine kernen met gemengde functies in lineaire

clusters langs transportverbindingen met zo'n 20.000 tot 30.000 inwoners ('garden cities') en rondom transportknooppunten oplopend tot ongeveer 200.000 inwoners. De 'garden cities' dienen op een voldoende grote afstand van de centrale kern te zijn gelegen om een bepaalde mate van onafhankelijkheid in voorzieningen en werkgelegenheid te genereren. Tegelijk moeten de verschillende kernen samen een polycentrisch ontwikkelingspatroon vormen, waarbij snelle openbaar vervoersverbindingen de afzonderlijke delen tot een stedelijke regio verbindt (Hall & Ward, 1998; Hall & Pfeiffer, 2000).

Binnen het perspectief van ontwerpers is een breed spectrum aan standpunten aanwezig. De laatste jaren lijken ontwerpers in toenemende mate aandacht te hebben voor een gebiedsgerichte ontwikkeling, waarbij landelijke, ecologische en natuurlijke elementen als ontwerp kader en dragers van een stedelijk gebied fungeren. Groen wonen verkrijgt in deze stedenbouw van de landschapsstad of een inversie-stedenbouw een plaats aangezien

(...) tegenstellingen tussen stad en land van fundamenteel belang zijn voor de stedenbouw van de toekomst. (Tummers en Tummers-Zuurmond, 1997, p.8)

Groen wonen kan in dit perspectief bijdragen aan het behouden en creëren van dergelijke contrasten.

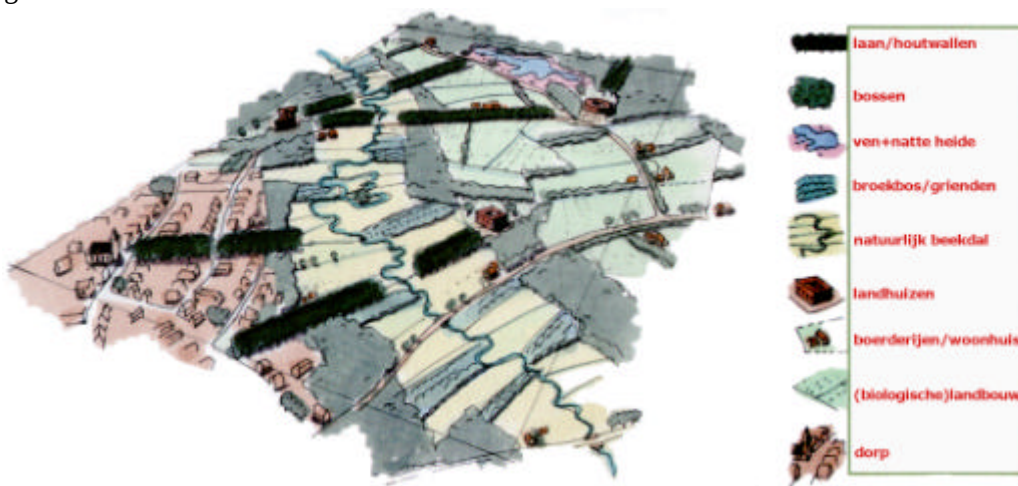
3.2.5 Ontwikkelaars

Aanbieders op de woningmarkt, zoals projectontwikkelaars, kunnen zowel direct via het creëren van groene woonmilieus, als indirect door het beïnvloeden van de beeldvorming ten aanzien van groen wonen, inspelen op de wensen van de woonconsument. Alhoewel landelijk wonen slechts deel uitmaakt van een breed pakket aan mogelijkheden tot groen wonen, wordt wederom gebruik gemaakt van onderzoek naar landelijk wonen. Heins (2002) constateert dat onder aanbieders geen eenduidig beeld bestaat van ruraal wonen. Wel wordt ruraal wonen veelal verbonden aan het buitengebied. De aanbodzijde is goed op de hoogte van de grote vraag naar landelijk wonen. Ontwikkelaars proberen zo veel mogelijk in te spelen op die vraag, maar hebben beperkte mogelijkheden door onder meer het restrictieve ruimtelijk beleid. Hierdoor vinden groen wonen projecten veelal plaats in of aan de rand van de bestaande stad (Heins, 2002).

Enkele grote ontwikkelaars, zoals Bouwfonds, ING Vastgoed en Amstelland Ontwikkeling, houden zich sinds enige tijd echter bezig met het landelijk gebied (zie figuur 7). Het gaat hierbij om projecten met rood voor groen (of blauw), waarbij een integrale ontwikkeling wordt nagestreefd (Laverman, 2002a en 2002b). Het werkterrein van projectontwikkelaars verbreedt zich van stedelijk gebieden naar landelijke of gemengde gebieden (Laverman, 2002c). Het 'groen door rood' project van Amstelland Ontwikkeling ontwikkelt op nieuwe landgoederen natuur in samenhang met groene woonmilieus (zie figuur 7) (Amstelland Ontwikkeling, 2003). Bouwfonds spreekt over 'rood voor groen' en streeft naar gebiedsontwikkeling waarbij de rode, groene en blauwe functies integraal in één exploitatie worden opgenomen (Bouwfonds, 2003). Dat dergelijke projecten, naast economische risico's en potentiële winsten, bijdragen aan een goed imago voor ontwikkelaars moge duidelijk zijn (Van Duinhoven, 2002).

Ter bevordering van projecten in het landelijk gebied, is een nauwe samenwerking tussen overheden en projectontwikkelaars gewenst (Laverman, 2002b). Dit streven komt onder meer tot uiting in de stichting van een bureau ter bevordering van publiek-private samenwerking (PPS) in het landelijk gebied. Deze is opgezet door het Ministerie van LNV, zodat de slagkracht van marktpartijen kan worden ingezet voor het realiseren van projecten in het landelijk gebied (PPS-bureau landelijk gebied, 2003).

Bij grote ontwikkelaars is sprake van een trend, waarbij het perspectief ten aanzien van stad en land zich steeds meer richt op het creëren van ruimtelijke kwaliteit door het integreren van rood en groen. Hiermee doet zich, in ieder geval bij grote projectontwikkelaars, een langzame verschuiving voor van het ontwikkelen van projecten met puur stedelijke functies, naar een meer gebiedsgerichte ontwikkeling van landelijke en stedelijke functies. In de stad-land discussie positioneren ontwikkelaars zich derhalve de laatste tijd steeds meer in de richting van een stad-land continuüm, waarbij groen wonen in dit gehele continuüm kan worden gerealiseerd.

Figuur 7 Een voorbeeldproject 'groen door rood' in de Gelderse Vallei (bron: Vereniging Natuurmonumenten, Stichting Het Geldersch Landschap, Stichting Het Utrechts Landschap, Amstelland Ontwikkeling, 2002)

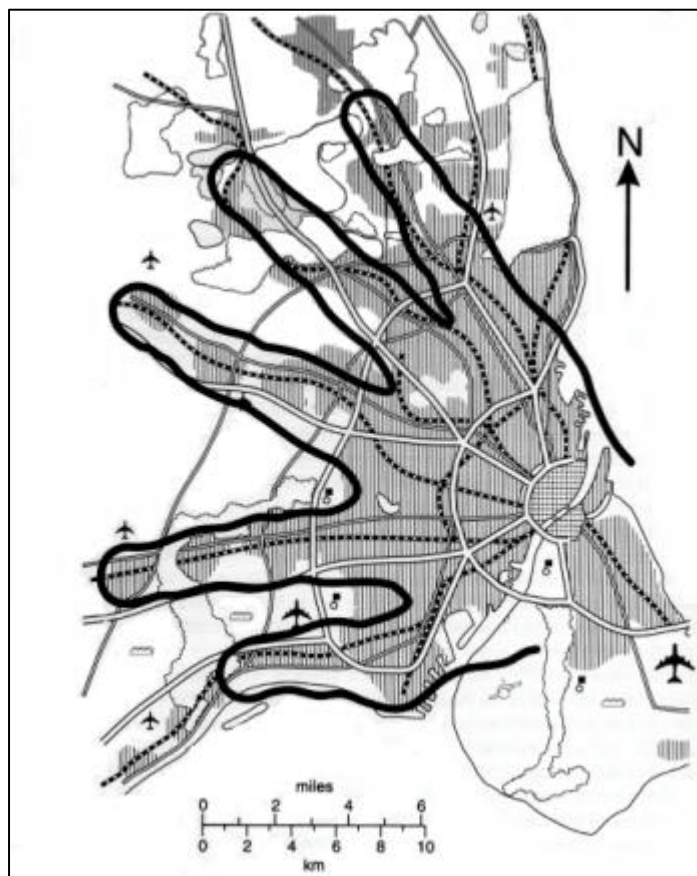
3.2.6 Onderzoekers

Ten aanzien van groen wonen zijn drie vormen van onderzoek te onderscheiden: beleidsonderzoek, consumentenonderzoek en ontwerpend onderzoek. Het beleidsonderzoek wordt uitgevoerd door onderzoeks- en adviesbureaus in opdracht van hogere en lagere overheden. Het doel van beleidsonderzoek is veelal te kijken wat de voor- en nadelen of effecten van bepaalde beleidsmaatregelen of nieuwe concepten zullen zijn. Dergelijk beleidsonderzoek kan verschillende functies hebben: verkennen van een concept, draagvlak verwerven onder andere partijen, uitdragen beleid of onderbouwen beleid. Twee voorbeelden van dergelijke onderzoeksprogramma's zijn *Groen wonen* en *Groene metropolen* van het onderzoeksinstituut Alterra (Alterra, 2003a en 2003b). Het onderzoek richt zich onder meer op het 'groen in en om de stad' en op de rol van het groen in de Nederlandse Deltametropool.

Uitgangspunt van het onderzoek is dat het groen betekenis moet hebben voor de bewoners van de stad:

In principe is elke opgave in het landelijk gebied een stedelijke. In principe kan ook elke stedelijke opgave als een groenopgave worden gezien. (Gerritsen & Timmersmans, 2003, p.10)

Daarnaast wordt ontwerpend onderzoek gedaan naar groen wonen. Voor een deel valt dit eveneens onder het beleidsonderzoek, maar ook allerlei andere partijen doen hier onderzoek naar. Een goed voorbeeld is het bureau CASE, dat wordt gevormd door architecten uit de Verenigde Staten en Nederland. Zij proberen inzichten te verwerven in alternatieve vormen van ruimtelijke inrichting van gebieden. Twee voorbeeldprojecten zijn gebieden in New York City (Averne) en in Noord-Brabant, waarbij zij laten zien wat de gevolgen voor mens en natuur zijn van een volledige spreiding van bebouwing in lage dichtheden. De architecten pleiten hierbij voor een minimale voorziening in infrastructuur (wegen, telecommunicatie, riolering) en het loskoppelen van de waarde van de woning van de grond. Dit maakt dergelijke ontwikkelingen ten eerste financieel haalbaar en ten tweede landschappelijk en ecologisch waardevol (CASE, 2001 & 2003).

Figuur 8 Het vingerplan van Kopenhagen 1948 (bron: Hall & Ward, 1998, p.92)

Een geheel andere benadering, waarbij veelal een koppeling wordt gemaakt tussen onderzoek en ontwerp, is het onderzoek dat geografen en planologen doen naar het functioneren van de stad. Zij komen daarbij tot aanbevelingen ten aanzien van

gewenste ruimtelijke ontwikkeling van het stedelijk gebied (zoals Tong & Wong, 1997; Gordon & Richardson, 1997; Hall & Pfeiffer, 2000). Een achterliggende gedachte is bijvoorbeeld het ontwikkelen van duurzame steden. Hierbij staat groen wonen niet centraal in het onderzoek, maar vormt groen wonen een wezenlijk onderdeel van een duurzame en leefbare stad. Een voorbeeld van een bijdrage is de reeds genoemde ‘portfolio’ benadering. Het vingerplan voor Kopenhagen maakt een aantal van de doelstellingen van deze benadering duidelijk: een polycentrisch ontwikkelingspatroon, met op de transportknooppunten een intensieve en meervoudige bebouwing, lineaire structuren van nieuwe steden langs vervoersassen en het behoud van open ruimte tussen stedelijke ontwikkelingen (zie figuur 8). Overige voorbeelden van ontwerpend onderzoek zijn in het perspectief van ontwerpers (zie paragraaf 3.2.4) aan de orde gekomen.

Een derde vorm van onderzoek is het ‘consumentenonderzoek’, dat de vraag naar groen wonen centraal stelt. Voor een deel wordt dit onderzoek vanuit de wetenschappelijke vakwereld gedaan (zie bijvoorbeeld Heins, 2002; Van Dam, 2002; Elbersen, 2001), maar deels ook in de vorm van marktonderzoek in opdracht van bijvoorbeeld projectontwikkelaars en overheden. Een inzicht dat uit dit onderzoek volgt, is de erkenning dat groen wonen een gedifferentieerd beeld oproept, zoals eveneens reeds in de inleiding van dit hoofdstuk is geconstateerd. Woonvoorkeuren zijn verschillend, maar worden bovendien verschillend vertaald. Een over het algemeen positieve waardering van groen in de woonomgeving duidt derhalve niet vanzelfsprekend op een eenduidig perspectief op groen wonen.

3.3   Perspectieven, belangen en machtsrelaties: een opstap naar discourses

Gedurende de analyse van de perspectieven is naar voren gekomen dat groen wonen niet los kan worden gezien van de stad-land discussie. Een aantal belangrijke kenmerken en eigenschappen van partijen en hun perspectief op groen wonen zijn weergegeven in tabel 1. In de eerste kolom staan de zes onderscheiden partijen. Gezien de uiteenlopende standpunten van beleidsmakers is gekozen een aanvullend onderscheid in drie groepen te maken. Ondanks de verschillen ten opzichte van individuele belangen en collectieve waarden is, met het oog op de overeenkomsten in standpunten ten aanzien van stad en land, een dergelijk onderscheid voor politici niet gemaakt. De tweede tot en met de vierde kolom zijn inhoudelijk van aard en geven de perspectieven verkort weer. De overige kolommen omschrijven het karakter van de partijen. Hierbij wordt het krachtenveld waarin de partijen zich begeven onder meer bepaald door de onderlinge verhoudingen tussen de partijen (relaties), de belangen (in het algemeen en ten aanzien van groen wonen), de middelen en het na te streven resultaat van de partijen.

3.3.1   Het krachtenveld

Het krachtenveld tussen de partijen en de inhoudelijke standpunten die ze daarbij innemen, bepalen in grote lijnen de inhoud van de ruimtelijke planning. Partijen

functioneren niet in een vacuüm: maatschappelijke ontwikkelingen hebben een grote invloed op het krachtenveld waarbij zowel structurele relaties (positionering partijen) als inhoudelijke standpunten (perspectief, discussie) een bepaalde dynamiek vertonen. Een voorbeeld hiervan is het toegenomen belang van ontwikkelaars in de woningbouwproductie, als gevolg van de veranderde ordening van bevoegdheden tussen overheid en markt.

Tabel 1 De standpunten ten aanzien van groen wonen en de eigenschappen van partijen in het krachtenveld van de ruimtelijke planning

Partij	Standpunten		
	Stad en land	Groen wonen	Thema's
1. Politici	Compacte stad, open land	Bedreiging	Meer groen in en om de stad, open ruimteheffing, dorpen bouwen voor eigen behoefte
2a. Beleidsmakers (DG Ruimte)	Compacte stad, open land	Bedreiging	Herstructurering, inbreiding, uitbreiding in Vinex en stedelijke netwerken, groene en rode contouren
2b. Beleidsmakers (LNV)	Symbiotische relatie	Kans	Ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie, ecologie-inclusieve planning, functiecombinaties
2c. Beleidsmakers (DG Wonen)	Ruraal-urbaan continuüm: woonmilieus	Opgave	Van kwantiteit naar kwaliteit, meer groenstedelijke en centrumstedelijke woonmilieus
3. Ontwerpers	Integratie groen en rood	Middel	Intensief en meervoudig ruimtegebruik, creatieve oplossingen, groen draagt bij aan kwaliteit
4. Woon-consumenten	Individuele wensen botsen met collectief belang	Wens	Eigen huis en tuin, mogelijkheden en beperkingen op de woningmarkt
5. Ontwikkelaars	Verschuiving aandacht van rood naar groen	Vraag	Stedelijke herstructurering, nieuwe landgoederen, groen en rood
6. Onderzoekers	Functioneel verstrengeling, morfologisch niet	Concept en object van studie	Beelden, wensen, vraag, aanbod en effecten groen wonen

(Vervolg op pagina 41)

Machtsrelaties en eigenschappen van partijen

De combinatie van eigenschappen van partijen in een krachtenveld bepaalt in hoeverre een partij in staat is zijn doelen te verwezenlijken. De meest machtige partijen in het krachtenveld van de ruimtelijke planning hebben de grootste invloed op de discussie omtrent de ruimtelijke ontwikkeling en de planning van stad en land. Op enig moment is daarbij het discours dominant, dat enerzijds door partijen met de meeste macht wordt gehanteerd en anderzijds de best geachte antwoorden op een bepaald maatschappelijk probleem verstrekt.

Vervolg tabel 1

Partij	Eigenschappen en 'macht'				
	Karakter	Belang	Relaties	Middel	Resultaat
1.	Volksvertegenwoordiging, coalitievorming, compromis	Collectieve waarden, legitimiteit, hervervkiezing, gedachtegoed uitdragen	Top down en vooral beslissend	Restrictieve wet- en regelgeving	Partijprogramma's, kabinetsstandpunten, kamerstandpunten, politieke besluitvorming
2a.	Ondersteunend aan politiek, vierde macht, uitvoering	Sturen ruimtelijke processen, politiek overtuigen	Top down, vooral beslissend, maar ook reactief	Beleidsvorming en uitvoering, invloed politiek	Beleidsnota's (Vinex, Vijno) beleidsuitvoering (Vinex-wijken, herstructurering)
2b.	Ondersteunend aan politiek, vierde macht, uitvoering	Sturen ruimtelijke processen, politiek overtuigen	Top down, vooral beslissend, maar ook reactief	Beleidsvorming en uitvoering, invloed politiek	Beleidsnota's (Visie Stadslandschappen, Structuurschema Groene Ruimte deel 2), beleidsuitvoering
2c.	Ondersteunend aan politiek, vierde macht, uitvoering	Sturen ruimtelijke processen, politiek overtuigen	Top down, vooral beslissend, maar ook reactief	Beleidsvorming en uitvoering, invloed politiek	Beleidsnota's (Woonverkenningen MMXXX, Mensen, wensen, wonen), beleidsuitvoering
3.	Technisch, oplossingsgericht	Ruimtelijke kwaliteit, opdrachten verwerven	Reactief en soms top down, maar meestal bottom up	Plannen, ontwerp, uitvoering	Projecten (Haverleij, Vinex-wijken, Blauwe stad)
4.	Pluriform, individueel belang	Wensen ten aanzien van woning en woonomgeving realiseren	Bottom up en vooral reactief, soms beslissend	Financiën	Woning, wooncarrière
5.	Marktgeoriënteerd, winststreven, bedrijfscontinuïteit	Winstbelang voorop, ruimtelijke kwaliteit	Reactief, soms beslissend, meer bottom up dan top down	Financiën	Projecten (bijvoorbeeld landgoederen), winst
6.	Objectief (?), kennisstreven	Degelijk onderzoek, financiële middelen, input vormen voor allerlei beslissingen	Bottom up en reactief	Onderzoek	Kennis, inzichten (wensen consumenten, duurzame stadsontwikkeling, techniek)

Zo hebben politici het mandaat van de woonconsumenten om een ruimtelijk beleid en een woonbeleid te maken. Politici worden beïnvloedt door allerlei belangengroepen, onderzoekers, media, de publieke opinie, maar bovenal door beleidsmakers op de verschillende departementen. Deze zijn voor een groot deel verantwoordelijk voor de totstandkoming en de uitvoering van het beleid, maar hangen geen eenduidige standpunten aan. Politici en beleidsmakers oefenen van bovenaf invloed uit op de overige partijen in de maatschappij. Vandaar dat sprake is van een top down relatie, waarbij politici een beslissingsbevoegdheid hebben (zie tabel 1). In de

inleiding is reeds naar voren gekomen, dat in het ruimtelijk beleid de sturingsmogelijkheden beperkt zijn, onder meer als gevolg van de veranderde ordening van bevoegdheden tussen overheid en markt. Indien het ruimtelijk beleid en de wet- en regelgeving wensen, tendensen en ontwikkelingen in en van de markt negeren is de kans zeer groot dat de doelstellingen ervan niet worden gehaald (Hall & Ward, 2000).

Groen wonen: een bestreden concept

Ten aanzien van groen wonen zijn de machtsrelaties bijzonder interessant aangezien sprake is van een bestreden concept. Daarbij is enerzijds sprake van een weinig eenduidige voorstelling van de inhoud van het concept en is anderzijds evenmin sprake van eensgezindheid binnen en tussen de partijen. De onduidelijkheden omtrent de ruimtelijke ontwikkelingen van stad en land en de rol die het beleid daarbij moet spelen, leiden ertoe dat groen wonen aan de ene kant wordt erkend als een noodzaak voor een leefbare woonomgeving, maar aan de andere kant wordt bestreden als een aanjager van stedelijke uitbreiding. Onderzoekers zijn het bijvoorbeeld niet eens over de duurzaamheid van een compacte ten opzichte van een meer uitgelegde stedelijke vorm (zie bijvoorbeeld Tong & Wong, 1997; Gordon & Richardson, 1997; Hall, 2002).

3.3.2 Inhoudelijke standpunten

Het beeld van groen wonen sluit veelal aan bij de positionering van de desbetreffende partij in de stad-land discussie (zie tabel 1). Zo kunnen ontwerpers groen wonen zien als een middel om contrasten van stad en land aan te scherpen, waarbij een integratie van groene en rode elementen in het landschap plaatsvindt. Beleidsmakers en politici die streven naar de compacte stad, met harde grenzen tussen rood en groen, zien in groen wonen een bedreiging van de collectieve waarden van het Nederlands landschap.

Thema's van partijen

De thema's die partijen inbrengen ten aanzien van groen wonen zijn zeer divers (zie tabel 1). Zo volgen ontwikkelaars marktontwikkelingen, waarbij het thema stedelijke herstructurering past. Door maatschappelijke ontwikkelingen verschuift echter de aandacht in de richting van een 'groene opgave'. Daarbij zetten ontwikkelaars bijvoorbeeld in op landgoederenprojecten. Beleidsmakers van het Ministerie van LNV streven naar het optimaal benutten van de mogelijkheden die stad en land elkaar bieden. Groen wonen wordt als een kansrijk concept gezien voor een dergelijke ontwikkeling. Dit heeft geleid tot de introductie van concepten en instrumenten, zoals een ecologie-inclusieve planning en het bevorderen van functiecombinaties.

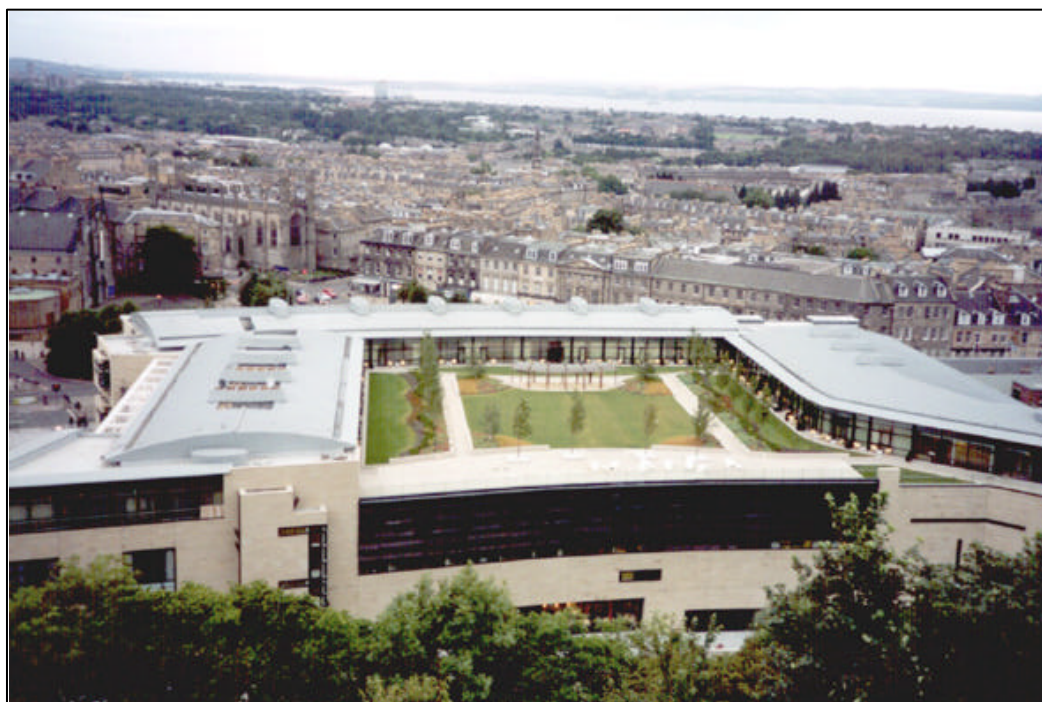
De thema's van partijen zijn veelal strijdig aan elkaar. Zo botsen de twee belangrijke thema's voor woonconsumenten (eigen huis en tuin) en het DG Wonen (meer groenstedelijke woonmilieus) met een streven naar inbreiding van het DG Ruimte. Een ander voorbeeld is, dat de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie (Ministerie

van LNV) niet goed van de grond kan komen, op het moment dat een restrictief ruimtelijk beleid voor het landelijk gebied wordt gevoerd (politici).

Thematische overeenkomsten

Niet alle op het oog strijdige thema's van partijen zijn daadwerkelijk onverenigbaar. Een streven naar intensief en meervoudig ruimtegebruik (ontwerpers, ook onderzoekers en het DG Ruimte) kan bijvoorbeeld prima gepaard gaan met groene facetten van planning. Thema's, zoals meer groen in de stad, ecologie-inclusieve planning (zie Ministerie van LNV, 1995) en zelfs een eigen woning en tuin worden wellicht mogelijk gemaakt in combinatie met het beter en intensiever benutten van de bestaande ruimte in de stad. Een concreet voorbeeld hiervan zijn daktuinen (zie figuur 9).

Figuur 9 Daktuinen in Edinburgh: een voorbeeld van intensief en meervoudig ruimtegebruik in het hart van de stad

Groene en rode contouren van het DG Ruimte vertonen overeenkomsten met de open ruimte heffing, zoals voorgesteld door een aantal politieke partijen. De concepten en thema's geïntroduceerd door ontwerpers kunnen worden verbonden aan meerdere andere thema's, zoals bijvoorbeeld de functiecombinaties (Ministerie van LNV) of nieuwe landgoederen (ontwikkelaars). Het streven naar meer groenstedelijke woonmilieus van DG Wonen loopt in de pas met de wensen van woonconsumenten (eigen woning en tuin). Een overkoepelend thema is ruimtelijke kwaliteit dat door vrijwel alle partijen wordt nagestreefd. Dit kan worden verklaard, omdat ruimtelijke kwaliteit een abstracte en bijzonder vage term is. Het begrip staat ondanks de nietszeggendheid als beleidsinstrument hoog in het vaandel (Van Assche & Jacobs, 2003). Dit blijkt uit de verschillende manieren waarop partijen streven naar ruimtelijke kwaliteit in stad en land.

3.4 Een discoursenanalyse van groen wonen

De samenhang tussen thema's van verschillende partijen maakt het bestaan van discoursen van groen wonen aannemelijk. De constatering, dat partijen zich begeven in een krachtenveld en dat ze daarbij invloed proberen uit te oefenen op de inhoudelijke discussie, wordt in deze paragraaf derhalve meer structureel vormgegeven in een discoursenanalyse. Bovendien wordt gepoogd de machtsverhoudingen tussen discoursen te ontwaren, naar aanleiding van het geschetste krachtenveld. Dit betekent bijvoorbeeld, dat de mate waarin een natuurorganisatie slaagt in het volbrengen van haar doelstellingen (bijvoorbeeld het behoud van natuurwaarden in een gebied), niet alleen afhankelijk is van haar inhoudelijke boodschap en de pogingen concepten en beelden over te dragen, maar eveneens van haar positie in een krachtenveld. Indien de partij geen of nauwelijks mogelijkheden heeft een inhoudelijk boodschap over te brengen, dan zal de partij een roepende in de woestijn blijven, ongeacht de juistheid van haar boodschap.

3.4.1 Discoursen van stad en land

Groen wonen blijkt in de stad-land discussie een heet hangijzer te vormen, dat de inzet vormt van een verbeten strijd tussen aanhangers van verschillende discoursen ten aanzien van stad en land. Hidding (1998) benoemt een vijftal discoursen van de relaties tussen stad en land (zie tabel 2).

Indien een poging wordt gedaan de partijen en hun perspectief op stad en land (zie paragraaf 3.2) te plaatsen in de discoursen van Hidding, blijkt dat politici en het DG Ruimte zonder enkel probleem te plaatsen zijn in het discours 'stad en land als tegenpolen'. Dit discours is de afgelopen decennia dominant geweest in de ruimtelijke planning van Nederland. Een deel van de verklaring voor deze dominantie is de sterke positie van beide partijen in het krachtenveld van de ruimtelijke planning, waarbij vooral politici een hiërarchische positie innemen. Dit discours wordt bovendien ondersteund door een deel van de ontwerpers en onderzoekers. Ontwerpers wijzen daarbij op de voordelen van een compacte stad voor zowel het landelijk gebied (dat blijft gespaard van stedelijk-morfologische invloeden) als het stedelijk gebied (draagvlak voorzieningen, gevarieerde bevolkingssamenstelling, financiële armslag steden). Een ander deel van de verklaring, zowel gebaseerd op inhoudelijke overwegingen als op het krachtenveld, is de traditioneel sterke positie van de landbouw als grondbezitter in het landelijk gebied.

De perspectieven van het Ministerie van LNV, het DG Wonen en een deel van de ontwerpers vertonen overeenkomsten met het discours van stad en land als een 'stelsel van plekken'. In dit discours is de (lokale) ruimtelijke kwaliteit van doorslaggevend belang in de ruimtelijke planning. Alhoewel de indeling van Hidding gebaseerd is op allerlei professionele partijen in de ruimtelijke planning, kunnen de woonconsumenten eveneens in dit discours worden geplaatst. Van belang voor een huishouden is het gevoel van identiteit en sfeer in de woning en de directe woonomgeving, het hebben van een eigen plek en een thuishaven. Woonconsumenten hebben daarnaast, evenals ontwikkelaars, een discours van 'stad en land als

vastgoed'. Dit betekent dat bij een zoektocht naar een woning de prijs/kwaliteit verhouding van groot belang is. Een verhoudingsgewijs goedkope, maar aantrekkelijke locatie genereert over het algemeen een grotere vraag dan een locatie met een relatief slechte prijs/kwaliteit verhouding. Overigens spelen vanzelfsprekend subjectieve waardeoordelen en individuele preferenties eveneens een grote rol.

Tabel 2 Discoursen van de ruimtelijke planning van stad en land (bron: Hidding et al., 1998, pp.61-62)

Discours	Drijvende krachten	Planconcepten	Besturingsfilosofie
1. Stad en land als tegenpolen	Industrialisatie	Compacte stad, stadsgewest, gebundelde deconcentratie, restrictief beleid, koersenbeleid	Hiërarchische sturing
2. Stad en land netwerk van activiteiten	Transporttechnologie, telecommunicatie, economische schaalvergroting	Corridor, meerkernige oriëntatie, 'netwerken en mazen' (Diethorst & Hetsen)	Netwerksturing
3. Stad en land als ecosysteem	Natuurlijke processen, milieuvervuiling, ecologisering van de samenleving	Watersysteembenadering, ecologische infrastructuur, cascobenadering, ecopolis/ecoregio	Metasturing/zelfsturing
4. Stad en land als stelsel van plekken	Flexibele accumulatie, 'footloose' worden, individualisering/zoeken naar identiteit	Gelijktijdige ruimte' (Bhalotra), 'heterotopia' (Hajer), stadslandschap, groene metropool, 'groene technotoop' (Kockelkoren)	Netwerksturing
5. Stad en land als vastgoed	Commercialisering, opkomst institutionele beleggers, internationalisering beleggingskapitaal	Kaart van prijslandschap/prijscontouren, ontwikkelingspotenties/prijsstijgende/-dalende lokaties	Zelfsturing

3.4.2 Discoursen van groen wonen

De betrokken partijen hebben een bepaald belang in de stad-land discussie en benaderen van daaruit het concept groen wonen. Sommige partijen zien groen wonen bijvoorbeeld als een kans of middel om hun doelstelling te behalen. Andere partijen zien groen wonen vooral als bedreiging voor het in stand houden van contrasten tussen stad en land (zie tabel 1). De onderscheiden discoursen (zie tabel 3) zijn derhalve vooral benoemd vanuit de wijze waarop groen wonen wordt benaderd. Dit is echter dermate essentieel, dat het de kern vormt van de discoursen. Rondom deze kern worden argumenten opgebouwd, beelden geconstrueerd en concepten ontworpen en uitgedragen. Vanuit de benadering volgt de inhoudelijke weergave van het discours, waarbij elk van de benaderingen een ander belang en betekenis aan groen wonen hecht. Niet uit het oog mag worden verloren dat elk van de vier discoursen is ingebed in een discours van stad en land.

Tabel 3 Een karakteristiek van de discoursen van groen wonen

Discours	Kern	Achterliggend stad-land discours	Partijen	Planconcepten	Voorbeelden
1. <i>Normatief</i>	Groen wonen in en rond de stad	Stad en land als tegenpolen	Politici, DG Ruimte (ontwerpers, onderzoekers, woonconsumenten)	Groene Hart, compacte stad	Eengezinswoningen in Vinex-wijk, 'wonen bij het park' Wilhelminapark (Utrecht)
2. <i>Instrumenteel</i>	Bijdrage ruimtelijke kwaliteit stad én land	Stad en land als netwerk, ecosysteem en stelsel van plekken	DG Wonen, Ministerie van LNV, ontwerpers (ontwikkelaars)	Stadslandschap, ecologie-inclusieve planning, nieuwe landgoederen	Pampusbos (Almere), De Blauwe Stad (Provincie Groningen), Landgoed Look (Holten)
3. <i>Markt</i>	Er is vraag naar...	Stad en land als vastgoed	Ontwikkelaars, woonconsumenten	Groen door rood, nieuwe landgoederen	Haverleij (Den Bosch), Het Eikendal (Deventer)
4. <i>Onderzoek</i>	Het is omstreden: onderzoek nodig	In principe alle stad en land discoursen	Onderzoekers (beleidsmakers, ontwerpers, onderzoekers)	Pseudo-platteland (Heins, 2002), portfolio benadering (Hall & Pfeiffer, 2000)	Volkstuincomplexen (Rotterdam), nieuwe dorpen

1. Normatief discours

In het 'normatief' discours wordt het concept groen wonen vanuit het dilemma tussen collectieve waarden en individuele belangen benaderd. Ondanks ontwikkelingen, zoals de voortschrijdende individualisering en het streven naar meer marktwerking, wordt in dit discours van 'bovenaf' gestreefd naar een balans tussen collectieve waarden (bijvoorbeeld een open landschap) en individuele belangen (bijvoorbeeld de wens om groen te wonen). De collectieve waarden worden in dit discours beschouwd als gegeven op basis van objectieve kennis van het Nederlandse landschap, en niet als subjectief vastgesteld door de partijen met de meeste macht in het maatschappelijke krachtenveld. Een voorbeeld echter van een dergelijke, subjectieve selectie van collectieve waarden is dat het Hollandse landschap wordt beschouwd én gepresenteerd als het Nederlands landschap bij uitstek. Dit geldt bijvoorbeeld bij de vaststelling van gebieden die in aanmerking komen voor een plaats op de Unesco Werelderfgoedlijst.

De balans tussen individuele en collectieve belangen is veelal gebaseerd op een bepaalde ideologie en derhalve normatief van aard. Ten aanzien van ruimtelijke ontwikkelingen en planning worden delen van het landschap dusdanig waardevol beschouwd, zodat bepaalde ontwikkelingen niet wenselijk worden geacht. De collectieve waarden zijn hierbij gericht of op de kwaliteiten van de stad, of op de kwaliteiten van het land. De reden is dat dergelijke kwaliteiten eenduidiger en hierdoor eenvoudiger te beschermen zijn dan kwaliteiten die betrekking hebben op zowel stad als land. Bovendien is een reden, dat contrasten tussen stad en land hoog worden gewaardeerd.

De planconcepten, die uit dit discours naar voren komen, zijn het Groene Hart en de compacte stad, waarbij met beide concepten een correctie op maatschappelijke

processen en ruimtelijke ontwikkelingen na wordt gestreefd. Dit is mogelijk doordat in dit discours partijen, zoals politici en beleidsmakers, hiërarchische posities innemen ten opzichte van andere partijen in het krachtenveld. Door maatschappelijke ontwikkelingen, zoals individualisering en welvaarts groei, brokkelt de dominante positie van dit discours in navolging van het discours 'stad en land als tegenpolen' de laatste jaren af ten gunste van andere discourses.

2. Instrumenteel discours

Een in belang toegenomen discours is het 'instrumenteel' discours. Partijen met dit discours maken niet zozeer een afweging tussen collectieve waarden en individuele belangen, maar gaan op zoek naar plannings- en ontwerpinstrumenten ten behoeve van het realiseren van een zo groot mogelijk aantal individuele wensen en behoeften. Tegelijkertijd dienen landschappelijke waarden (bijvoorbeeld ecologisch, cultureel, functioneel) te worden behouden of versterkt. Ruimtelijke ontwikkelingen in een gebied dienen in dit discours ter versterking van de ruimtelijke kwaliteit van dat gebied. Deze ruimtelijke kwaliteit kan betrekking hebben op allerlei aspecten van stad en land. Dit betekent dat groen wonen op bepaalde plekken het accent kan leggen op een historisch gegroeid contrast tussen stad en land (bijvoorbeeld door de toepassing van inversiestedenbouw), terwijl in andere gebieden groen wonen juist dient te worden geweerd (bijvoorbeeld in weidse polderlandschappen). Op weer andere plekken kan groen wonen zonder enkel probleem worden ingepast in het landschap (bijvoorbeeld in een bosrijke omgeving). Een probleem bij een dergelijke benadering is dat niet altijd duidelijk is wat onder ruimtelijke kwaliteit wordt verstaan en dat bovendien, evenals bij het 'normatief' discours, sprake is van subjectiviteit bij het toekennen van waarden aan landschappelijke kenmerken. Dit wordt echter deels ondervangen, aangezien veel meer dan bij het 'normatief' discours, wordt uitgegaan van een gebiedsgerichte bottom-up benadering van ruimtelijke dynamiek. Gelet op feit dat kwaliteiten van gebieden centraal staan, is in dit discours sprake van een onderkenning dat veel processen betrekking hebben op zowel stad als land. Dit blijkt niet alleen uit de benaderingswijze, maar eveneens uit de concepten die naar voren worden gebracht. Concepten als stadslandschappen en nieuwe landgoederen impliceren een samenhangende benadering van stad en land.

3. Markt discours

Het derde discours is het 'markt' discours. Deze heeft eveneens een sterkere positie verkregen in de stad-land discussie en het groen wonen. Dit komt onder andere tot uiting in het opgerichte PPS-bureau landelijk gebied en de toenemende belangstelling voor ontwikkelaars om zich bezig te houden met meer dan puur stedelijke aangelegenheden. Groen wonen wordt in dit discours benaderd vanuit vraag en aanbod. Geconstateerd wordt dat sprake is van een aanbodtekort, waarop partijen proberen in te springen (zie figuur 10). Op het huishoudensniveau maken woonconsumenten eveneens vanuit dit discours een afweging tussen hun wensen, mogelijkheden en beperkingen enerzijds en het aanbod op de woningmarkt anderzijds. De marktgerichte overwegingen van ontwikkelaars en woonconsumenten (hier kunnen bijvoorbeeld ook makelaars en bedrijven onder worden geschaard) passen in het discours 'stad en land als vastgoed'. In dit discours zijn processen op de grondmarkt, PPS-constructies en zelfsturing van groot belang voor de ruimtelijke

ontwikkelingen in stad en land (zie tabel 2). In het 'markt' discours komen onder andere concepten zoals 'groen door rood' en nieuwe landgoederen naar voren. Deze duiden, evenals de concepten in het 'instrumenteel' discours, op een samenhangende benadering van stad en land. Marktprocessen trekken zich weinig aan van scheidingen tussen stad en land. Overigens betekent dit niet dat landschappelijke waarden van gebieden hierdoor verdwijnen: aangezien het aanbod zich dient te conformeren aan de vraag worden projectontwerpen veelal afgestemd op de door de woonconsumenten gewaardeerde landschappelijke waarden.

Figuur 10 Eén van de kastelen van Haverleij: een gat in de markt (gemeente 's-Hertogenbosch)

4. Onderzoek discours

Het vierde discours is het 'onderzoek' discours van groen wonen. Dit discours bestaat uit beelden en concepten met een bepaalde mate van objectiviteit. In het krachtenveld worden door allerlei partijen tegenstrijdige concepten en beelden gepresenteerd, ontwikkeld en uitgedragen. Partijen met een 'onderzoek' discours proberen hier onderzoek naar te doen. Dit betekent enerzijds dat vanuit dit discours concepten en beelden worden aangeleverd, bijvoorbeeld in opdracht van een bepaalde partij. Anderzijds kennen partijen in dit discours een zekere mate van onafhankelijkheid en wordt zelfstandig onderzoek gedaan. Een onafhankelijke positie in het krachtenveld komt de objectiviteit van het onderzoek ten goede, maar kan betekenen dat kennis bijvoorbeeld in de vorm van concepten en beelden weinig weerklank vindt. Twee voorbeelden van concepten die beide worden uitgedragen door onderzoekers zijn het 'pseudo-platteland' en de 'portfolio' benadering. Het

eerste concept probeert een oplossing te bieden voor het grote tekort aan mogelijkheden voor landelijk wonen bij een restrictief beleid. Het tweede concept vormt een leidraad voor een meer duurzame ontwikkeling van steden (in meerdere opzichten, zoals ruimtelijk, ecologisch, functioneel).

3.4.3 Relaties tussen discoursen

Zoals reeds naar voren is gekomen, zijn de relaties tussen de discoursen complex. Het 'normatief' discours is, gekoppeld aan het discours 'stad en land als tegenpolen', de laatste decennia dominant geweest. De invloed van de concepten en beelden uit dit discours op het 'onderzoek' en het 'markt' discours is groot. Dit komt onder andere door de hiërarchische relatie in het krachtenveld van de ruimtelijke planning, waarbij de kaders voor ruimtelijke ontwikkelingen voor een groot deel worden bepaald door de politiek.

Het 'instrumenteel' discours is pas eind jaren tachtig komen opzetten, maar is in de jaren negentig in belang toegenomen. Dit als gevolg van de omslag van het volkshuisvestingsbeleid naar het woonbeleid en door een (toenemende) discrepantie tussen de werkelijkheid en de wensen en doelstellingen van het ruimtelijk beleid. Dit discours vertoont samenhang met drie discoursen van Hidding, namelijk 'stad en land als stelsel van plekken', 'als ecosysteem' en 'als netwerk van activiteiten'. Afhankelijk van de partij zal één van deze drie discoursen naar voren komen, waarbij groen wonen voornamelijk wordt gezien als een middel om ruimtelijke kwaliteit te realiseren. Zo benadert het Ministerie van LNV groen wonen als instrument in het discours 'stad en land als ecosysteem' door extensieve woningbouw te koppelen aan een gebied met specifiek ecologische eigenschappen. Een ontwerper kan de authenticiteit van een gebied waarborgen vanuit de concepten en beelden van het discours 'stad en land als stelsel van plekken'. Hierbij kan het selectief toepassen van groen wonen eveneens als instrument voor het versterken van landschap en identiteit fungeren. Het derde discours gekoppeld aan het 'instrumenteel' discours is 'stad en land als netwerk van activiteiten'. Een voorbeeld hiervan is het streven van een ontwikkelaar naar groene woon- en werkmilieus ten behoeve van een hoogwaardig en concurrerend investeringsklimaat.

Het 'markt' discours is vooral sterk in opkomst door de afnemende overheidsinterventie sinds de jaren tachtig, in combinatie met een in toenemende mate welvarende en veeleisende consument. Dit discours heeft veel overeenkomsten met het discours 'stad en land als vastgoed'. De gelijkenis ligt op het besturingsfilosofische vlak (zie tabel 2), waarbij het credo 'zelfsturing leidt tot gedegen resultaten' van toepassing is (in dit geval ruimtelijke kwaliteit). Tevens zijn er overeenkomsten op het gebied van de werking van de grondmarkt en de mogelijkheden van publiek-private samenwerking.

Het 'onderzoek' discours heeft altijd een rol gespeeld, waarbij het ondersteunend is geweest aan bepaalde (dominante) discoursen of een bijdrage heeft geleverd aan de ontwikkeling van een nieuw discours. Dit hangt onder meer af van de relaties van onderzoekers met partijen in het krachtenveld. Een onderzoek uitgevoerd vanuit een onafhankelijke positie zal andere onderzoeksresultaten opleveren dan een onderzoek in opdracht van een belanghebbende partij.

3.4.4 De discoursenanalyse en het ruimtelijk beleid

In dit hoofdstuk is tot nu toe vooral aandacht besteed aan de manier waarop allerlei partijen omgaan met groen wonen in stad en land. Deze studie is echter gericht op het onderzoeken van de bijdrage van het ontwikkelen van groene woonmilieus aan een samenhangend beleid voor stad en land. Hiermee kan het bredere begrip ruimtelijke planning worden vernaauwd tot ruimtelijk beleid. Beleidsvorming kan men zien als een continue poging om processen te geleiden en te controleren. Hierbij strijden meerdere beleidsfilosofieën (ook te omschrijven als discoursen) om de hegemonie in het krachtenveld.

Beleidsfilosofieën

Een beleidsfilosofie bestaat uit drie componenten: een normatieve kern, een beleidskern en secundaire aspecten (Vermeijden, 2001: gebaseerd op Sabatier, 1987). De normatieve kern omvat universele normen en waarden, gebaseerd op een gedachtegoed of wereldbeeld. Het betreft fundamentele thema's op het gebied van de rol van de overheid, de economie of het milieu. In de beleidskern worden deze fundamentele thema's uitgewerkt voor specifieke beleidsvelden, zoals bijvoorbeeld verstedelijkingsbeleid of natuurbeleid. De secundaire aspecten verwijzen naar de operationalisering, de beleidsuitvoering van de beleidskern en bestaan uit organisatorische, wettelijke, bestuurlijke en financiële instrumenten (Vermeijden, 2001).

In een beleidsfilosofie zijn voorts twee niveaus te onderscheiden, op basis waarvan het beleid wordt beoordeeld: de eerste, reflectieve orde en de tweede, praktische orde. Het continue proces van beleidsevaluatie op het niveau van de tweede orde stelt de uitgangspunten, principes en waarden van de normatieve kern niet ter discussie, maar beoordeelt alleen de effectiviteit van bepaalde beleidsinstrumenten. Een voorbeeld hiervan is de constatering, dat sprake is van een voortschrijdende stedelijke uitbreiding ('sprawl'), dit ondanks de uitvoering van een compacte stad-beleid. In een dergelijk geval wordt dit niet gewijd aan de fundamentele principes van de compacte stad-gedachte, maar aan bijvoorbeeld een gebrekkig handhavingsbeleid. Een evaluatie op het niveau van de eerste orde stelt wel vraagtekens bij de principes en uitgangspunten van de normatieve kern (Vermeijden, 2001). Hierbij komen nieuwe discoursen of beleidsfilosofieën opzetten die de dominantie van een discours bestrijden in het krachtenveld. In ons voorbeeld worden in dat geval vraagtekens gezet bij de uitgangspunten van het compacte stad-beleid en niet alleen bij de instrumenten van dit beleid.

Discoursenanalyse en beleidsfilosofieën

Wanneer deze theorie wordt vertaald naar de discoursenanalyse van groen wonen, kan worden geconstateerd dat nog altijd het gedachtegoed van het discours 'stad en land als tegenpolen' in de normatieve kern aanwezig is. Sinds de Tweede Wereldoorlog is continu het streven geweest de groei en overloop van steden zoveel mogelijk te concentreren. Zo is het concept van gebundelde deconcentratie een tijd lang leidend geweest voor het ruimtelijk beleid. Dit betekende een spreiding van de verstedelijking op landelijk en regionaal schaalniveau, maar een concentratie op lokaal schaalniveau (in de groeikernen). Het compacte stad-beleid is derhalve in

verscheidene gedaanten voortdurend de basis geweest van het ruimtelijk beleid in Nederland.

Het concept groen wonen, zoals het momenteel wordt benaderd (vooral als een extensieve vorm van wonen), strookt niet met de uitgangspunten van de compacte stad-gedachte en het 'normatief' discours op groen wonen. (Nieuwe) discoursen van groen wonen, die de bestaande hegemonie proberen te doorbreken, komen echter op ('instrumenteel' of 'markt' discours). De roep om een beleidsverandering wordt luider, door zowel beleidsmakers als andere partijen in de ruimtelijke planning. In een toenemend aantal gevallen heeft de opkomst van deze (nieuwe) discoursen reeds geleid tot het opzetten en uitvoeren van projecten, die niet overeenkomen met de principes van het dominante discours. Enkele voorbeelden zijn hiervan gegeven bij de behandeling van de discoursen van groen wonen.

Theoretisch gezien betekent het bovenstaande dat de opgekomen discoursen hun positie in de beleidsuitvoering (de secundaire aspecten) reeds verstevigd hebben, maar dat het 'normatief' discours nog steeds de dominante positie in de normatieve kern en de beleidskern inneemt. Wel kan een aantal pogingen worden gesignaleerd, waarmee de uitgangspunten van de beleidskern worden betwist. In dit hoofdstuk zijn onder meer de stadslandschappenbenadering en de ecologie-inclusieve planning van het Ministerie van LNV de revue gepasseerd. In hoeverre op termijn de normatieve kern wordt gewijzigd, is niet geheel duidelijk. Zolang de politici groen wonen benaderen vanuit het 'normatief' discours kan van een eerste orde evaluatie van de beleidsfilosofie (de compacte stad-gedachte) geen sprake zijn. Bovendien is te verwachten, dat de vraag naar groen wonen én de dynamiek in het landelijk gebied conjunctuurgevoelige ontwikkelingen zijn. Dit zou betekenen, dat van een verdere afbreuk van het 'normatief' discours alleen sprake is ten tijde van economische groei. De spanningen in het krachtenveld en het grote aantal partijen dat het dominante discours niet aanhangt, wijzen ondanks deze kanttekening sterk in de richting van een op termijn fundamentele aanpassing van de normatieve kern én de beleidskern.

3.5 Conclusies

In dit hoofdstuk is geconstateerd dat partijen verschillende benaderingswijzen van groen wonen hebben. De vraag *wat is groen wonen* is aan de hand van de perspectieven beantwoord. Tevens is een antwoord gevonden op de onderzoeksvraag *in hoeverre wordt het concept groen wonen verbonden aan de stad-land discussie?* Er bestaat een nauwe samenhang tussen perspectieven op groen wonen en posities ingenomen door partijen in de stad-land discussie. Groen wonen vormt hierbij geen eenduidig begrip. Zo zien sommige partijen groen wonen als een bedreiging voor het Nederlands landschap, terwijl andere partijen het zien als een kansrijk concept.

Ontwikkelingen in het beleid en de discoursen van groen wonen

In het krachtenveld van de ruimtelijke planning zijn het 'normatief' discours en het discours 'stad en land als tegenpolen' de afgelopen decennia dominant geweest. Momenteel is sprake van een aantal fricties en verschuivingen tussen partijen in het krachtenveld, als gevolg van een omvangrijke maatschappelijke dynamiek en

veranderende relaties tussen partijen. Hierdoor lijkt niet langer sprake te zijn van een volledige dominantie van één van de discoursen. Het beleid ondervindt invloed hiervan, maar heeft onder meer door een hiërarchische relatie met de overige partijen in het krachtenveld de dominante positie van het 'normatief' discours weten te handhaven. Overigens is hierbij duidelijk geworden dat tussen verschillende beleidsvelden geen sprake is van eensgezindheid. Verscheidene discoursen spelen een rol in de beleidsvorming. Vooralsnog is de rol van politici doorslaggevend: zij bepalen in belangrijke mate op welk discours het beleid wordt gefundeerd.

In de discoursenanalyse is gebleken, dat het 'normatief' discours in veel opzichten onverenigbaar lijkt met de andere drie discoursen. In combinatie met de kracht van deze discoursen is dit wellicht de verklaring voor de impasse waarin het ruimtelijk beleid zich momenteel bevindt. Hierbij worden wel degelijk goede plannen en projecten ontwikkeld, maar is de afstemming tussen beleidsvelden, bestuursniveaus en allerlei betrokken partijen beperkt. Met andere woorden: een gedeelde basis voor een visie op stad en land ontbreekt. Hierdoor blijven de discoursen van groen wonen onverenigbaar, terwijl dit inhoudelijk gezien niet altijd het geval is.

Een samenhangend beleid?

Kansen voor een samenhangend beleid van stad en land liggen enerzijds in de veranderde machtsrelaties en anderzijds in de inhoudelijke overeenkomsten tussen bepaalde perspectieven van partijen op groen wonen en stad en land. Marktpartijen en woonconsumenten lijken meer macht te krijgen ten koste van beleidsmakers en politici. Dit is onder meer het gevolg van de enorme economische voorspoed van de afgelopen jaren. Burgers worden veeleisender en mondiger en marktpartijen zien volop kansen voor ontwikkelingen. Een en ander kan betekenen dat het discours van de 'verliezende' partijen, dat uitgaat van een scheiding tussen stad en land en het versterken van contrasten, aan belang inboet. Het gevolg is dat stad en land op deze wijze vaker in samenhang worden gezien, waaraan het creëren van groene woonmilieus in sommige gevallen een bijdrage levert. De opkomst van andere discoursen vergroot in ieder geval de mogelijkheden voor het creëren van groene woonmilieus.

Toekomstige ontwikkelingen

Voor de (nabije) toekomst is het niet geheel duidelijk in welke richting de stad-land discussie zich begeeft en wat de verschuivingen in het krachtenveld van de ruimtelijke planning voor gevolgen zullen hebben. Dit is, zoals het zich laat aanzien, afhankelijk van allerlei ontwikkelingen, zoals de economische conjunctuur en de politieke machtsverhoudingen. Ontwikkelingen in het landbouwbeleid van de Europese Unie zullen een grote invloed hebben op de dynamiek in het landelijk gebied. Indien de discoursen 'normatief' en 'stad als tegenpolen' hun dominante positie van de afgelopen jaren kunnen behouden (of wellicht aan kracht terugwinnen), blijft groen wonen als een bedreiging worden gezien voor de collectieve waarden van het Nederlands landschap. Een dergelijke situatie zou goed denkbaar zijn wanneer de economische situatie verslechtert. De vraag naar groen wonen (in de zin van elitair wonen of landelijk wonen) neemt naar verwachting in dat geval af. Bovendien bekleedt de (landelijke) overheid in een dergelijke situatie eerder een voortrekkersrol ten opzichte van marktpartijen, aangezien de investeringsrisico's

voor projecten toenemen. Een dergelijke ontwikkeling kan eveneens in gang worden gezet door een stagnatie in de woningbouw. De (landelijke) overheid kan hierdoor worden gedwongen meer invloed uit te oefenen op de woningbouwproductie, waardoor de invloed van marktpartijen afneemt. De installatie van een kabinet en een Tweede Kamer waarin linkse partijen de toon zetten kan tenslotte eveneens een 'stap terug' betekenen in de richting van een stringenter beleid ten aanzien van stad en land.

4 Woonmilieus

4.1 Inleiding

Het doel van dit hoofdstuk is enkele achtergronden en eigenschappen van de woonmilieubenadering te schetsen, waarmee een analyse wordt gemaakt van woonmilieutypologieën als beleidsinstrument. Hierbij wordt ingegaan op (een deel van) twee onderzoeksvragen: *hoe is tot de woonmilieubenadering gekomen en in hoeverre vormt het een instrument voor het ruimtelijk beleid en het woonbeleid?* en *in hoeverre draagt de woonmilieubenadering bij aan een samenhangend beleid voor stad en land?*

In paragraaf 4.2 wordt gestart met een begripsomschrijving van woonmilieus. Vervolgens wordt in paragraaf 4.3 kort ingegaan op de achtergronden van de woonmilieubenadering. Een onderzoek naar de totstandkoming van allerlei woonmilieutypologieën, die in Nederland zijn gemaakt, vormt de basis voor een analyse van de woonmilieutypologie die wordt toegepast door het Ministerie van VROM. In paragraaf 4.4 komt de totstandkoming van woonmilieutypologieën kort aan bod, waarna in paragraaf 4.5 de woonmilieutypologie van het Ministerie van VROM specifieke aandacht krijgt. Vervolgens wordt in paragraaf 4.6 bekeken welke beleidstoepassingen met woonmilieutypologieën mogelijk zijn. De mate waarop aan de hand van de woonmilieubenadering stad en land in samenhang worden gezien, staat centraal in paragraaf 4.7. In paragraaf 4.8 passeren tenslotte enkele conclusies de revue.

4.2 Begripsomschrijving

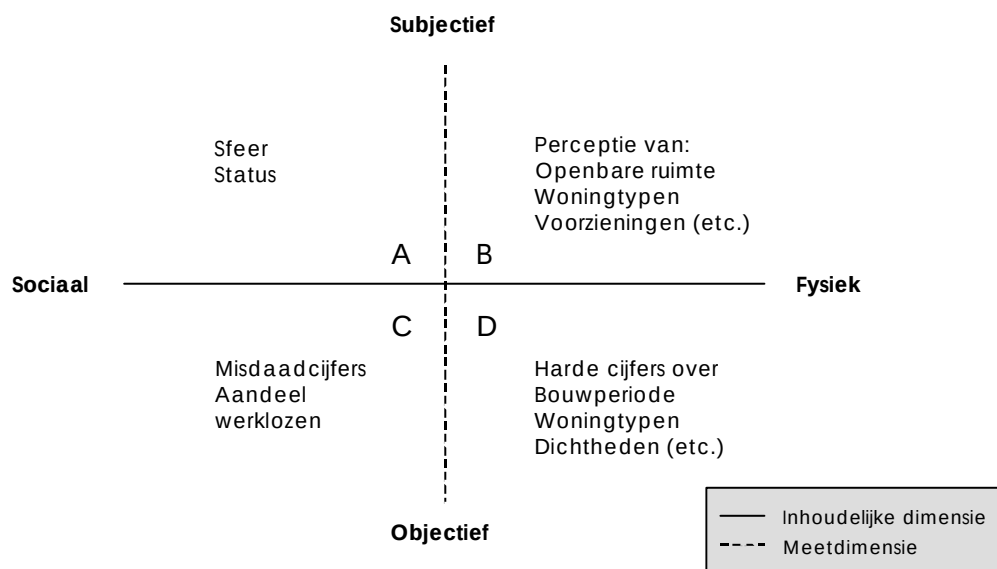
Het woonmilieu bestaat uit het geheel van woning, woonomgeving en locatie. Een definitie van een woonmilieu is het geheel van in een gebied geldende, externe condities die op de vestiging en het wonen van huishoudens in dit gebied van invloed zijn (Van Ginkel, 1979 in: Dignum et al., 1991, p.4). Op het niveau van het woonmilieu is de individuele woning niet van belang, maar is alleen een gemiddelde typering van woningen in een bepaald gebied relevant. De 'externe condities' in het woonmilieu kunnen worden gesplitst in fysieke en sociale aspecten. Beide aspecten vormen een inhoudelijke dimensie van woonmilieus. Bij het maken van een woonmilieutypologie is daarnaast sprake van een meetdimensie (zie figuur 11). De eigenschappen van woonmilieus kunnen zowel objectief als subjectief worden gemeten. Afhankelijk van de gekozen methode en het doel van een woonmilieutypologie baseert men een typologie op objectieve of subjectieve eigenschappen van woonmilieus.

De fysieke aspecten, zoals woningdichtheid, woningtypen, functies, aandeel openbare ruimte, ligging en voorzieningen, zijn vrijwel altijd objectief te meten (figuur 11: vak D). Subjectieve waarderungen van de fysieke eigenschappen van woonmilieus liggen minder voor de hand (vak B). Zo is een bepaalde hoeveelheid openbaar groen in een woonmilieu objectief vast te stellen. Maar zodra kwantiteit wordt ingeruild voor kwaliteit is sprake van subjectiviteit: sommige mensen waarderen een grasveld hoog,

terwijl anderen graag struikgewas of bomen in hun woonmilieu willen zien. De sociale aspecten van een woonmilieu, zoals status, leefklimaat, sfeer, aanzien, rust en gezelligheid, zijn vooral afhankelijk van de waarnemer (vak A): het subjectieve woonmilieu heeft betrekking op de ruimte die door een bepaalde groep mensen als eenheid wordt gezien (Bertholet, 1992). Enkele sociale eigenschappen kunnen echter eveneens worden uitgedrukt in objectieve cijfers, dit betreft dan veelal een sociaal-demografische of een sociaal-economische karakteristiek van een woonmilieu (vak C).

Een andere definitie van een woonmilieu betreft de woning plus de fysieke en sociale leefomgeving (Buys, 2001, p.12). De fysieke en sociale dimensie komen hier duidelijker dan bij de vorige definitie naar voren, maar het vertrekpunt is verplaatst naar de individuele woning. Het uitgangspunt voor bewoners is vaak de individuele woning. In het licht van een consumentengerichte benadering wordt de perceptie van bewoners van belang geacht. Wanneer alle percepties van bewoners in een gebied worden gecombineerd, verkrijgt men alsnog een gemiddelde typering van het woonmilieu.

Een derde omschrijving is woningen plus hun omgeving op een specifieke locatie (Neefjes et al., 1993, p.3). De toegevoegde waarde van deze omschrijving ligt voornamelijk in het specifiek locationele aspect dat duidelijker dan bij de twee andere definities wordt omschreven. Dit impliceert het unieke karakter van een buurt: elke groep van woningen in een bepaalde omgeving heeft bepaalde gebiedseigen kenmerken, waarmee men verschillende woonmilieus kan onderscheiden.

Figuur 11 Voorbeelden van eigenschappen van woonmilieus gebruikt voor het maken van een woonmilieutypologie in een schema met de meetdimensie tegenover de inhoudelijke dimensie

Met een combinatie van de genoemde omschrijvingen, kunnen alle aspecten van een woonmilieu worden gerepresenteerd in een definitie. In dit onderzoek wordt een woonmilieu gezien als een ruimtelijke eenheid (buurt, wijk, gemeente) bestaande uit woningen en de fysieke en sociale omgeving op een specifieke locatie. Hiermee

omvat deze omschrijving alle aspecten van woonmilieus, die in de woonmilieutypologieën naar voren dienen te komen.

4.3 De opkomst van woonmilieus

De voornaamste reden voor de recente opkomst van woonmilieus is het alom aanwezige gevoel dat de woningmarkt niet in balans is. Terwijl het kwantitatieve evenwicht na meer dan vijftig jaar met perioden van wederopbouw en van grootschalige woningbouw in zicht lijkt te komen, vertoont de woningmarkt een kwalitatieve onevenwichtigheid. Deze gaat gepaard met een verschuiving op de woningmarkt van een vraagmarkt naar een aanbodmarkt. Dit komt onder meer door een veeleisende woonconsument als gevolg van stijgende welvaart en een groeiende mobiliteit. Hierbij is bovendien sprake van een dynamiek in de vraagzijde van de woningmarkt door allerlei culturele en sociaal-economische ontwikkelingen, waarvan het ontstaan van meer differentiatie in leefstijlen het gevolg is (Bertholet, 1992). Eén van de consequenties van deze ontwikkelingen op de woningmarkt is een toenemende aandacht voor allerlei aspecten van de woning en de woonomgeving (op meerdere schaalniveaus), zoals bijvoorbeeld veiligheid en specifieke voorzieningen. Woonmilieus winnen derhalve aan belang doordat er meerdere aspecten van het wonen in worden gerepresenteerd. Het is hierdoor beter mogelijk een kwalitatieve afstemming tussen de woningvraag en het woningaanbod teweeg te brengen.

Kader 1: Stadslandschappen als woonmilieus

Het bureau Stipo Consult heeft zowel in Amsterdam Oost/Watergraafsmeer, als in Alkmaar gezocht naar een geschikte indeling in woonmilieus. In Alkmaar zijn bijvoorbeeld slechts twee woonmilieus van de VROM-typologie van toepassing. Men heeft derhalve gekozen om uit te gaan van de lokale situatie en op basis daarvan woonmilieus te typeren.

Figuur 12 Een voorbeeld van een stadslandschap in Alkmaar

De typologie is gebaseerd op 'sferen', die landschappen aanduiden. Zo is het verschil in de belevings sfeer tussen allerlei wijken groot, bijvoorbeeld tussen een binnenstedelijk gebied en een recente nieuwbouwwijk (zie figuur 12). Deze stadslandschappen worden vanuit drie invalshoeken onderscheiden: de bouwperiode, de filosofie waarmee het gebied is ontwikkeld en de huidige beleving van het gebied. Hierbij wordt er, evenals in groep 7 van de woonmilieutypologieën, van uitgegaan dat door meerdere opvattingen over elkaar heen te leggen een zekere intersubjectiviteit te bereiken is.

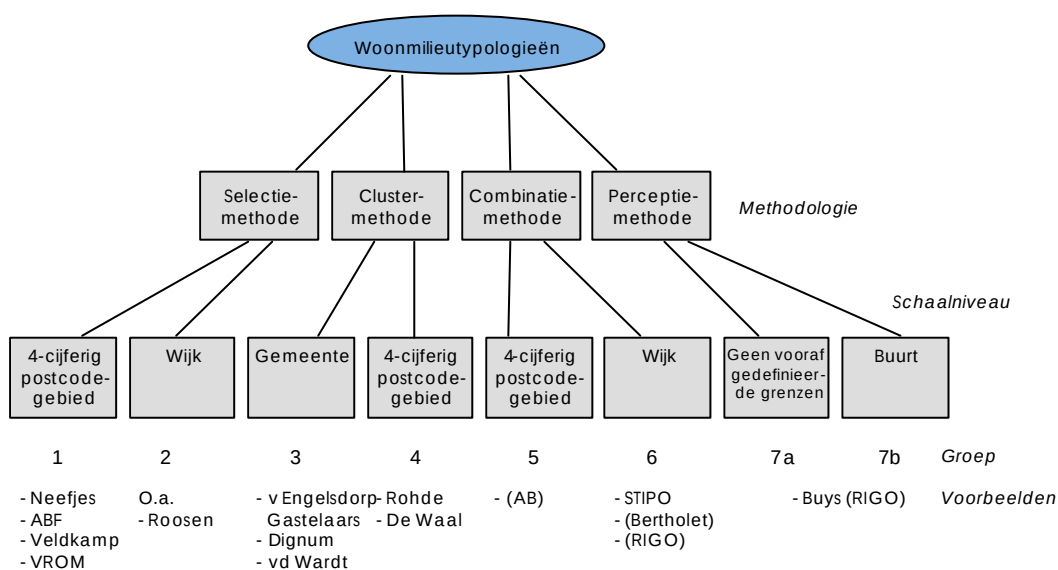
Een groot verschil met de meeste woonmilieutypologieën is dat in één buurt of wijk meerdere stadslandschappen kunnen voorkomen. Een bezwaar hierbij is dat het op stedelijk niveau minder goed mogelijk is te analyseren welke ontwikkelingen in de woonmilieus spelen.

Bron: Karssenbergh & Jansen (2003) en Stipo Consult (2001).

Vanaf de jaren tachtig is in veel lokale woningmarktanalyses (zie voorbeelden Bertholet, 1992) een steeds belangrijkere plek weggelegd voor het woonmilieu. Vooral begin jaren negentig verschijnt een aantal typologieën ten tonele, waarbij (een groot deel van) Nederland wordt ingedeeld in woonmilieus. De laatste jaren worden in veel gemeenten, in navolging van het nationaal beleid, woonmilieus toegepast (zie bijvoorbeeld kader 1).

4.4 Woonmilieutypologieën

Dit onderzoek neemt als startpunt 1980, waarin de eerste gemeentelijke typologie met een landelijke dekking van woonmilieus tot stand is gekomen (Van Engelsdorp Gastelaars et al., 1980). Daarna zijn meerdere pogingen gedaan typologieën voor gebieden in Nederland te ontwikkelen door onderzoeksbureaus (bijvoorbeeld RIGO Research en Advies, ABF Research (voorheen AB onderzoek)) en wetenschappers (bijvoorbeeld Dignum, Van de Wardt), waarbij veelal het Ministerie van VROM en de toenmalige Rijks Planologische Dienst (RPD) nauw betrokken zijn geweest. De woonmilieutypologieën met een landelijke toepassing zijn te verdelen in zeven groepen, op basis van overeenkomsten in methodologie en het schaalniveau van de gemaakte indeling (zie figuur 13).

Figuur 13 Een indeling van woonmilieutypologieën, waarbij de verschillen in schaalniveau en methodologie tot zeven groepen leiden

Methoden

Een woonmilieutypologie kan niet totstandkomen zonder dat een bepaalde verwerving en verwerking van gegevens plaatsvindt. Er zijn vier methoden op basis waarvan gegevens over woonmilieus worden verzameld en verwerkt in een woonmilieutypologie (zie figuur 13). In de *selectie-* en *clustermethode* wordt gebruik gemaakt van een aantal statistische technieken en worden de typologieën

voornamelijk gebaseerd op kwantitatieve data en objectieve aspecten van woonmilieus (figuur 11: vak C en D). Het verschil tussen de beide methoden is, dat in de selectiemethode reeds in een vroeg stadium over wordt gegaan tot het verkleinen van het aantal eigenschappen waarop de typologie wordt gebaseerd. Bij de clustermethode komt de typologie tot stand aan de hand van een groot aantal eigenschappen van woonmilieus. In de *perceptiemethode* spelen kwalitatieve data een hoofdrol (subjectieve aspecten: vak A en B). Veel aandacht is er voor wat de bewoners van hun buurt vinden, in plaats van wat op basis van 'harde' gegevens over de woningvoorraad of de stedenbouwkundige karakteristiek van een wijk kan worden gezegd. De *combinatiemethode* integreert beide manieren van verzameling en verwerking van gegevens. Een groot voordeel hiervan is, dat zowel sociale als fysieke aspecten van woonmilieus gelijkwaardig in de typologie naar voren komen. Overigens is in geen enkele van de woonmilieutypologieën de combinatiemethode volledig toegepast.

Dimensies

Veel typologieën blijken alleen gebaseerd op fysieke aspecten van de woning en de woonomgeving, die objectief meetbaar zijn (vak D) (zie ook bijlage 2). Dit wordt vooral veroorzaakt door de moeilijkheden, die ontstaan bij het onderzoeken en het analyseren van sociale aspecten (Bertholet, 1992). Indien sociale aspecten worden meegenomen in de analyse, ondervinden veel onderzoekers problemen om deze in meetbare variabelen te vertalen. Sociale aspecten zijn meestal niet in objectieve gegevens uit te drukken en worden niet in kwantitatieve gegevensbestanden vermeld. Indien dit wel het geval is, betreffen het vaak statistische cijfers, zoals misdaadcijfers, sociaal-economische en demografische kenmerken van de bevolking (figuur 11: vak C), die niet per definitie overeenkomen met de beleving van de 'buurt' door bewoners.

Schaalniveau

De meeste typologieën, die betrekking hebben op Nederland of grote delen daarvan, worden gemaakt met een indeling van gemeenten of viercijferige postcodegebieden. De belangrijkste redenen voor de keuze van een schaalniveau is de beschikbaarheid van gegevens en het doel van de typologie. Een typologie op een afwijkend schaalniveau is mogelijk, zolang een woonmilieutypologie niet afhankelijk is van objectieve gegevensbestanden of niet territoriaal is afgebakend (Bertholet, 1992; Buys, 2001). Dit kan bijvoorbeeld indien een specifieke typologie voor een gebied wordt gemaakt (zie kader 1). Typologieën hebben in dit geval betrekking op wijken, waarbij bijvoorbeeld de bouwperiode het centrale uitgangspunt is, of buurten, waarbij vooral de perceptie van bewoners leidraad vormt.

Woonmilieutypen

Woonmilieutypologieën variëren naar het aantal woonmilieutypen dat wordt onderscheiden (zie bijlage 2). De belangrijkste reden voor de (on)bewuste keuze van het aantal typen is het doel van de typologie, waaruit een vereiste detaillering voortvloeit. Dit onderstreept het instrumentele karakter van woonmilieutypologieën. Een goed voorbeeld hiervan zijn de typologieën die als leidraad dienen voor een prognose van toekomstige ontwikkelingen in de woningmarkt (Wassenberg &

Priemus, 1997; Veldkamp et al., 1997). Een relatief uitgebreide woonmilieutypologie wordt gehanteerd om voldoende inzichten te krijgen in allerlei ontwikkelingen.

Voordelen en nadelen

Een aantal voor- en nadelen is van belang, ten aanzien van de totstandkoming en de mogelijke toepassingen (zie paragraaf 4.6) van woonmilieutypologieën. In dit hoofdstuk is reeds een voordeel naar voren gekomen, aangezien aan de hand van woonmilieutypologieën een betere inschatting van de kwalitatieve woningvraag kan worden gemaakt. Een woonmilieu omvat immers een veelheid aan aspecten die een rol spelen bij het nemen van een verhuisbeslissing of het beoordelen van de huidige woning en woonomgeving. Daarnaast is het mogelijk aan de hand van woonmilieutypologieën een analyse te maken van het aanbod van woonmilieus. Deze analyse kan vervolgens als basis dienen voor allerlei te nemen beleidsmaatregelen.

Het belangrijkste nadeel van de typologieën is, dat geen enkele van de typologieën alle aspecten van de definitie van een woonmilieu omvat. Dit betekent dat de aspecten, die gezamenlijk het karakter van een woonmilieu bepalen, niet voldoende in de woonmilieutypologieën naar voren komen (zie ook figuur 11). Woonmilieus komen veelal niet overeen met het beeld dat bewoners van hun buurt hebben. Sociale aspecten, zoals status, sfeer en gevoelens met betrekking tot veiligheid, zijn immers niet in objectieve cijfers uit te drukken. Daarbij doet het probleem zich voor dat het schaalniveau van typologieën (zowel voor gemeenten als viercijferige postcodegebieden) voorbij gaat aan de variatie binnen de te onderscheiden woonmilieus. Een nadeel is tenslotte, dat door het gebruik van allerlei (statistische) methoden de totstandkoming van de typologieën ondoorzichtig wordt.

4.5 Het beleid van VROM

In het woonbeleid heeft het Ministerie van VROM met de Nota Woonverkenningen MMXXX *Wonen in 2030* en de Nota Wonen *Mensen, wensen, wonen* een begin gemaakt met het analyseren van de vraag naar en het aanbod van woonmilieus (Ministerie van VROM, 1997 & 2000). Verschillende verkennings- en achtergrondstudies zijn voorafgaand en parallel aan dit nieuwe beleid verschenen (onder meer AB Onderzoek, 1997; Veldkamp, et al., 1997; Wassenberg & Priemus, 1997). Het doel van het onderscheiden van woonmilieus is een streven naar ruimtelijk contrast, waarbij de keuzevrijheid voor de consument centraal staat. Voorts is een doel het kunnen onderscheiden van een kwalitatieve woningvraag (Ministerie van VROM, 2000).

In de Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening *Ruimte maken, ruimte delen* is dit eveneens opgepakt. Naar aanleiding van de behoefte aan woonmilieus, zoals in de Nota Wonen naar voren is gekomen, wordt ruimte gereserveerd in de stedelijke netwerken. Het ruimtelijk beleid richt zich verder op een woonmilieudifferentiatie in het bestaand stedelijk gebied. Daarnaast kunnen aan de hand van de gegevens over woonmilieus de voortgang van een intensiveringsstrategie per woonmilieutype worden bepaald. Deze strategie is gericht op het zoveel mogelijk benutten van de ruimte in het bestaand stedelijk gebied (Ministerie van VROM, 2001).

4.5.1 Totstandkoming van de woonmilieutypologie

De woonmilieutypologie van het Ministerie van VROM (zie tabel 4) is hoofdzakelijk ontwikkeld door AB onderzoek. Hiervoor is gebruik gemaakt van een beperkt aantal eigenschappen van woonmilieus, die op basis van gegevensbestanden, zoals de Woonmilieudatabase (WMD), relatief makkelijk te verkrijgen zijn. De VROM-typologie is gebaseerd op viercijferige postcodegebieden, aangezien deze gebieden in de WMD worden gehanteerd. Met behulp van statische methoden is aan alle woonmilieus in Nederland een combinatie van eigenschappen toegekend. De eigenschappen hiervoor gebruikt, zijn functiemenging, bebouwingsdichtheid, ligging (afstand tot het centrum), inwonertal (van stad of dorp waarin woonmilieu is gelegen) en de bouwperiode (zie ook Poulus, et al., 2000; ABF, 2003, Veldkamp, et al., 1997).

Tabel 4 De woonmilieutypologie toegepast door het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer in de Nota Woonverkenningen en de Nota Wonen (bron: Ministerie van VROM, 1997 & 2000)

Woonmilieu	Essentie	Subtypen	Voorbeelden
Centrum Stedelijk	Grootschalige complexiteit	(Historische) Binnensteden	Nieuwmarkt Amsterdam
		City/ Nieuwe stedelijke centra	Kop van Zuid Rotterdam
		Centra van nieuwe steden	Almere Centrum
Centrum Dorps	Kleinschalige complexiteit	Historische kernen	Muiden
		Nieuwe kernen	Houten-Rond
Buiten centrum	De stadswijk	Vooroorlogse etage	Berlagebuurt Amsterdam
		Vooroorlogs grondgebonden	Wittevrouwensingel Utrecht
		Vooroorlogs herenhuizen	Statenkwartier Den Haag
		Vooroorlogs tuindorpen	Betondorp Amsterdam
		Naoorlogse etage	Nieuwedam Noord
		Naoorlogs grondgebonden	Tongelre Eindhoven
Rand milieu / Groen stedelijk	Huis met een tuin	Uitbreiding aan de stad	Rijnsweert Utrecht
		Groeikernen	Nieuwegein
		Actuele uitleg	Prinsenland Rotterdam
Landelijk wonen	Villa Verde	Villawijken	Loosdrechtse plassen
		Wonen in het landschap	Amsteldijk
		Landgoederen	

4.5.2 De woonmilieutypologie

De typologie bestaat uit vijf hoofdtypen en zeventien subtypen (zie tabel 4). Centrumstedelijke woonmilieus worden gekenmerkt door een grote functiemenging met een hoog voorzieningenniveau, een intensieve bebouwing en een relatief groot aantal arbeidsplaatsen (zie figuur 14). Het verschil tussen de centrumdorpse en de centrumstedelijke woonmilieus is gelegen in de bevolkingsomvang van de stad of het dorp (de grens tussen stad en dorp lag in de voorstudies van de Nota Woonverkenningen op 60.000 en 50.000 inwoners). In centrumdorpse woonmilieus heeft men een onderscheid gemaakt tussen historische kernen (zie figuur 15) en de nieuwe centra van opkomende gemeenten, zoals groeikernen.

Figuur 14 Centrumstedelijk woonmilieu (Amsterdam)

Figuur 15 Centrumdorps woonmilieu (Twello)

Het belangrijkste kenmerk van de buitencentrum woonmilieus is de ligging grenzend aan centrumstedelijke woonmilieus. De wijken in dit type zijn wat betreft functies minder gemengd dan de centra, maar vertonen een opvallend grote verscheidenheid.

Zo vallen in deze groep wijken met vooroorlogse herenhuizen met functiemenging van wonen en werken (kantoren), maar ook naoorlogse, gestapelde woningbouw met vrijwel alleen een woonfunctie (zie figuur 16).

Figuur 16 Buitencentrum woonmilieu ('s-Hertogenbosch)

Figuur 17 Groenstedelijk woonmilieu (Ede)

De groenstedelijke woonmilieus zijn over het algemeen laagbouwmilieus van (rijtjes)huizen met eigen tuin. De wijken kennen een lage dichtheid en van functiemenging is nauwelijks sprake (zie figuur 17). De oudere uitbreidingswijken van de stad kennen relatief hogere dichtheden dan de nieuwere wijken. Het vijfde woonmilieutype is landelijk wonen, met belangrijke kenmerken als (zeer) lage dichtheden, een laag voorzieningenniveau en een perifere ligging ten opzichte van het centrumstedelijk woonmilieu (zie figuur 18) (Veldkamp et al., 1997).

Figuur 18 Landelijk woonmilieu (Wesepe)

4.5.3 Nadelen VROM-typologie

De nadelen van de woonmilieutypologie van het Ministerie van VROM komen voor een groot deel overeen met de nadelen die voor de meeste woonmilieutypologieën gelden. Zo wordt de totstandkoming van de VROM-typologie gekenmerkt door een behoorlijk technisch karakter. Dit komt de inzichtelijkheid van de typologie niet ten goede. De onderverdeling in zeventien subtypen duidt op een grote diversiteit in de vijf hoofdtypen. Het is daarbij niet duidelijk in hoeverre de zeventien subtypen worden toegepast in het beleid. Het gevaar is, dat specifieke problemen of kansen voor woonmilieutypen over het hoofd worden gezien, aangezien 'brede' woonmilieutypen op basis van statistische gemiddelden worden getypeerd. Het streven naar meer differentiatie van woonmilieus, dat zowel in het woonbeleid als in het ruimtelijk beleid naar voren komt, lijkt met vijf typen echter een onmogelijke opgave. Bovendien wordt consumenten op een dergelijke manier niet de keuzevrijheid geboden, zoals in het woonbeleid wenselijk geacht. Daarnaast komt de ruimtelijke schaal van de belevingswereld van bewoners niet overeen met het schaalniveau van de woonmilieutypen (viercijferige postcodegebieden).

Een gevolg is dat allerlei typen woonmilieus niet goed worden gerepresenteerd in de typologie. Een voorbeeld is, dat het onderscheid tussen steden en dorpen voorbij gaat aan een brede middencategorie. Een ander voorbeeld is, dat buitencentrum woonmilieus in grote steden een minstens zo stedelijk karakter (functiemenging, dichtheden) hebben als de centrumstedelijke milieus in kleine gemeenten (zie ook VROM-raad, 2002; RPD, 2002).

Een laatste kanttekening is, dat vraagtekens kunnen worden gezet bij de veronderstelling in het beleid van het Ministerie van VROM, dat sociale aspecten zijn gerelateerd aan fysieke aspecten. Alhoewel dit voor sommige eigenschappen van de bevolking (bijvoorbeeld demografische kenmerken) zeker het geval is, is dit verband voor een hele rits aan sociale aspecten echter op z'n minst twijfelachtig (bijvoorbeeld culturele eigenschappen, maar ook eigenschappen die het leefklimaat bepalen). Het is niet realistisch te verwachten, dat sociale aspecten van woonmilieus voldoende worden gerepresenteerd in een typologie, waarin objectief gemeten, fysieke aspecten de boventoon voeren. In het licht hiervan voldoet de VROM-typologie niet aan de omschrijving van woonmilieus, zoals gegeven in paragraaf 4.2.

4.6   Beleidstoepassing woonmilieutypologieën

Tot nog toe is vooral aandacht geweest voor de manier waarop woonmilieutypologieën tot stand zijn gekomen. De aandacht verschuift nu naar de beleidstoepassing van woonmilieus, waarbij zowel de daadwerkelijke als de mogelijke toepassingen aan bod komen. Voor de woonmilieutypologieën, die in dit hoofdstuk de revue zijn gepasseerd, is een viertal toepassingen mogelijk:

- 1) het analyseren van de vraag op de woningmarkt;
- 2) het analyseren van het aanbod op de woningmarkt;
- 3) het voorspellen, inschatten en monitoren van veranderingen in woonmilieus;
- 4) het sturen in woonmilieus, streven naar differentiatie en contrasten.

Het inzetten van woonmilieutypologieën als analyse-instrument is vooral gericht op een in toenemende mate gedifferentieerde vraag en de manier waarop het aanbod hierop kan worden afgestemd. Het voorspellen, inschatten en monitoren van veranderingen in woonmilieus vormt eveneens een analyse-instrument. Deze toepassing fungeert als onderlegger voor ruimtelijke ingrepen, zoals de transformatie van een woonmilieu naar een ander woonmilieutype. Dergelijke maatregelen worden al enkele decennia op verschillende manieren vanuit de overheid aangestuurd (bijvoorbeeld in het kader van het Stadsvernieuwingfonds of het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing). Het sturen in woonmilieus, dat voortvloeit uit de opgave die op basis van een toepassing als analyse-instrument aan het licht is gekomen, vormt een manier om een grotere differentiatie te bewerkstelligen. Hiermee kan het aanbod aan woonmilieus worden afgestemd op de vraag.

In deze toepassingen van woonmilieus komt een samenhang tussen het ruimtelijk beleid en het woonbeleid naar voren. Hieruit blijkt dat ruimtelijke ingrepen gevolgen hebben voor ontwikkelingen op de woningmarkt en dat ontwikkelingen op de woningmarkt allerlei ruimtelijke ontwikkelingen beïnvloeden, die een ingrijpen vanuit beleidsoverwegingen noodzakelijk maken.

4.6.1 Woonmilieutypologieën: een analyse-instrument

Wanneer woonmilieutypologieën tegen het licht worden gehouden, wordt duidelijk dat deze in de eerste plaats een analyse-instrument vormen om de woonwijken in Nederland te kunnen onderscheiden (analyseren aanbod). Woonmilieutypologieën worden tevens, zij het in mindere mate, gebruikt om de vraag te onderzoeken en zodoende de opgave te bepalen, waarmee tot een afstemming van vraag en aanbod kan worden gekomen. De derde toepassing als analyse-instrument is veel minder gangbaar: alleen enkele achtergrondstudies van de Nota Woonverkenningen hebben de verwachte veranderingen van woonmilieus in beeld gebracht (zie Veldkamp et al., 1997; Wassenberg & Priemus, 1997).

4.6.2 Woonmilieutypologieën: een sturingsinstrument?

Indien aan de hand van woonmilieutypologieën een opgave wordt gesignaleerd, wordt vervolgens niet gestuurd met behulp van woonmilieus. De reden hiervoor is, dat de meeste woonmilieutypologieën vanuit onderzoeksdoeleinden zijn opgezet en derhalve niet tot doel hebben bij te dragen aan een inzet van woonmilieutypologieën als sturingsinstrument.

In het beleid van het Ministerie van VROM wordt de toepassing eveneens beperkt tot een analyse, ondanks het streven naar differentiatie en contrasten. Wil de woonmilieubenadering als sturingsinstrument worden aangemerkt, dan dient in het beleid nadrukkelijk de vertaalslag van de analyse naar een sturingsopgave te worden gemaakt. Overigens geeft het Ministerie van VROM in de Nota Wonen zelf aan dat woonmilieudifferentiatie en ruimtelijke contrasten het beste op een laag schaalniveau kunnen worden nagestreefd (Ministerie van VROM, 2000). Een pleidooi voor *wonen à la carte* wordt als volgt besloten:

Omgevingsfactoren dienen keer op keer op een originele, eigentijdse wijze samen te komen in een uniek ontwerp. Variatie en verrassing zijn belangrijke kwaliteiten in stad en land. (Vrolijk et al., 2003, p.113)

De boodschap is, dat de woonopgave vooral een lokale aangelegenheid is en dat aanpassingen in de woningvoorraad niet voor heel Nederland op dezelfde manier moeten plaatsvinden. Een streven naar bijvoorbeeld meer landelijke woonmilieus vereist in een polder een compleet ander ontwerp dan in een kampenlandschap!

4.7 Stad en land in woonmilieus

De woonmilieutypologieën kunnen op twee mogelijke manieren bijdragen aan een samenhangend beleid voor stad en land. Een bijdrage in directe zin, waarbij in de woonmilieutypologieën wordt uitgegaan van een stad-land continuüm, en een bijdrage in indirecte zin, via de toepassing van woonmilieus voor het onderscheiden van groene woonmilieus in stad en land.

4.7.1 Stad-land continuüm

De woonmilieutypologieën hebben nauwelijks betrekking op een veelheid aan sociale en fysieke aspecten. Van een goede manier om het stad-land continuüm te representeren, is derhalve geen sprake. Alleen indien een stad-land continuüm wordt beperkt tot één of een aantal aspecten, voldoen sommige typologieën aan het beeld van een geleidelijke overgang van stad naar land. Dit kan met behulp van de woonmilieutypologie van het Ministerie van VROM worden geïllustreerd (zie figuren 14-18). Tussen de centrumstedelijke woonmilieus en de landelijke woonmilieus worden in deze typologie drie woonmilieus onderscheiden. Deze kenmerken zich onder meer door een gradatie in dichtheden. Slechts wanneer een stad-land continuüm wordt gedefinieerd als een overgang van zeer lage naar zeer hoge dichtheden, wordt in de typologie een stad-land continuüm gerepresenteerd. De positie van het centrumdorps woonmilieu is lastig te bepalen: na het centrumstedelijk woonmilieu of na het groenstedelijk woonmilieu?

Wanneer woonmilieutypologieën in ogenschouw worden genomen, blijkt dat de positie in een stad-land continuüm voor een deel bepalend is voor de typering van het woonmilieu. Een aantal eigenschappen heeft namelijk betrekking op ruimtelijke aspecten, die iets zeggen over de positie van het woonmilieu in het stedelijk of landelijk gebied. Zo wordt de plaats van een wijk of een postcodegebied ten opzichte van het centrumstedelijk gebied veelal meegenomen als belangrijke eigenschap van een woonmilieu. Dit geldt bovendien voor aspecten, zoals de hoeveelheid openbare ruimte en de aanwezigheid van groen in de woonomgeving.

4.7.2 Groene woonmilieus

Doordat woonmilieus betrekking hebben op meer aspecten dan alleen de woning, heeft de komst ervan bijgedragen aan een grotere aandacht voor de woonomgeving. Dit betekent dat ook groen meer in de belangstelling is komen te staan. Desondanks worden in de typologieën, afgezien van landelijke woonmilieus, weinig specifieke groene woonmilieus onderscheiden. Eén van de uitzonderingen is de VROM-typologie, waarin een groenstedelijk woonmilieu is benoemd. Dit kan tot gevolg hebben, dat partijen zich bewust worden van de behoefte aan groene woonmilieus.

Toch is nauwelijks sprake van een bijdrage aan een samenhangend beleid voor stad en land, omdat geen van de typologieën wordt toegepast als sturingsinstrument. Dit vereist een inzet van woonmilieus als sturingsinstrument, waarbij het streven naar ruimtelijk contrast met keuzevrijheid voor de woonconsument gepaard kan gaan met het creëren van meer groene woonmilieus.

4.8 Conclusies

Het belangrijkste instrument van de woonmilieubenadering is de indeling van gebieden in woonmilieutypologieën. Woonmilieutypologieën vertonen behoorlijke verschillen, voor wat betreft zowel de wijze waarop ze totstandkomen, als de manier waarop woonmilieus de Nederlandse woonwijken representeren. Belangrijke

verschillen zijn gelegen in het schaalniveau, de methodologie, de inhoudelijke dimensie (fysiek-sociaal) en de meetdimensie (objectief-subjectief). Ondanks deze verschillen is de toepassing veelal hetzelfde: het analyseren van de woningmarkt. Deze toepassing als analyse-instrument heeft als voornaamste doelstelling om een toenemende differentiatie van woonwensen te vertalen naar een divers woonaanbod. Voor een klein deel kan een dergelijke toepassing bijdragen aan een meer samenhangend beleid voor stad en land. In dit geval is gewezen op de manier waarop in woonmilieutypologieën naar stad en land wordt gekeken. In zekere zin is hierbij sprake van een stad-land continuüm. Geconcludeerd is, dat de positie van het woonmilieu in het stad-land continuüm een belangrijk criterium is voor het onderscheiden van woonmilieus. Vooral fysieke aspecten, zoals dichtheden, functiemenging en de aanwezigheid van openbare ruimte en groen spelen daarbij een rol. Omgekeerd vormt de woonmilieubenadering een manier om (op een eenzijdige manier) het continuüm te representeren, waarin slechts één of enkele aspecten van het stad-land continuüm naar voren komen.

Naast dit analytische aspect, heeft de woonmilieubenadering ook meer aandacht voor de woonomgeving tot stand gebracht. Dit heeft een duidelijkere koppeling tussen het woonbeleid en het ruimtelijk beleid tot gevolg. Deze koppeling wordt bovendien bevorderd aangezien woonmilieutypologieën de mogelijkheid bieden om enerzijds veranderingen in woonmilieus te monitoren én anderzijds hierop in te spelen door de inzet van woonmilieutypologieën als sturingsinstrument.

5 Intermezzo

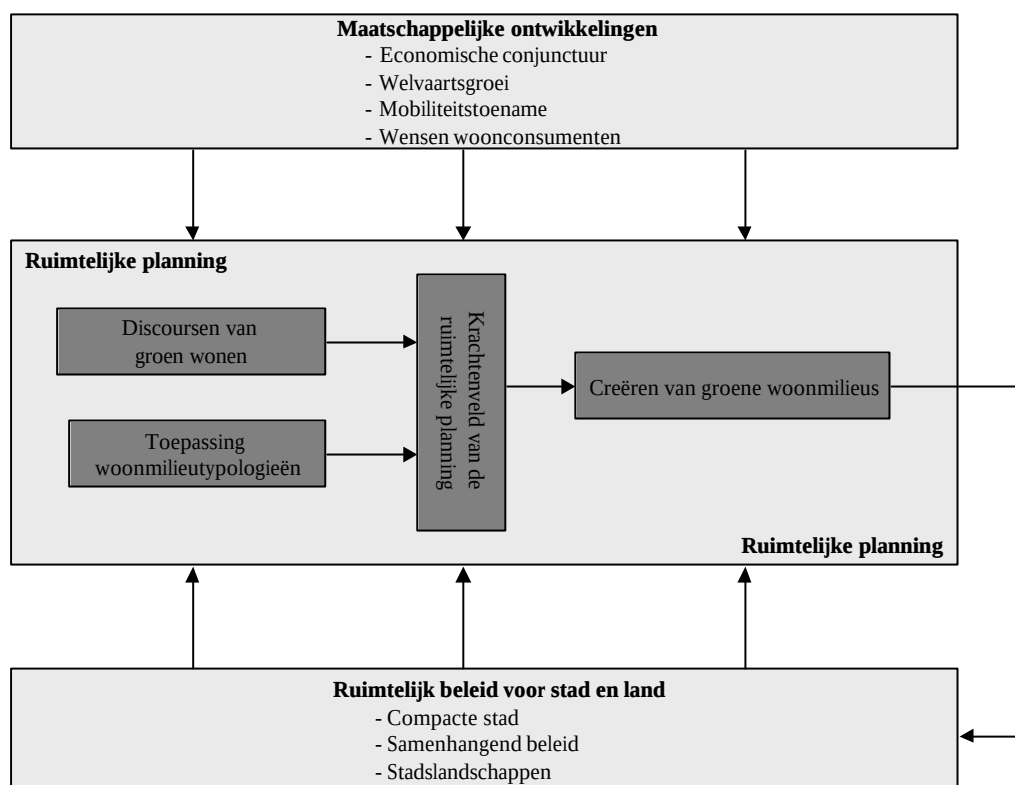
5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komt het analytisch kader naar voren, op basis waarvan enkele verwachtingen kunnen worden opgesteld ten aanzien van de beantwoording van de onderzoeksvragen. De daadwerkelijke beantwoording hiervan, in de hoofdstukken 6 en 7, kan naast deze verwachtingen worden gelegd. Het doel hiervan is het onderscheid tussen ‘theorie’ en ‘praktijk’ ten aanzien van dit onderzoek inzichtelijk te maken. Daarnaast wordt in dit intermezzo bekeken in hoeverre de onderzoeksvragen, zoals gesteld in hoofdstuk 1, reeds beantwoord zijn. Bovendien is het de vraag of de voorgaande hoofdstukken aanvullende vragen hebben opgeroepen die moeten worden beantwoord in de casestudies.

5.2 Analytisch kader

In de voorgaande hoofdstukken is duidelijk geworden hoe een aantal belangrijke onderzoeksaspecten in relatie tot elkaar staat. In de ruimtelijke planning is sprake van een krachtenveld waarin de betrokken partijen (politici, beleidsmakers, ontwerpers, etc.) de uitkomst van de ruimtelijke planning proberen te beïnvloeden (zie figuur 19). Het creëren van groene woonmilieus als uitkomst wordt door zowel de discoursen van groen wonen als, in mindere mate, de toepassing van woonmilieutypologieën beïnvloed. Beide relaties zijn niet direct en vertonen enkele afhankelijkheden. Ten eerste is het krachtenveld in de ruimtelijke planning een dergelijke afhankelijkheid. Des te meer (invloedrijke) partijen bijvoorbeeld een ‘instrumenteel’ discours van groen wonen (*bijdrage ruimtelijke kwaliteit stad én land*) hebben, des te groter is de druk voor het creëren van groene woonmilieus. Ten tweede zijn maatschappelijke ontwikkelingen van invloed op de uitkomst in de ruimtelijke planning. Indien bijvoorbeeld de woonconsumenten een grote vraag uitoefenen naar groene woonmilieus, is de kans groot dat in de ruimtelijke planning (door ontwikkelaars, beleidsmakers of ontwerpers) wordt gestreefd naar het creëren van groene woonmilieus. Ten derde is deze relatie afhankelijk van het vigerend ruimtelijk beleid voor stad en land. Zolang bijvoorbeeld in het ruimtelijk beleid een compacte stedelijke ontwikkeling wordt nagestreefd, blijven de mogelijkheden voor het creëren van groene woonmilieus beperkt.

Het creëren van groene woonmilieus beïnvloedt vervolgens het ruimtelijk beleid (zie figuur 19). Indien bijvoorbeeld sprake is van een ‘instrumenteel’ discours of wellicht een ‘markt’ discours (*er is vraag naar...*) is de kans zeer groot dat in de gemeente wordt gestreefd naar een samenhangend beleid voor stad en land.

Figuur 19 Het analytisch kader

5.3 Verwachtingen voor de casestudies

De verwachte bijdrage van het creëren van groene woonmilieus kan in drie aspecten worden uitgesplitst (zie hoofdstuk 1):

1. *Groen wonen als gecombineerd concept van 'rood' en 'groen'.* De manier waarop groen wonen wordt benaderd wordt bepaald door het discours van groen wonen. Zo zal bijvoorbeeld door partijen met een 'normatief' discours (*groen wonen in en rond de stad*) de bijdrage van het creëren van groene woonmilieus als beperkt worden gezien. In een dergelijk geval wordt groen wonen nauwelijks als een combinatie van 'rood' en 'groen' gezien (zie figuur 20).
2. *Groene woonmilieus als een aparte categorie in woonmilieutypologieën.* De verwachting is, dat een analyse, waarin blijkt dat een tekort aan groene woonmilieus bestaat, een stimulans vormt voor het creëren van groene woonmilieus. Het onderscheiden van een groen woonmilieutype heeft derhalve een stimulerende invloed op het creëren van groene woonmilieus. Een grotere invloed kan worden bereikt, indien woonmilieutypologieën als sturingsinstrument worden toegepast. De verwachting is echter, dat dit in het gemeentelijk beleid niet het geval is, gezien de vele bezwaren ten aanzien van de totstandkoming van woonmilieutypologieën.
3. *Woonmilieus als manier om een stad-land continuüm te representeren.* In de woonmilieutypologieën is nauwelijks een stad-land continuüm te herkennen. De verwachting is dat hier in het gemeentelijk beleid eveneens geen sprake van is. De mogelijkheid

bestaat, dat met de ontwikkeling van een specifieke typologie voor de gemeente wel een stad-land continuüm wordt gerepresenteerd.

Afgezien van het discours van de gemeentelijke beleidsmedewerkers, wordt de bijdrage van het creëren van groene woonmilieus aan een samenhangend gemeentelijk beleid voor stad en land waarschijnlijk beperkt door het krachtenveld van de ruimtelijke planning. De verwachting is, dat het gemeentelijk beleid veel invloed ondervindt van andere partijen, die veelal een 'normatief' discours hebben. Hier ontstaat een spanningsveld met de invloed van maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de toenemende welvaart en de grote vraag naar groen wonen. Deze hebben namelijk naar verwachting tot gevolg, dat meer aandacht komt voor het creëren van groene woonmilieus.

Figuur 20 Een voorbeeld van groen wonen als gecombineerd concept van 'rood' en 'groen' in de gemeente Apeldoorn

5.4 Onderzoeksvragen

In hoofdstuk 3 en 4 zijn reeds antwoorden gevonden op de onderzoeksvragen *wat is groen wonen?* en *in hoeverre wordt het concept groen wonen verbonden aan de stad-land discussie?* In de casestudies wordt bekeken of deze antwoorden in overeenstemming zijn met de praktijk van het gemeentelijk beleid. Een aanvullende onderzoeksvraag is *hoe het gemeentelijk beleid voor stad en land wordt vormgegeven?* Is sprake van enige samenhang tussen stad en land of viert het compacte stad-beleid hoogtij? Met behulp van de discoursen van groen wonen kan de relatie tussen het creëren van groene woonmilieus en het gemeentelijk beleid voor stad en land worden onderzocht.

Ten aanzien van de onderzoeksvraag *hoe is tot de woonmilieubenadering gekomen en in hoeverre vormt het een instrument voor het ruimtelijk beleid en het woonbeleid?* is het eerste deel reeds beantwoord, maar wordt aan de hand van casestudies geprobeerd een antwoord te vinden op het tweede deel van de vraag. Indien in het gemeentelijk beleid woonmilieutypologieën worden toegepast, is er vooral aandacht voor de manier waarop dit gebeurt. Het is de vraag of de gemeente *de VROM-typologie* gebruikt, of dat een lokale variant is ontwikkeld. De onderzoeksvraag *in hoeverre draagt de woonmilieubenadering bij aan een samenhangend beleid voor stad en land?* wordt volledig in de casestudies beantwoord.

Tenslotte is een belangrijke aanvullende onderzoeksvraag *in hoeverre het krachtenveld van de ruimtelijke planning van invloed is op het gemeentelijk beleid?* Dit vooral gezien de constatering, dat vele partijen in de stad-land discussie een rol spelen en dat het creëren van groene woonmilieus omstreden is.

6 Het beleid en groen wonen

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komen vier casestudies aan bod, gericht op beleidsmedewerkers en het gemeentelijk beleid van de gemeenten Amersfoort, Apeldoorn, Deventer en Nijmegen. Het onderscheid tussen het beleid en de medewerkers van gemeenten heeft vooral betrekking op de discourses van de beleidsmedewerkers, waarbij de verwachting is dat het gemeentelijk beleid meer onderhevig is aan invloeden vanuit het krachtenveld van de ruimtelijke planning dan de discourses van de beleidsmedewerkers. In dit hoofdstuk wordt het gemeentelijk beleid niet specifiek behandeld, maar komt het impliciet aan bod gedurende de behandeling van de bovengenoemde thema's. In paragraaf 6.2 wordt het krachtenveld van de ruimtelijke planning in ogenschouw genomen. Zoals bij de discoursenanalyse in hoofdstuk 3 is gebleken, vormt dit krachtenveld een deel van de verklaring waarom bepaalde discourses door partijen worden uitgedragen en op een zeker moment 'dominant' zijn over andere discourses. Een aantal onderzoeksresultaten van de casestudies wordt vervolgens thematisch gepresenteerd. In paragraaf 6.3 staat het thema *stad en land* centraal, in paragraaf 6.4 het thema *discourses van groen wonen* en in paragraaf 6.5 het thema *woonmilieus*. Tenslotte volgen in paragraaf 6.6 de conclusies.

6.2 Krachtenveld ruimtelijke planning

In hoofdstuk 3 is gebleken dat, naast inhoudelijke overwegingen, ook andere factoren van belang zijn voor de dominantie van een discours in het beleid (of: een beleidsfilosofie). Deze factoren kunnen worden samengenomen onder de noemer van het krachtenveld van de ruimtelijke planning.

Groen wonen is sowieso lastig te realiseren, met allerlei belangen die spelen! (Beleidsmedewerker gemeente Deventer)

In het krachtenveld is sprake van meerdere spanningsvelden tussen het gemeentelijk beleid en andere partijen. Het geheel aan eigenschappen van partijen binnen het krachtenveld van de ruimtelijke planning bepaalt welke partijen de meeste invloed uitoefenen op de ruimtelijke planning (zie ook tabel 1). Het beeld dat in deze paragraaf wordt geschetst van het krachtenveld van de ruimtelijke planning en de spanningsvelden tussen het gemeentelijk beleid en andere partijen is gebaseerd op de interviews met de gemeentelijke beleidsmedewerkers.

6.2.1 Spanningsveld met landelijke en provinciale overheid

De beleidsruimte voor gemeenten wordt, in de ogen van gemeentelijke beleidsmedewerkers, voor een behoorlijk deel beperkt door het landelijk en het provinciaal beleid. Deze hiërarchische afhankelijkheid betreft niet alleen een financiële, maar eveneens een inhoudelijke component.

Aan de ene kant is er duidelijk een spanningsveld met de hogere overheden: wat mag wel en wat niet? Aan de andere kant is hierin ook een soort voorspelbaarheid aanwezig, waarbij ontwikkelingen vaak tegen worden gehouden. (Beleidsmedewerker gemeente Nijmegen)

Ten aanzien van groen wonen in stad en land wordt een grote mate van terughoudendheid ervaren ten opzichte van bepaalde initiatieven in het gemeentelijk beleid. Het 'normatief' discours vormt bij de hogere overheden de leidraad. Dit komt inhoudelijk tot uiting, doordat in het landelijk gebied weinig tot geen (stedelijke) ontwikkelingen worden toegestaan. Een direct gevolg is dat in het buitengebied en in de stadsranden niet of nauwelijks groene woonmilieus worden gecreëerd. De gemeente Deventer vormt hierop geen uitzondering:

Alhoewel in het project Landstad Deventer een aantal experimentele woonvormen in het landelijk gebied zijn voorgesteld en de provincie Overijssel deel uit heeft gemaakt van de projectgroep, worden vooralsnog geen van de experimenten daadwerkelijk uitgevoerd, mede als gevolg van de terughoudendheid van de provincie. (Beleidsmedewerker gemeente Deventer)

Een inhoudelijk invloedsgebied wordt gevormd door de beperkingen voor de stedelijke uitbreiding. In streekplannen wordt gewerkt met rode begrenzingen (oftewel contouren) die de uiterlijke bebouwingsgrens aangeven. In de ogen van de beleidsmedewerkers worden de gemeenten binnen deze contouren behoorlijk vrijgelaten bij het bepalen van het stedenbouwkundig ontwerp en het woningbouwprogramma.

De provincie bepaalt vooral de ruimtelijke grenzen voor stedelijke uitbreiding. Voor wat betreft de woningbouwprogrammering hebben de gemeenten meer vrijheid. (Beleidsmedewerker gemeente Amersfoort)

6.2.2 Spanningsveld tussen woonbeleid en ruimtelijk beleid

Op het landelijk niveau is gebleken dat de afstemming tussen de Ministeries van LNV en VROM en binnen VROM, tussen het DG Ruimte en het DG Wonen, niet altijd even goed tot stand komt. Voor wat betreft gemeenten is van dit 'interne' spanningsveld nauwelijks sprake. Veelal hebben zowel de afdeling Wonen als de afdeling Ruimte dezelfde doelstellingen en komen beide afdelingen in goed overleg tot een beleid. Een aantal kleine tegenstellingen wordt aangestipt:

Een hoge woningbouwproductie is soms vereist om aan de wensen van de burger te voldoen. Het ruimtelijk beleid kan hier vaak niet in mee gaan, doordat het te maken heeft met meer uiteenlopende belangen. Het ruimtelijk beleid is daarom ook politiek meer omstreden dan het woonbeleid. (Beleidsmedewerker gemeente Deventer)

Een spanningsveld tussen wonen en ruimte kan zich richten op de financiële aspecten, waarbij de woningbouw de middelen moet genereren voor bepaalde aspecten van ruimtelijke kwaliteit (groen, openbare ruimte, water). De vraag is dan of de woningbouw voldoende financiële middelen kan opbrengen. (Beleidsmedewerker gemeente Amersfoort)

Sommige beleidsmedewerkers spreken over een hiërarchie tussen de sectoren, waarbij men soms het ruimtelijk beleid als integratiekader ziet, of daarentegen soms het woonbeleid als uitgangspunt en harde randvoorwaarde voor het ruimtelijk beleid. Overigens blijkt zowel het spanningsveld, als de hiërarchie tussen sectoren aan veranderingen onderhevig. Een belangrijke invloed hierop wordt gevormd door de

economische situatie of de tekorten op woningmarkt, zoals bijvoorbeeld ten tijde van de wederopbouw het geval was.

Binnen de gemeente Apeldoorn is het ruimtelijk beleid leidend. Sinds de omslag van volkshuisvesting naar woonbeleid komen de doelstellingen van beide sectoren vrijwel overeen. Op de lange termijn gaan deze doelstellingen wellicht weer meer uit elkaar lopen, door een achterblijvende woningproductie en de stagnerende economische groei. (Beleidsmedewerker gemeente Apeldoorn)

6.2.3 Spanningsveld met gemeentelijke politiek

Naast de randvoorwaarden gesteld door de hogere overheden, is bovendien sprake van een politieke invloed op het gemeentelijk beleid. Door de ogen van de beleidsmedewerkers redeneert de politiek in de meeste van de onderzochte gemeenten vanuit een 'normatief' discours. Dit betekent onder meer dat het ruimtelijk beleid zich dient te conformeren aan het gedachtegoed van de compacte stad en dat weinig mogelijkheden worden geboden om groene woonmilieus te creëren. Overigens verschilt de beperkende invloed van de politiek per gemeente. De gemeente Nijmegen heeft een volledig linkse raad, waardoor het stedenbouwkundig ontwerp voor het noordelijk deel van de Waalsprong, dat voorzag in 'ontspannen woonmilieus', recentelijk is aangepast in een meer compact ontwerp.

De Nijmeegse politiek wil vooral een compacte stad, waarbij op korte termijn teveel aandacht is voor kwantiteit in plaats van kwaliteit. De markt vraagt echter om een kwalitatieve beleidsvoering. (Beleidsmedewerker gemeente Nijmegen)

In de gemeente Apeldoorn, daarentegen, wordt ruimte geboden voor wonen in zeer lage dichtheden (landelijk wonen) net buiten de bestaande stad, terwijl zowel vanuit de politiek als vanuit de provincie en de Stedendriehoek (Apeldoorn, Brummen, Deventer, Gorssel, Voorst en Zutphen) de wens wordt geuit binnen de snelwegen te blijven. Ook binnen de snelwegen heeft Apeldoorn echter nog voldoende ruimte om tot 2030 uit te breiden, zelfs met een flink aandeel woonmilieus in (zeer) lage dichtheden (zie kader 2).

Veel beleidsmedewerkers zien de politieke wensen als een gegeven, maar proberen tegelijkertijd toch invloed uit te oefenen op de standpunten van de politiek, met name via informatieoverdracht. Het beeld wordt bevestigd dat de ambtenaren een 'vierde macht' vormen, zoals is verwoord in hoofdstuk 3. Wat de politiek (de wethouders) wenst, dient te gebeuren... maar de politieke wens wordt bepaald door de ambtenaren.

De politiek heeft bepaalde wensen en eisen neergelegd, waaraan het beleid zich dient te conformeren. Geen hoogbouw, geen grote uitbreidingen meer, investeren in het groen, en het behoud van stedelijke dynamiek. Dit gaat echter niet samen! (Beleidsmedewerker gemeente Amersfoort)

Overigens staan de politiek en het beleid in veel gevallen niet lijnrecht tegenover elkaar. Zo zijn veel beleidsmedewerkers eveneens van mening dat voorzichtig moet worden omgegaan met het landelijk gebied. Voor wat betreft het woningbouwprogramma is in de meeste gevallen sprake van overeenstemming. Daarbij streven zowel de politiek als de beleidsmedewerkers naar een bepaalde verdeling bijvoorbeeld tussen koop- en huurwoningen of goedkope en dure woningen.

Kader 2: Een project en groen wonen: Zuidbroek gemeente Apeldoorn

De locatie Zuidbroek ligt in het noordoosten van Apeldoorn en grenst aan de A50 (Zwolle-Arnhem) en de bestaande wijk Zevenhuizen. Het streven van de gemeente Apeldoorn naar woonmilieudifferentiatie en het kunnen aanbieden van voldoende aantrekkelijke woonmilieus krijgt vorm doordat in Zuidbroek een groot deel van de opgave voor wonen in/aan het landschap is gepland (900-1000 woningen in Apeldoorn tot 2020). Daarnaast wordt een deel van de wijk ingericht als een suburbaan woonmilieu. Dwars door de wijk komt een groene wig te liggen, als onderdeel van een stedelijke groenstructuur ('de groene mal'). Deze vormt een verbindende schakel tussen het stedelijke groen en het nieuw te vormen uitloopgebied aan de noordoostzijde van de snelweg. De groene wig wordt opgenomen in de grondexploitatie voor de hele ontwikkeling van Zuidbroek. Ten zuiden van de groene wig komen zo'n 500 woningen met middelgrote tot grote kavels voor vrijstaande woningen of twee-onder-één-kap woningen. Aan de noordzijde van de groene wig komen nog eens 2600 woningen, waarbij vrijstaande woningen worden afgewisseld met twee-onder-één-kap woningen en appartementen.

Mensen, die een grote kavel hebben, hebben minder behoefte aan openbaar groen. Vanuit de afdeling Groen wordt de mogelijkheid aangegeven om hogere bouwvormen (eventueel aaneengesloten) langs de groene wiggen te plaatsen. Deze vormen tegelijkertijd een financiële drager om de groene wiggen vrij te houden van bebouwing. De grote kavels kunnen hierachter worden gesitueerd. Zo profiteren de meeste mensen optimaal van het groen in de stad. (Beleidsmedewerker gemeente Apeldoorn)

Figuur 21 Berg en Bos: dit bosrijke woonlandschap vormt een schakel in de overgang van stad naar land.

Het creëren van landelijke woonmilieus heeft twee doelen: het bewerkstelligen van een betere overgang tussen stad en land en het verbreden van het palet aan woonmilieus in Apeldoorn. Hierbij wordt gedoeld op een vergelijkbare ontwikkeling als in het westen van Apeldoorn, waar een geleidelijke overgang van stad naar land (de Veluwe) de voornaamste peiler van de landschappelijke kwaliteit vormt (zie figuur 21).

Bron: Interviews; Gemeente Apeldoorn (2002a en 2003).

6.2.4 Spanningsveld met marktpartijen (projectontwikkelaars)

Binnen de grenzen van wat mogelijk is, streven de gemeentelijke beleidsmedewerkers naar het bewerkstelligen van zoveel mogelijk differentiatie en variatie in de steden. In het krachtenveld met ontwikkelaars is dit echter in hun ogen niet altijd goed mogelijk. Ontwikkelaars wensen vaak die woningtypen te bouwen die op dit moment

het beste in de markt ligt. Het betreft vaak niet die woonmilieus waarmee een differentiatie in het stadsbeeld kan worden bereikt.

Ontwikkelaars gaan meestal voor de veilige weg van suburbaan wonen, terwijl de gemeente het tweesporenbeleid heeft van 'verstedelijken' en 'verlandelijken'. (Beleidsmedewerker gemeente Apeldoorn)

6.2.5 Spanningsveld in de regio

De gemeenten participeren in intergemeentelijke overlegorganen. Ondanks de verschillen in status van deze organen, kan toch een aantal algemene opmerkingen worden gemaakt omtrent de invloed op het ruimtelijk beleid en het woonbeleid. In dergelijke regionale samenwerkingsverbanden is vaak sprake van een spanningsveld tussen stad en land. Deze scheiding tussen stad en land valt veelal samen met de scheiding tussen de grote, stedelijke gemeenten en de kleine, landelijk gemeenten. Kleine gemeenten en dorpen voelen zich hierbij in veel gevallen bedreigd door de uitbreidingsplannen van de stad. Doordat de laatste jaren de intergemeentelijke samenwerking, onder meer als gevolg van het koppelen van subsidies door het Ministerie van VROM aan stedelijke netwerken, is geïntensiveerd lijkt in een aantal gevallen sprake te zijn van een dialoog tussen de van oudsher rivaliserende gemeenten (bijvoorbeeld Nijmegen in het KAN en Deventer in de Stedendriehoek).

6.3 Stad en land

In deze paragraaf wordt gekeken hoe in het gemeentelijk beleid wordt omgegaan met de ontwikkelingen in stad en land en welke positie de beleidsmedewerkers daarbij innemen. In de volgende paragraaf wordt de koppeling gemaakt met de discourses van groen wonen.

6.3.1 Compacte stad versus landschapsstad

Voor de positiebepaling in de stad-land discussie, kan globaal een onderscheid worden gemaakt tussen de ideologie van de compacte stad en de denkwijze conform een samenhangend beleid voor stad en land (voor een deel overeenkomstig de stadslandschappenbenadering van het Ministerie van LNV). Opvallend is dat maar weinig beleidsmedewerkers de compacte stad-gedachte volledig steunen, dan wel volledig afwijzen. Slechts twee beleidsmedewerkers geven aan volledig achter het compacte stad-beleid te staan, vanuit het standpunt dat het landelijk gebied moet worden beschermd. Een ander argument dat wordt gebruikt, is dat het door een compacte groei van de stad mogelijk is voorzieningen op peil te houden. De meningen zijn verdeeld wanneer de invloed van het compacte stad-beleid op het groen in de bestaande stad wordt ingeschat:

Door creatieve oplossingen is het mogelijk zowel in te breiden als groen in de stad op een minimaal gelijk niveau te houden. (Beleidsmedewerker gemeente Deventer)

Het compacte stad-beleid vormt door de schaal en het tempo van verdichting een bedreiging voor de groene structuur en de leefruimte in de stad. (Beleidsmedewerker gemeente Apeldoorn)

De meeste beleidsmedewerkers schipperen, zoals gezegd, tussen de voor- en nadelen van een compacte stedelijke ontwikkeling. Sommige beleidsmedewerkers zijn van mening dat de compacte stad in ieder geval voor een deel kan worden losgelaten. Dit standpunt leunt vooral op de opvatting dat stedelijke ontwikkelingen niet langer per definitie een bedreiging vormen voor de kwaliteit van het landelijk gebied. In tegendeel: de ontwikkelingen in het landelijk gebied én de groeiende welvaart vragen om een andere benadering, waarbij stad en land elkaar kunnen versterken. Voor een aantal woonbeleidsmedewerkers is vooral de grote vraag naar groen wonen (landelijk wonen) reden hun perceptie ten aanzien van het landelijk gebied hernieuwd in ogenschouw te nemen.

6.3.2 Een gescheiden benadering van stad en land

In het gemeentelijk beleid worden in drie van de vier onderzochte gemeenten stad en land om verschillende redenen gescheiden benaderd. Een verklaring hiervoor is dat gemeenten beperkt zijn in hun beleidsvoering voor het landelijk gebied. Het restrictief beleid van het Ministerie van VROM, nauwgezet in acht genomen door provincies, biedt geen ruimte aan een soortgelijk beleid als voor het stedelijk gebied. Het landelijk gebied wordt conservatief benaderd, waarbij behoud en beheer de uitgangspunten van het beleid vormen. Een ontwikkelingsgerichte component, zoals in het beleid voor stedelijke gebieden (uitgezonderd beschermde stadsdelen en stadsgezichten) veelal wel is terug te vinden, blijft derhalve achterwege. De ontwikkelingsgerichte landschapstrategie, zoals bepleit door het Ministerie van LNV (zie hoofdstuk 3), heeft in dit opzicht nog geen doorwerking gevonden in het ruimtelijk beleid. Voor wat betreft het woonbeleid geldt overigens hetzelfde, omdat in het landelijk gebied het woonbeleid onderschikt is aan de doelstellingen van het ruimtelijk beleid. Zo is sprake van een beperkte toewijzing van woningcontingenten aan dorpen en een verbod op het bouwen van (extra) woningen buiten de dorpen in het landelijk gebied.

6.3.3 Streven naar een 'synergie tussen stad en land'

De gemeente Deventer vormt wellicht een uitzondering, aangezien in het ruimtelijk beleid wordt gestreefd naar een 'synergie' tussen stad en land. Deventer is hiermee de enige van de onderzochte gemeenten waarin wordt geprobeerd een integraal beleid te voeren voor het stedelijk én het landelijk gebied. Een nadere beschouwing van deze synergie leert overigens dat een dergelijk streven niet gemakkelijk is te vertalen naar een ruimtelijk beleid.

Een integraal beleid van stad en land is veel risicovoller dan een compacte stad-beleid. Het vereist zeer duidelijke voorwaarden en een goede handhaving daarvan. (Beleidsmedewerker gemeente Deventer)

In het gemeentelijk beleid van Deventer wordt geprobeerd de synergie van stad en land vorm te geven in een aantal aspecten. Er wordt een structuurplan gemaakt voor het gehele stedelijk en landelijk gebied, de relaties tussen stad en land worden vormgegeven in het verstedelijkingsmodel van een compacte vingerstad (vergelijk

figuur 8) en er wordt geprobeerd experimenten met wonen in het landelijk gebied van de grond te krijgen (zie kader 3). In het verstedelijkingsmodel is echter nog steeds sprake van een strikte scheiding van (compacte) stad en land, het structuurplan behandelt de hoofdstukken stad en land afzonderlijk en de experimenten komen moeizaam van de grond. Voor een belangrijk deel is dit te wijten aan de bezwaren die worden opgeworpen door andere partijen, zoals bijvoorbeeld de provincie Overijssel.

De gemeente Nijmegen en de gemeente Apeldoorn streven overigens, voor wat betreft de stadsranden en het direct aangrenzende buitengebied, eveneens een bepaalde mate van samenhang in het beleid na. Een reden is dat het buitengebied op een dergelijke manier door afronding van de stadsranden beter kan worden

Kader 3: Een project en groen wonen: Woonlandschappen Soestwetering Gemeente Deventer

Een voorbeeld van het streven naar een synergie tussen stad en land is het programma Woonlandschappen, dat één van de uitvoeringsprogramma's van het project Landstad Deventer vormt. Landstad Deventer is een samenwerkingsverband tussen meerdere betrokken partijen, zoals de gemeenten Olst-Wijhe en Deventer, de provincie Overijssel, het Waterschap Groot-Salland en LNV - Directie Oost. Het doel van dit project is het inzichtelijk maken van een hoogwaardige en samenhangende ontwikkeling van het landelijk en stedelijk gebied in de gemeenten Deventer en Olst-Wijhe.

Figuur 22 De Soestwetering passeert het landgoed De Kranenkamp.

De experimentele studie naar woonlandschappen vindt voor een deel plaats op een locatie nabij de kern van het dorp Wesepe op het grondgebied van de gemeente Olst-Wijhe en voor een deel langs de Soestwetering in de landgoederenzone van de gemeente Deventer (zie afbeelding 22). Het programma Woonlandschappen is gericht op de spanning tussen het open houden van groene ruimten en de behoefte aan landelijk wonen. Aan de hand van het programma wil men een discussie hierover mogelijk maken. Het programma is ingestoken vanuit een 'instrumenteel' discours. Het doel is om in te spelen op de woningbehoefte en leefbaarheid op het platteland. Een belangrijke vraag hierbij is in hoeverre bewoningsvormen kunnen worden ontwikkeld, waarbij niet alleen de ruimtelijke kwaliteit wordt behouden, maar eveneens versterkt.

Bron: Remmers (2003).

beschermde. Dit gebeurt echter voornamelijk vanuit een stedelijk perspectief: een integratie van stedelijke en landelijke kenmerken in de stadsranden betekent een kwaliteitsimpuls voor de stad.

Het land vormt vaak een onderlaag voor stedelijke ontwikkeling, maar dat is nog geen interactie tussen stad en land! (Beleidsmedewerker gemeente Deventer)

Overigens hebben twee van de vier gemeenten nauwelijks buitengebied. De gemeente Amersfoort heeft slechts de beschikking over enkele uitloopgebieden, onder andere in het westen en ten noorden van de stad. In het zuiden van de stad is wel sprake van een geleidelijke overgang van de stedelijke bebouwing in het landschap van de Utrechtse Heuvelrug. In Nijmegen en Apeldoorn gaat de stad ook geleidelijk over in het omringende landschap van respectievelijk de Heilig Land Stichting en de Veluwe. De samenhang in het beleid van de gemeente Amersfoort beperkt zich, afgezien hiervan, tot het concept van een groen-blauwe structuur, dat een verbinding dient te gaan vormen tussen de stedelijke groengebieden en de uitloopgebieden buiten de stad. De gemeente Nijmegen heeft sinds de grens-correcties die de Waalsprong mogelijk maken wel weer een agrarisch buitengebied, maar heeft hier afgezien van stedelijke ontwikkeling geen specifiek beleid voor ontwikkeld.

6.4 Discoursen van groen wonen

De stad-land discussie vormt een kader, waarmee het perspectief op groen wonen tegen het licht kan worden gehouden. Door het onderscheiden van discoursen van groen wonen, wordt expliciet een koppeling gemaakt met de stad-land perceptie van beleidsmedewerkers. Het is opvallend, dat bij de beleidsmedewerkers een brede schakering aan discoursen van groen wonen is te ontdekken, zoals eveneens het geval is ten aanzien van de positiebepaling in de stad-land discussie.

6.4.1 Groen wonen als beleidsthema

Groen wonen vormt in alle vier de gemeenten een beleidsthema, waarbij zowel de insteek als het belang gehecht aan groen wonen per gemeente grote verschillen vertonen. Deze verschillen doen zich reeds voor bij een omschrijving van groen wonen. De gemeentelijke beleidsmedewerkers beschouwen allen landelijk wonen als één van de duidelijkste vormen van groen wonen. De verdere begripsbepaling van groen wonen vertoont echter weinig overeenkomsten. Het is hierbij vooral opvallend, dat de percepties (nog) niet zijn uitgekristalliseerd: men weet niet precies wat onder groen wonen te verstaan. Men heeft er een beeld bij, maar kan dit moeilijk verwoorden:

Groen wonen is in ieder geval iets met dichtheden en een stedenbouwkundig ontwerp. (Beleidsmedewerker gemeente Amersfoort)

Deze verschillen blijken vervolgens eveneens uit de waarde gehecht aan het creëren van groene woonmilieus voor het ruimtelijk beleid en het woonbeleid

(‘instrumenteel’ discours). Voor de gemeenten worden verschillende doelstellingen genoemd, waaraan het creëren van groene woonmilieus kan bijdragen (zie tabel 5).

Tabel 5 De doelstellingen die in het gemeentelijk beleid worden nagestreefd met het creëren van groene woonmilieus. (Bron: interviews)

Beleidsdoelstelling	Gemeente
a) Inspelen op ontwikkelingen in het landelijk gebied	Amersfoort, Apeldoorn, Deventer
b) Het versterken van de stad-land relaties	Deventer
c) Een (woonmilieu)differentiatie in de stad bewerkstelligen	Apeldoorn, Deventer, Nijmegen
d) Het afronden en verbeteren van de stadsranden	Nijmegen
e) Het creëren van groen (natuur) in en direct om de stad	Amersfoort
f) De positie van het groen als structuurdrager van de stad versterken	Apeldoorn
g) Het structureren en functioneel maken van het groen in de stad	Deventer

Het is duidelijk dat mogelijkheden worden gezien om aan de hand van het creëren van groene woonmilieus bepaalde beleidsdoelstellingen te realiseren. De verwachting kan worden gestaafd, dat het discours van invloed is op de manier waarop groen wonen wordt benaderd (zie hoofdstuk 5). Het bewerkstelligen van meer samenhang in het beleid voor stad en land komt hierbij impliciet in een aantal doelstellingen naar voren als één van de mogelijke bijdragen die het creëren van groene woonmilieus levert. Indien sprake is van een ‘instrumenteel’ discours, blijkt dit vooral uit de beleidsdoelstellingen (b) en, in mindere mate, beleidsdoelstelling (a). Indien een partij een ‘normatief’ discours heeft, wil men groen wonen voornamelijk in de bestaande stad toelaten en ontwikkelen. De beleidsdoelstellingen (e), (f) en (g) zijn voorbeelden van doelstellingen die beleidsmedewerkers met een ‘normatief’ discours noemen.

De genoemde doelstellingen zijn uitgangspunten van het beleid. Gezien de behoorlijk ambitieuze doelstellingen, maar de beperkte mogelijkheden voor het creëren van groene woonmilieus lijkt er een gat te bestaan tussen deze doelstellingen en de daadwerkelijke uitvoering. Bovendien is niet duidelijk of de toegekende meerwaarde door het creëren van groene woonmilieus bij de uitvoering daadwerkelijk ontstaat.

6.4.2 Discoursen van beleidsmedewerkers

De meeste beleidsmedewerkers zijn, zoals gezegd, niet eenduidig in te delen in één van de discoursen van groen wonen. Zowel een ‘normatief’, als een ‘instrumenteel’ discours zijn terug te vinden in het discours van de beleidsmedewerkers. Dit zijn echter zelden de discoursen in zuivere vorm, zoals onderscheiden in hoofdstuk 3. Van belang is dat alle beleidsmedewerkers vinden dat groen wonen in een bepaalde vorm kan bijdragen aan de landschappelijke kwaliteit van een gebied (stad of land). Niet iedereen is daarbij echter van mening dat groen wonen in het landelijk gebied moet worden toegestaan. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat een beleidsmedewerker achter het compacte stad-beleid staat, maar tegelijkertijd vindt dat meer ruimte dient

te komen voor andere functies, zoals groen wonen, in het landelijk gebied. In de praktijk gaan deze twee opvattingen prima samen, in de discoursenanalyse botsen deze echter. Daarnaast is het interessant, dat het 'instrumenteel' discours meer naar voren komt dan het 'normatief' discours. Zo zijn twee beleidsmedewerkers van mening dat groen wonen kan bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit in het landelijk gebied. Bovendien vinden nog eens vier beleidsmedewerkers dat groen wonen in het landelijk gebied niet per definitie schade aan het landschap hoeft te berokkenen.

Landelijk wonen, waarom niet? In het landelijk gebied wordt al eeuwen gewoond!
(Beleidsmedewerker gemeente Amersfoort)

Een enkele keer klinkt (een deel van) het 'onderzoek' discours door, wat wellicht is te verklaren door de onzekerheden rondom het concept van groen wonen. Zo is er geen vaststaande definitie van groen wonen en is het niet duidelijk wat de gevolgen zijn van het creëren van bepaalde groene woonmilieus in het landelijk gebied.

6.4.3 Discoursen in het gemeentelijk beleid

Zoals gezegd is het van belang dat een onderscheid wordt gemaakt tussen de discoursen van beleidsmedewerkers en het gemeentelijk beleid. Het is in dit licht opvallend dat het gemeentelijk beleid veel eenduidiger een etiket van een discours is op te plakken, dan de perceptie van de gemeentelijke beleidsmedewerkers. Naast dit eerste onderscheid moet binnen het gemeentelijk beleid een onderscheid worden gemaakt tussen het woonbeleid en het ruimtelijk beleid. Het woonbeleid vertoont overwegend kenmerken van het 'markt' discours, uitgezonderd het beleid van de gemeente Amersfoort. In een woonbeleid, ingestoken vanuit het 'markt' discours, wordt de nadruk gelegd op het creëren van groene woonmilieus, omdat in vraaganalyses is gebleken dat deze woonmilieus worden gewenst door de woonconsumenten. In het woonbeleid wordt, met dezelfde reden, eveneens de nadruk gelegd op het creëren van centrumstedelijke woonmilieus.

In het ruimtelijk beleid, daarentegen, klinkt bij alle gemeenten een 'normatief' discours door. Dit betekent dat nauwelijks ruimte wordt geboden voor groen wonen in het landelijk gebied. Uitgezonderd zijn enkele autonome ontwikkelingen, zoals een boerderij die een woonfunctie krijgt en de noodzaak te bouwen voor (een deel van) de natuurlijke groei in de kleine kernen. Soms klinken daarnaast elementen uit het 'instrumenteel' discours door. Groen wonen wordt bijvoorbeeld gezien als een nieuwe drager van het landelijk gebied. Of het creëren van groene woonmilieus wordt aangedragen als mogelijkheid natuur te creëren ('rood-voor-groen' benadering).

6.4.4 Discoursen vergeleken

Een vergelijking van de discoursen met de redenen om groen wonen na te streven, maakt duidelijk dat uit deze doelstellingen in de meeste gevallen een groter belang blijkt te worden gehecht aan het creëren van groen wonen dan in het gemeentelijk beleid daadwerkelijk naar voren komt. Een verklaring hiervoor is wederom te vinden

in het krachtenveld van de ruimtelijke planning. Het formeel vastgelegde gemeentelijk beleid is onderhevig aan goedkeuring van partijen, zoals de politiek en de provincie. Wellicht dat deze partijen goedkeuring onthouden aan de doelstellingen die verbonden zijn aan groen wonen. Deze zijn hiermee nog niet van het beleidstoneel verdwenen, zo blijkt uit het instrumentele discours van een aantal beleidsmedewerkers.

De discourses van de gemeentelijke beleidsmedewerkers vertonen, zoals gezegd, een meer gedifferentieerd karakter dan de discourses die in het gemeentelijk beleid doorklinken. Een verklaring voor het weinig eenduidig karakter van de perceptie van beleidsmedewerkers is het feit dat de, in hoofdstuk 3 onderscheiden, discourses eenduidig van opzet zijn. Het duidelijk maken van verschillende benaderingswijzen vereist echter een geschakeerde weergave van de werkelijkheid. Een andere verklaring voor de constatering, dat de tegenstellingen tussen discourses minder duidelijk naar voren komen bij de gemeentelijke beleidsmedewerkers dan bij de partijen uit hoofdstuk 3, is het verschil in schaalniveau. Op het gemeentelijk niveau zijn vraagstukken ten aanzien van stad en land concreter en is, veel meer dan op een hoger schaalniveau, sprake van ruimtelijke ontwikkelingen die voortdurend een anticipatie van een beleidsmedewerker vereisen. Hierdoor is de perceptie van gemeentelijke beleidsmedewerkers wellicht verfijnder en gedetailleerder dan de perceptie van partijen, die zich niet of nauwelijks in de praktijk bezig houden met groen wonen in stad en land.

Een laatste verklaring is, dat de discoursenanalyse heeft plaatsgevonden ten aanzien van de standpunten en perceptie van partijen als geheel. Dit in tegenstelling tot de analyse van de discourses van individuele beleidsmedewerkers. Partijen (in ieder geval georganiseerde groepen) treden veelal naar buiten met één standpunt of visie, terwijl hier intern geen sprake van hoeft te zijn. Deze verklaring wordt ondersteund door de bevinding dat het gemeentelijk beleid veel eenduidiger is in te delen in één van de discourses dan de perceptie van de gemeentelijke beleidsmedewerkers.

6.5 Woonmilieus

In hoofdstuk 4 is een beschrijving van allerlei woonmilieutypologieën gegeven. Mede op basis hiervan is het mogelijk de VROM-typologie op waarde te schatten. Het blijkt dat bij elke gemeente de VROM-typologie tegen het licht is gehouden. In tegenstelling tot de verwachting, zoals geuit in hoofdstuk 5, wordt in het gemeentelijk beleid behoorlijk veel belang gehecht aan woonmilieus. Hierbij worden het sturen op kwalitatieve aspecten van wonen (de stap van volkshuisvesting naar wonen) en het voldoen aan de wensen van de woonconsumenten als voornaamste redenen genoemd voor een toepassing van woonmilieus in het beleid.

6.5.1 Typologieën

Ten opzichte van de typologie van het Ministerie van VROM worden bij drie gemeenten de vijf woonmilieus niet geschikt bevonden voor een toepassing in het gemeentelijk beleid. Dit zijn de gemeenten Amersfoort, Apeldoorn en Nijmegen. De belangrijkste reden hier voor is dat aan de hand van de indeling in vijf typen te weinig valt te zeggen over de wijken en buurten of over de woonmilieudifferentiatie in de stad. Dit hangt samen met lokaal specifieke omstandigheden en het schaalniveau van de VROM-typologie. In de gemeenten is bijvoorbeeld slechts een deel van de vijf woonmilieutypen van toepassing.

Alles is hier groenstedelijk! (Beleidsmedewerker gemeente Apeldoorn)

De gemeenten Apeldoorn en Nijmegen hebben een enigszins aangepaste typologie ontwikkeld, die echter nog wel overeenkomsten vertoont met de VROM-typologie (zie kaders 4 en 5). De gemeente Amersfoort heeft echter een compleet afwijkende typologie laten ontwikkelen. Hierbij is sprake van een indeling van de stad in drie delen (zie kader 6). Het belangrijkste bezwaar dat gemeenten hebben ten opzichte

Kader 4: Woonmilieutypologie Apeldoorn

De gemeente Apeldoorn heeft op basis van onder meer de Nota Wonen van het Ministerie van VROM en eigen onderzoek geconstateerd, dat er vooral vraag is naar twee typen woonmilieus: centrumstedelijke woonmilieus en landelijke woonmilieus. Deze vraag is des te groter, omdat het aanbod van woonmilieus in Apeldoorn vooral bestaat uit groenstedelijke (suburbane) woonmilieus.

Figuur 23 De Maten als één van de voorbeelden van het woonmilieutype subuurbaan wonen in de gemeente Apeldoorn.

Dit vormt bovendien een reden om de woonmilieutypologie van VROM aan de specifieke situatie in Apeldoorn aan te passen. In de gemeente Apeldoorn worden de volgende woonmilieutypen onderscheiden:

centrumappartementen, appartementen elders, stadswoningen, subuurbaan wonen (zie figuur 23), wonen in/aan het landschap.

Bron: Gemeente Apeldoorn (2002b) en interviews.

Kader 5: Woonmilieutypologie Nijmegen

De gemeente Nijmegen heeft een groot aantal suburbane woonmilieus, waar binnen wordt gepoogd een grotere differentiatie te bewerkstelligen. Ten behoeve van deze doelstellingen is men overgegaan tot een beleid met woonmilieus. De VROM-typologie is hierbij onvoldoende bevonden om de Nijmeegse situatie weer te geven: vrijwel heel Nijmegen is in deze typologie namelijk een groenstedelijk woonmilieu. Met behulp van een Bouwdoos Woonmilieus is men gekomen tot een zeventdeling van woonmilieus (zie figuur 24). Centrum (rood), stadsbuurt (roze), tuinstad corporatie (blauw), tuinstad gedifferentieerd (paars), tuindorp corporatie (oranje), tuindorp gedifferentieerd (geel), woonpark (groen).

Figuur 24 De woonmilieukaart van Nijmegen (concept).

Bron: Popkema (2003) en Gemeente Nijmegen (2001).

van de VROM-typologie, namelijk het te weinig specifieke karakter ervan, wordt op deze manier ondervangen.

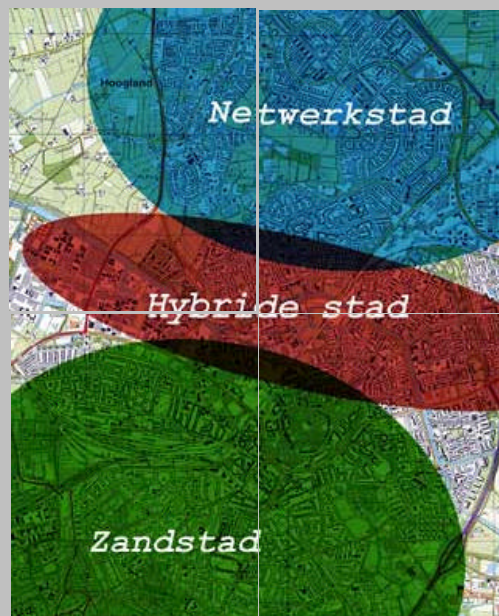
De gemeente Deventer is derhalve de enige gemeente die de woonmilieutypologie van het Ministerie van VROM daadwerkelijk toepast. Een reden is, dat in Deventer de wijken beter dan in de gemeenten Apeldoorn, Amersfoort en Nijmegen kunnen worden ingedeeld in de typologie van VROM. In Deventer is bijvoorbeeld wel een aantal buitencentrum woonmilieus te vinden, terwijl dit voor de gemeente Apeldoorn en de gemeente Nijmegen minder het geval is. De voornaamste reden is echter, dat (...)

bij allerlei onderhandelingen een landelijke typologie van het Ministerie van VROM handig is, doordat iedereen dezelfde definities hanteert. (Beleidsmedewerker gemeente Deventer)

Zo kan de woningbouwprogrammering regionaal worden afgestemd en worden afspraken gemaakt met het Rijk omtrent de gelden, die worden verdeeld in het kader van de stedelijke vernieuwing. De gemeente Apeldoorn vertaalt om dezelfde redenen haar eigen typologie naar de VROM-typologie.

Kader 6: Woonmilieutypologie Amersfoort

De gemeente Amersfoort heeft een specifieke typologie laten ontwikkelen. Een analyse door het bureau Urhahn Urban Design heeft namelijk uitgewezen dat de typologie, zoals gehanteerd door het Ministerie van VROM, weinig treffend is voor het wonen in Amersfoort. Het bureau verdeelt Amersfoort in drie woonmilieus: een 'netwerkstad', een 'hybride stad' en een 'zandstad' (zie figuur 25)

Figuur 25 De woonmilieutypologie van Amersfoort.

Het noordelijke deel, 'Netwerkstad' bestaat uit nieuwbouwwijken van na 1990 en wordt gekenmerkt door de goede bereikbaarheid, een grote invloed van de projectontwikkelaar en de woning als centrum van activiteiten. Het zuidelijk deel, 'Zandstad' is een bosrijk landschap, wat invloed uitoefent op het karakter van het wonen. Hier is een historische gelaagdheid, grote en diverse woningtypen en een kleinschalige ontwikkeling aanwezig. Tussen beide woonmilieutypen ligt 'Hybride stad', een gefragmenteerd gebied met een zogeheten gebrekkige oriëntatie, maar met kansen bij de stedelijke vernieuwing.

Bron: Bureau Urhahn Urban Design (2001).

6.5.2 Stad en land

Als gevolg van het toepassen van woonmilieus binnen het stedelijk gebied is volgens de beleidsmedewerkers sprake van een bredere kijk op het wonen. Hierbij krijgen elementen, zoals groenstructuren, meer aandacht sinds de toepassing van

woonmilieus. De woonmilieus maken in dit opzicht een betere verbinding mogelijk tussen het woonbeleid en het ruimtelijk beleid. Er worden echter wel vraagtekens gezet bij de bredere kijk op het wonen en groen:

Woonmilieus hebben groen op de kaart gezet, maar vanuit het woonbeleid wordt een andere invulling aan dit groen gegeven dan vanuit het groenbeleid. (Beleidsmedewerker gemeente Apeldoorn)

In de stad zien de beleidsmedewerkers een bepaalde overgang tussen de woonmilieus, waarbij dichtheden en functiemenging afnemen naarmate de afstand tot het centrumstedelijke woonmilieu groter is. De woonmilieutypologieën worden, zoals verwacht, echter niet beschouwd als een manier om stad en land in een continuüm te vatten: een indeling in woonmilieus eindigt bij de grenzen van de stad. Zo wordt in het beleid van de gemeenten Amersfoort en Nijmegen geen landelijk woonmilieutype onderscheiden. Voor de gemeente Apeldoorn geldt dat wel landelijke woonmilieus worden onderscheiden, maar dat dit alleen geldt voor bepaalde typen in de stad of op locaties bij stedelijk uitbreiding (zie kader 2). De gemeente Deventer past, zoals gezegd, de VROM-typologie toe, maar doet dit eveneens alleen voor het stedelijk gebied.

Groenstedelijke woonmilieus doen niets met stad en land! (Beleidsmedewerker gemeente Deventer)

De belangrijkste reden is dat veel beleidsmedewerkers in de overgang van stad naar land geen stad-land continuüm zien. Bovendien hebben veel middelgrote gemeenten nauwelijks beschikking over een omvangrijk buitengebied. Het omringende landelijk gebied is veelal in handen van kleinere gemeenten.

Het is een luxe om landelijke woonmilieus te kunnen realiseren! (Beleidsmedewerker gemeente Amersfoort)

Daarnaast is een reden, dat het woonbeleid vrijwel uitsluitend is gericht op het stedelijk gebied. In het landelijk gebied spelen andere problemen, zoals bijvoorbeeld de moeilijkheden die verrijzen om in dorpen voldoende woningen voor de eigen behoefte te mogen bouwen. Bovendien worden veel ontwikkelingen met betrekking tot wonen niet toegelaten in het landelijk gebied, waardoor nauwelijks sprake kan zijn van een ontwikkelingsgericht beleid.

6.5.3 Toepassing woonmilieus

Alle gemeenten gebruiken woonmilieus en typologieën om vergelijkbare redenen, zoals die ook door het Ministerie van VROM in de Nota Wonen zijn genoemd (zie hoofdstuk 4). Wanneer nu echter een blik wordt geworpen op de daadwerkelijke toepassing van woonmilieus, blijken verschillen tussen de gemeenten te bestaan. In hoofdstuk 4 is reeds gewezen op een aantal belangrijke toepassingen van woonmilieus, welke kunnen worden gespiegeld aan het gemeentelijk beleid.

De voornaamste toepassing is, zoals verwacht in hoofdstuk 5, een analyse van het aanbod. De wijken in de gemeenten worden ingedeeld in woonmilieutypen. De tweede toepassing, een analyse van de vraag, is op het gemeentelijk niveau veelal niet aan de orde. Er wordt namelijk gebruikt gemaakt van onderzoeken op een hoger

schaalniveau, zoals het WBO. In het WBO worden in sommige regio's meer gegevens verzameld over woonconsumenten ('oversampling'), waarmee de vraag specifiek voor de regio en de gemeente kan worden bepaald.

De derde toepassing, waarbij in het kader van de stedelijke vernieuwing woonmilieus worden gemonitord op (negatieve) veranderingen, wordt zijdelings door de gemeenten opgepakt. De typering van wijken in woonmilieus wordt gebruikt om aan te geven in welke woonmilieus problemen zijn te verwachten. Van monitoring is in dit geval niet echt sprake, omdat een eventuele achteruitgang van een wijk niet door de tijd heen wordt gemeten op basis van de kenmerken van woonmilieus.

Het sturen op basis van woonmilieus vormt de vierde toepassing. In het gemeentelijk beleid is men, ondanks een nadrukkelijk streven, nog niet zover om daadwerkelijk over te gaan op het sturen met woonmilieus. Geen enkele gemeente gebruikt een definitie van woonmilieus, die alle aspecten van het woonmilieu omvat (zie hoofdstuk 4). Evenals op het landelijk niveau, blijven de typologieën veelal beperkt tot de objectief te meten, fysieke aspecten van wijken. In de typologie van de gemeente Amersfoort wordt een sociaal aspect het meest duidelijk benoemd ('Netwerkstad'). Het wordt echter niet duidelijk in hoeverre sociale en fysieke aspecten daadwerkelijk zijn gebruikt om tot de gemaakte driedeling te komen.

De gemeente Nijmegen lijkt de hoogste ambities te hebben ten aanzien van de toepassing van woonmilieutypologieën. Op de wat langere termijn wordt de Bouwdoos Woonmilieus (zie kader 5) niet alleen een instrument om wijken te typeren en te analyseren, maar eveneens een instrument om op het niveau van de stad als geheel een gewenste sturing in woonmilieus te bewerkstelligen. Hiermee wordt geprobeerd een bepaalde kwaliteit te waarborgen en voldoende differentiatie op het stedelijk niveau te bereiken. Overigens is (nog) niet duidelijk op welk niveau woonmilieutypologieën kunnen bijdragen aan een differentiatie. Een typering op stedelijk niveau van alle wijken kan wellicht leiden tot een star beleid ten aanzien van wat mogelijk is in een bepaalde wijk:

Soms moet je door de woonmilieutypering heen prikken om te kunnen differentiëren en een goed project te realiseren! (Beleidsmedewerker gemeente Nijmegen)

Voor de overige gemeenten is een vergelijkbare manier van sturen met woonmilieus, zoals in Nijmegen wordt gewenst, nog nauwelijks aan de orde. Alhoewel meerdere beleidsmedewerkers stellen dat in het beleid wordt gestuurd met woonmilieus, blijkt dat vooral wordt bedoeld op het vaststellen van een opgave voor de stad. In die zin wordt niet gestuurd met woonmilieus, maar wordt, zoals de verwachting in hoofdstuk 5, de toepassing van woonmilieutypologieën beperkt tot een analyse-instrument.

6.6 Conclusies

De in hoofdstuk 5 opgestelde verwachtingen blijken voor een aanzienlijk deel te kloppen. Vooral ten aanzien van de woonmilieubenadering zijn echter enige

opmerkelijke verschillen: in het gemeentelijk beleid worden woonmilieutypologieën, ondanks de bezwaren, als een belangrijke meerwaarde gezien.

Krachtenveld van de ruimtelijke planning

In het krachtenveld van de ruimtelijke planning is sprake van een grote invloed van zowel de politiek als de hogere overheden op het beleid voor het creëren van groene woonmilieus. Andere partijen in het krachtenveld hebben minder invloed op het beleid. Ontwikkelaars spelen met name een rol doordat ze, in de ogen van beleidsmedewerkers, soms teveel bouwen voor 'gemiddelden'. Dit komt niet altijd overeen met het beleidsdoel van woonmilieudifferentiatie in de stad. Het toegenomen belang van regionale samenwerking, veelal in de vorm van stedelijke netwerken, lijkt bij te dragen aan een meer samenhangend beleid voor stad en land, aangezien zowel landelijke als stedelijke gemeenten dienen samen te werken in netwerkverband.

Discoursen van groen wonen

De discoursen van groen wonen van de beleidsmedewerkers vertonen meer variatie dan de discoursen die in het beleid doorklinken. Het woonbeleid is voor een groot deel ingegeven door een 'markt' discours. Met behulp van een woningbouw-programmering wordt geprobeerd de woningbouw bij stedelijke uitleg en herstructurering zoveel mogelijk af te stemmen op de behoeften. Dit betekent dat aandacht is voor de wensen van allerlei typen huishoudens. Toch wordt groen wonen veelal gekoppeld aan de behoeften van huishoudens met hogere inkomens. Het ruimtelijk beleid is vooral gestoeld op het 'normatief' discours. Hier komt de invloed van het krachtenveld van de ruimtelijke planning naar voren. De beleidsmedewerkers dienen zich, ongeacht hun eigen discours, te conformeren aan het 'normatief' discours.

De aanwezigheid van verschillende discoursen kan soms botsen, indien bijvoorbeeld vanuit het woonbeleid de wens komt om te verdunnen in de bestaande stad, terwijl in het ruimtelijk beleid wordt gestreefd naar het zoveel mogelijk inbreiden in de bestaande stad. Met de economische voorspoed van de afgelopen jaren en de verschuiving van volkshuisvestingsbeleid naar woonbeleid zijn de doelen van het woonbeleid en het ruimtelijk beleid meer in overeenstemming geworden. Het volkshuisvestingsbeleid was voorheen gericht op het behalen van kwantitatieve doeleinden (productie van woningen). De laatste jaren wordt echter ingestoken op een kwaliteitsstreven. Overigens is recentelijk weer sprake van een meer kwantitatieve insteek in het woonbeleid, vanwege de achterblijvende woningbouwproductie (zie Dekker, 2003; Ministerie van VROM, 2003). De vraag is in hoeverre dit een (hernieuwd) spanningsveld tussen het ruimtelijk beleid en het woonbeleid tot gevolg heeft.

Stad en land

De casestudies hebben uitgewezen dat in behoorlijke mate sprake is van een samenhang tussen de benadering van stad en land en de discoursen van groen wonen. De reden hiervoor is, zoals in hoofdstuk 3 geconstateerd, dat groen wonen direct wordt gekoppeld aan de stad-land discussie. Het gevolg is dat veel beleids-

medewerkers eerder een ‘normatief’ discours hebben: de collectieve waarden dienen te worden beschermd en groene woonwensen kunnen derhalve niet worden ingewilligd. Desalniettemin lijkt het concept groen wonen in het beleid aan belang te winnen. Gemeentelijke beleidsmedewerkers, zowel in het ruimtelijk beleid als in het woonbeleid, noemen een behoorlijke verscheidenheid aan redenen op waarom groen wonen in de gemeente een beleidsthema is. Toch is deze bijdrage van groen wonen aan een samenhangend beleid beperkt, aangezien in geen van de gemeenten daadwerkelijk sprake is van een samenhangend beleid voor stad en land.

Woonmilieutypologieën

De woonmilieubenadering krijgt, anders dan de verwachting, veel weerklank in het gemeentelijk beleid. Dit heeft veelal geleid tot het toepassen van woonmilieutypologieën als analyse-instrument, waarbij een verdeling wordt gemaakt van de wijken in de stad over een aantal woonmilieus. Hierbij wordt gestreefd naar een betere afstemming van vraag en aanbod op de woningmarkt. De gemeente Nijmegen en Apeldoorn zijn het meest expliciet in hun streven met behulp van woonmilieus te sturen in het woningbouwbeleid voor de stad. De woonmilieutypologie van het Ministerie van VROM is bij drie van de vier gemeenten vervangen door een eigen typologie. Het is opvallend dat door de gemeenten, afgezien wellicht van de typologie van de gemeente Amersfoort, ongeveer dezelfde werkwijze en criteria worden gebruikt als op basis waarvan de VROM-typologie tot stand is gekomen. Het voornaamste verschil is gelegen in het schaalniveau (waarbij de viercijferige postcodegebieden worden verlaten) en de te onderscheiden woonmilieutypen.

De woonmilieus vormen in de ogen van de beleidsmedewerkers een manier om het ruimtelijk beleid en het woonbeleid op elkaar af te stemmen. Toch worden woonmilieutypologieën niet beschouwd als een weergave van een stad-land continuüm. De typologie wordt derhalve niet als zodanig toegepast in het beleid. Dit hangt vooral samen met aan de ene kant het stedelijke karakter van veel middelgrote gemeenten en aan de andere kant het feit dat het woonbeleid veelal alleen voor stedelijk gebieden wordt gemaakt.

7 Conclusies

7.1 Inleiding

Het vertrekpunt van dit onderzoek vormde een stad-land discussie, waarbij het doel is inzicht te geven in de bijdrage van het creëren van groene woonmilieus aan een meer samenhangend beleid voor stad en land. Aan de hand van de probleemstelling *in hoeverre draagt het creëren van groene woonmilieus bij aan een samenhangend ruimtelijk beleid voor stad en land?* is richting gegeven aan het onderzoek en is in hoofdstuk 1 de verwachting geuit, dat het creëren van groene woonmilieus op drie manieren bijdraagt aan een samenhangend beleid voor stad en land:

1. groen wonen als gecombineerd concept van 'rood' en 'groen';
2. groene woonmilieus als een aparte categorie in de woonmilieutypologieën;
3. woonmilieus als manier om een stad-land continuüm te representeren.

Het inschatten van deze drie bijdragen leidt tot de beantwoording van de probleemstelling. Bovendien biedt het de mogelijkheid de woonmilieubenadering tegen het licht te houden en tot een aantal aanbevelingen te komen. Deze kunnen leiden tot een bredere toepassingsmogelijkheid van woonmilieutypologieën, onder meer als sturingsinstrument, en leiden daarbij tot het beter benutten van de mogelijkheden van de woonmilieubenadering om bij te dragen aan een samenhangend beleid voor stad en land. Daarnaast kan ten aanzien van het creëren van groene woonmilieus en een samenhangend beleid voor stad en land een aantal aanbevelingen worden gedaan.

In dit hoofdstuk wordt in paragraaf 7.2 ingegaan op de positie en de rol van groen wonen in de stad-land discussie. Hierin komt de bijdrage van groen wonen aan een samenhangend beleid aan bod (bijdrage 1). In paragraaf 7.3 wordt geconcludeerd of in het gemeentelijk beleid sprake is van een samenhangend beleid voor stad en land. Vervolgens passeert in paragraaf 7.4 een aantal conclusies ten aanzien van de woonmilieubenadering de revue, waarbij de meerwaarde voor een samenhangend beleid wordt bekeken (bijdragen 2 en 3). Aansluitend wordt in paragraaf 7.5 bekeken in hoeverre sprake is van een omslag in het beleid en op welke wijze het creëren van groene woonmilieus en de toepassing van woonmilieutypologieën hier een bijdrage aan kan leveren. Dit leidt tenslotte in paragraaf 7.6 tot een aantal aanbevelingen.

7.2 Groen wonen in de stad-land discussie

In dit onderzoek is geconstateerd dat het concept groen wonen door een aantal partijen (zoals politici, beleidsmakers, ontwerpers) direct wordt gekoppeld aan een stad-land discussie. Een reden hiervoor is, dat groen wonen veelal wordt gezien als een vorm van extensief ruimtegebruik, als een vorm van wonen voor de hogere inkomens (wonen in het landelijk gebied, wonen op een grote kavel). Daarnaast is een reden, dat niet geheel duidelijk is welke effecten het creëren van groene woonmilieus heeft op de instandhouding van de collectieve waarden van het landschap.

7.2.1 De stad-land discussie

In de ruimtelijke planning is aan de ene kant een aantal partijen te onderscheiden, zoals politici en beleidsmakers (op alle niveaus), die zich behoeden voor de negatieve gevolgen van het creëren van groene woonmilieus. De grote onzekerheid over de effecten en de schaal van de gevolgen leidt tot de angst dat ontwikkelingen in het landelijk gebied en de stadsrand niet langer in de hand kunnen worden gehouden, zodra de compacte stad-gedachte wordt losgelaten. Het gevolg is, zoals gezegd, dat groen wonen direct wordt verbonden aan de stad-land discussie. Daarmee komen de partijen in het krachtenveld van de ruimtelijke planning tegenover elkaar te staan, alvorens duidelijk is wat groen wonen inhoudt en wat de gevolgen ervan zijn. De insteek is veelal als gevolg daarvan, dat beter géén ontwikkelingen kunnen worden toegelaten (zowel goede als slechte) met als doel greep te houden op het landelijk gebied. De deur gaat op slot en het creëren van groene woonmilieus in het landelijk gebied is nauwelijks mogelijk. Tegelijk wordt het creëren van groene woonmilieus in 'de' compacte stad voor veel middelgrote gemeenten een bijzonder moeilijke opgave, aangezien in de beperkt beschikbare ruimte een bepaalde hoeveelheid woningen dient te worden gebouwd. Het resultaat is een discrepantie tussen de vraag naar en het aanbod van woonmilieus. Desalniettemin wordt door politici en beleidsmakers vooralsnog krampachtig vastgehouden aan het restrictief ruimtelijk beleid.

Aan de andere kant is sprake van een omslag in het denken, ingezet door het besef dat bepaalde maatschappelijke krachten niet of nauwelijks zijn te sturen. Ten aanzien van groen wonen vormen de grote groep woonconsumenten met een groene woonwens én de ontwikkelingen in het landelijk gebied voornamelijk krachten, waarop het vigerend ruimtelijk beleid weinig antwoorden lijkt te hebben. In het licht hiervan wordt in de stad-land discussie door sommige partijen (onder meer ontwerpers, ontwikkelaars, beleidsmakers) gepleit voor een andere benadering van stad en land, waarbij het ontwerpen en het creëren van groene woonmilieus kansen biedt.

7.2.2 Groen wonen als gecombineerd concept van 'rood' en 'groen'

In een vroeg stadium is reeds duidelijk geworden dat een eenduidige definitie van groen wonen niet voor handen is. Groen wonen wordt veelal wél gezien als een concept, dat op het snijpunt van twee belangrijke aspecten van het ruimtelijk beleid ligt: 'rood' en 'groen'. Dit, in combinatie met de alom gesignaleerde grote vraag naar groen wonen, heeft groen wonen op de beleidsagenda gezet. Gemeentelijke beleidsmedewerkers noemen hiervoor een groot aantal redenen. In het beleid is groen wonen derhalve een thema, maar tot een uitvoering van veel projecten wordt vooralsnog niet gekomen. Het probleem is, dat de verschillende discoursen van groen wonen, die de partijen in het krachtenveld van de ruimtelijke planning hebben, onverenigbaar lijken. Zo blijken de standpunten van partijen met een 'normatief' discours nauwelijks samen te kunnen gaan met de standpunten van partijen met een 'instrumenteel' discours (zie hoofdstuk 3).

7.3 Een samenhangend beleid voor stad en land?

Bij alle gemeenten is in een bepaald opzicht sprake van een integrale benadering van stad en land. Dit krijgt in het beleid vorm door het streven naar goede verbindingen tussen stedelijke groengebieden en uitloopgebieden, door het aanpakken van stadsrandproblematiek en door het toepassen van de lagenbenadering bij stedelijke uitleg (het landschap in het ontwerp als een onderlegger voor een woonwijk of een bedrijventerrein). Deze integrale benadering is echter vaak gebaseerd op een stedelijk perspectief. Dergelijk beleid vormt derhalve geen samenhangend beleid, in vergelijking met de in hoofdstuk 1 gegeven omschrijving van een samenhangend beleid voor stad en land. In de casestudies is geconstateerd, dat in geen van de gemeenten op deze wijze beleid wordt gemaakt voor stad en land. Alhoewel in sommige beleidsinitiatieven wel aspecten daarvan kunnen worden aangetroffen (bijvoorbeeld Landstad Deventer).

Een verklaring is dat gemeenten te veel beperkingen worden opgelegd, zowel voor het creëren van groene woonmilieus als voor het maken van een samenhangend beleid voor stad en land. De beperkingen komen voornamelijk voort uit de koppeling die wordt gemaakt door de partijen in het krachtenveld van de ruimtelijke planning met een stad-land discussie. Het gevolg is dat de discourses van groen wonen te veel uit elkaar lopen om tot overeenstemming te komen. De partijen zijn het niet eens over wat groen wonen inhoudt en welke gevolgen het creëren ervan heeft. Hierdoor komen weinig projecten met groene woonmilieus tot uitvoering, waardoor vooral de politici onvoldoende doordrongen raken van de kansen om met het creëren van groene woonmilieus kwaliteit (bijvoorbeeld landschappelijk, economisch, ecologisch) te realiseren. Kortom: in de normatieve kern en de beleidskern van het ruimtelijk beleid is de compacte stad-gedachte te stevig verankerd om tot het creëren van groene woonmilieus te komen. Dit heeft tot gevolg dat het creëren van groene woonmilieus minder bijdraagt aan een samenhangend beleid voor stad en land dan verwacht.

7.4 Woonmilieutypologieën

De achtergronden van de woonmilieubenadering en de totstandkoming van woonmilieutypologieën zijn in dit onderzoek bestudeerd. Dit met het doel de bijdrage van woonmilieutypologieën aan het creëren van groene woonmilieus en een samenhangend beleid voor stad en land te onderzoeken.

7.4.1 Een ideaaltypische woonmilieutypologie?

In het onderzoek kan geen van de woonmilieutypologieën als een ideaaltypische woonmilieutypologie worden aangemerkt. Zo nemen de onderzochte woonmilieutypologieën (ook de VROM-typologie) maar een beperkt aantal eigenschappen van woonmilieus in ogenschouw. Daarnaast komt het schaalniveau in de typologieën niet overeen met het beeld van de woonconsumenten en hebben de typologieën tenslotte

een beperkte toepassingsmogelijkheid. In het gemeentelijk beleid zijn, onder meer vanwege deze bezwaren, specifieke woonmilieutypologieën ontwikkeld. De VROM-typologie heeft in dit opzicht weinig meerwaarde voor het woonbeleid. Het gevaar van deze ontwikkeling is, dat regionale of landelijke afstemming moeizaam verloopt, omdat de gemeentelijke woonmilieutypologieën onderling lastig zijn te vergelijken. Opvallend is, dat in de gemeentelijke woonmilieutypologieën een ander schaalniveau wordt gehanteerd. De woonmilieus worden gebaseerd op de wijken en buurten, die op basis van kennis van de feitelijke situatie worden onderscheiden.

7.4.2 Groene woonmilieus als een aparte categorie

Op een aantal manieren hebben woonmilieus bijgedragen aan een bewustwordingsproces van het belang van het creëren van groene woonmilieus. Door de woonmilieubenadering is een breder begrip van het wonen ontwikkeld, waarbij de woonomgeving (en het groen) in belang is toegenomen. Daarnaast blijkt, dat in enkele woonmilieutypologieën groene woonmilieutypen worden onderscheiden. Voorbeelden hiervan zijn onder meer een groenstedelijk woonmilieu, een woonpark, een landelijk woonmilieu en een Zandstad woonmilieu. Aan de hand van het onderscheiden van deze groene woonmilieutypen wordt het mogelijk te analyseren voor welk deel het aanbod bestaat uit groene woonmilieus en in hoeverre dit overeenkomt met de vraag. Hieruit kan een opgave voortkomen, die de betrokken partijen stimuleert over te gaan tot het creëren van groene woonmilieus.

7.4.3 Woonmilieus om een stad-land continuüm te representeren

In de typologieën wordt veelal een woonmilieutype als 'landelijk wonen' onderscheiden. Bovendien wordt een aantal eigenschappen van woonmilieus gebruikt, die betrekking hebben op de overgang van stad naar land (bijvoorbeeld dichtheden). Desondanks vormen woonmilieutypologieën geen goede manier om een stad-land continuüm te representeren. Een eerste reden is dat, ondanks de bijdrage die woonmilieus lijken te leveren aan een koppeling tussen het woonbeleid en het ruimtelijk beleid, vooralsnog (te) weinig sprake is van een vertaling van de ruimtelijke eigenschappen van woonmilieus (wijken, buurten) in de woonmilieutypologieën. Zoals gezegd wordt voor de totstandkoming van een typologie slechts een klein aantal eigenschappen van woonmilieus gebruikt, die betrekking hebben op ruimtelijke aspecten en een onderscheid tussen stad en land mogelijk maken. De woonmilieutypologieën representeren derhalve slechts in beperkte zin een stad-land continuüm. De tweede reden is, dat in het gemeentelijk woonbeleid geen koppeling wordt gemaakt tussen stad en land. Het gemeentelijk beleid wordt veelal beperkt tot het stedelijk gebied.

7.4.4 Toepassing woonmilieus

Ten aanzien van de bijdrage van woonmilieutypologieën, is een kanttekening te plaatsen. Van de vier mogelijke toepassingen (analyse aanbod, analyse vraag, monitoring veranderingen en sturen in woonmilieus) worden woonmilieutypologieën in het beleid van het Ministerie van VROM en de onderzochte gemeenten namelijk alleen toegepast voor een analyse van de vraag en het aanbod. Een toepassing als sturingsinstrument is vooralsnog niet aan de orde, onder meer als gevolg van de genoemde bezwaren. Hierdoor wordt de bijdrage aan het creëren van groene woonmilieus beperkt. Zoals geconstateerd in hoofdstuk vereist een daadwerkelijke bijdrage aan een samenhangend beleid immers een toepassing als sturingsinstrument.

7.5 Een omslag in het beleid

Ondanks de vooralsnog marginale bijdrage aan een meer samenhangend beleid voor stad en land, kan worden geconstateerd dat de potentiële bijdrage van het creëren van groene woonmilieus aan een samenhangend beleid voor stad en land groter is dan waar op het moment sprake van is. Zo vormt groen wonen in de stad-land discussie wel degelijk een inspirerend concept. Groen wonen maakt het mogelijk de contrasten en het spanningsveld tussen stad en land op een waardevolle manier vorm te geven. Op het moment is reeds een aantal partijen (zoals ontwerpers, ontwikkelaars, beleidsmakers) in het krachtenveld van de ruimtelijke planning opgeschoven in de richting van een dergelijke invulling van het concept groen wonen. Het gevolg is, dat een aantal kleine en grote projecten waarin aspecten van het 'instrumenteel' discours doorklinken wordt gerealiseerd. Deze projecten vervullen een pioniersrol en kunnen wellicht de verschillen tussen de discoursen van groen wonen overbruggen.

Daarnaast geven veel beleidsmakers blijk van de noodzaak het creëren van groene woonmilieus in het landelijk gebied mogelijk te maken. De redenen hiervoor zijn de toenemende vraag van woonconsumenten, het toegenomen belang van ontwikkelaars in de ruimtelijke planning en de ontwikkelingen in het landelijk gebied. Het creëren van groene woonmilieus dwingt beleidsmakers tot een meer samenhangende visie op stad en land. Immers er wordt op zoek gegaan naar mogelijkheden een stedelijke functie zo goed mogelijk in te passen in het landelijk gebied.

Tenslotte biedt de toepassing van woonmilieutypologieën als sturingsinstrument kansen. Hiervoor dienen meer eigenschappen van woonmilieus te worden gebruikt voor de totstandkoming van typologieën en moeten alle aspecten van de definitie van woonmilieus in ogenschouw worden genomen (zie hoofdstuk 4). Op deze manier wordt het creëren van groene woonmilieus beter mogelijk gemaakt en wordt in typologieën met een grotere mate van betrouwbaarheid de overgang van stad naar land weergegeven (al dan niet in een continuüm).

7.6 Aanbevelingen

In het ruimtelijk beleid moet de mogelijkheid worden geboden projecten, waarin groene woonmilieus worden gecreëerd, te laten fungeren als een inspiratiebron voor het structureel toepassen van een concept van groen wonen. Wellicht dat dit de komende jaren gaat gebeuren, indien de vraag naar groen wonen voortduurt en de ontwikkelingen in het landelijk gebied een daadkrachtig beleid voor stad en land steeds meer noodzakelijk maken. Gezien de maatschappelijke ontwikkelingen lijkt een fundamentele herijking van het ruimtelijk beleid legitiem. Deze herijking dient niet alleen plaats te vinden in de implementatie en de beleidsuitvoering, maar ook in de normatieve kern en de beleidskern (zie ook hoofdstuk 3). De voornaamste reden om deze stap niet te zetten is de angst voor 'ongewenste' effecten voor het Nederlands landschap. De vraag is of het vigerende beleid deze effecten wél in voldoende mate het hoofd kan bieden!

Voor een ontwikkeling in de richting van een omslag in het beleid kan een aantal aanbevelingen worden gedaan. Deze hebben betrekking op het creëren van groene woonmilieus, het bereiken van een samenhangend beleid voor stad en land en het toepassen van woonmilieus in het beleid.

7.6.1 Het creëren van groene woonmilieus

Het creëren van groene woonmilieus is nog steeds meer uitzondering dan regel, dit ondanks de grote vraag van woonconsumenten en de vele aandacht van verschillende partijen in het krachtenveld van de ruimtelijke planning. Een aantal aanbevelingen, met betrekking tot groen wonen, maakt het voor verschillende partijen in het krachtenveld van de ruimtelijke planning mogelijk groene woonmilieus te creëren, zonder dat direct sprake is van een koppeling aan de stad-land discussie.

- *Groen wonen loskoppelen van extensief grondgebruik.*

Groen wonen wordt door de meeste partijen, waaronder de gemeentelijke beleidsmedewerkers, tot nog toe vooral gezien als een vorm van extensief wonen voor een kleine minderheid. Het besef dient echter te komen dat met een creatief ontwerp het mogelijk is meer intensieve vormen van groene woonmilieus te creëren, zowel in de stad als in het landelijk gebied. Dit vindt natuurlijk reeds decennialang plaats, waarvan wijken zoals Kerkebosch (Zeist), wonen rond het landgoed Schothorst (Amersfoort) en wonen in een kasteel in het buitengebied te Haverleij ('s-Hertogenbosch) voorbeelden zijn.

Een tweede manier, waarop groen wonen af kan doen als een extensieve vorm van wonen, is groen wonen los te koppelen van het grondgebruik. Dit betekent dat in het beleid, zowel in het waardevolle landelijk gebied als in de compacte stad, wonen in het groen op grote kavels binnen de perken zou moeten blijven. In plaats daarvan kunnen ontwerpers en beleidsmakers de mogelijkheden scheppen voor andere vormen van groen wonen. Een voorbeeld is wonen in het bos, waarbij het bos openbaar en intact blijft, omdat alleen de woning eigendom is van de bewoner. Een belangrijke rol is hierbij weggelegd voor onderzoekers om te kijken in hoeverre groen wonen enerzijds op deze manier geen schade

toebrengt aan het landschap en anderzijds voor meer woonconsumenten betaalbaar wordt.

- *Op zoek gaan naar combinaties tussen 'normatief' en 'instrumenteel' discours van groen wonen.*
In het onderzoek is naar voren gekomen dat de standpunten van partijen met verschillende discoursen nogal eens strijdig zijn. Het gevolg is, dat er te weinig groene woonmilieus worden gecreëerd. Bovendien is sprake van een patstelling ten aanzien van het landelijk gebied. Dit betekent dat ofwel niets wordt gedaan, ofwel wordt gekozen voor het tegengaan van ontwikkelingen. Indien beleidsmakers en ontwerpers echter op zoek gaan naar doelstellingen en (ontwerp)oplossingen, die in de ogen van de meeste partijen bijdragen aan de kwaliteit van het Nederlands landschap, is het mogelijk tot een meer samenhangende benadering voor stad en land te komen.
Dit is slechts haalbaar door combinaties te maken tussen de verschillende discoursen, waarbij de diepe kloof tussen het 'normatief' en het 'instrumenteel' discours moet worden overbrugd. Dit kan op verschillende manieren gebeuren. Ten eerste kan worden aangehaakt bij gedeelde thema's die de partijen met het 'normatief' en het 'instrumenteel' discours naar voren brengen (zie hoofdstuk 3). Ten tweede kan worden geprobeerd, aan de hand van onderzoek en concrete projecten met groen wonen, nieuwe inzichten te verschaffen, waarmee de partijen met een 'normatief' of een 'instrumenteel' discours op fundamentele aspecten hun standpunten zullen herzien.

7.6.2 Naar een samenhangend beleid voor stad en land

Indien de stad-land discussie zich verder uitkristalliseert, kan de uitkomst zijn dat moet worden gezocht naar een meer samenhangend beleid voor stad en land. Dit heeft gevolgen voor de manier waarop het beleid moet worden vormgegeven. Een aantal aanbevelingen kan worden gedaan, waarmee het voor het Ministerie van VROM, de provincies en de gemeenten mogelijk wordt een meer samenhangend beleid voor stad en land te ontwikkelen:

- *Compacte stad-gedachte loslaten, zodra consensus is bereikt over bescherming collectieve waarden.*
Het gevaar van een samenhangend beleid is de moeilijkheid om voldoende zekerheid te bieden voor de bescherming van het Nederlands landschap. Dit gebeurt in zekere mate wel in een compacte stad-beleid, waarbij in het landelijk gebied niet of nauwelijks (stedelijke) ontwikkelingen worden toegelaten. Indien partijen (met name politici en beleidsmakers) bereid zijn de compacte stad-gedachte los te laten en op zoek te gaan naar manieren om het landelijk gebied (waar nodig) te beschermen, worden bepaalde ontwikkelingen, die een positieve stimulus voor het landelijk gebied betekenen, niet bij voorbaat uitgesloten. Het creëren van groene woonmilieus zou een dergelijke, positieve ontwikkeling voor bepaalde gebieden kunnen zijn (zoals bijvoorbeeld in plattelandsgebieden die worden gekenmerkt door een leegloop en vergrijzing).

- *Gebieden beoordelen op kwaliteit, waarna voor specifieke gebieden beleid kan worden gemaakt.*
In aansluiting op de vorige aanbeveling kan worden gesteld dat een gebiedsbeleid soelaas kan bieden. Het dient hierbij duidelijk te zijn welke ontwikkelingen mogelijk zijn in een gebied en welke beslist niet. Dit kan door met verschillende betrokken partijen een lijst op te stellen van kwaliteiten (landschap, cultuurhistorie, archeologische waarden, ecologie, sociaal-cultureel, economisch, etc.), die in een gebied behouden moeten blijven of versterkt moeten worden. Voor (provinciale) beleidsmakers ligt hier de taak selectief te werk te gaan: sommige gebieden zijn waardevoller dan andere gebieden en sommige gebieden kunnen beter worden beschermd dan andere gebieden. Het beleid moet gericht zijn op het toevoegen van die ruimtegebruiksfuncties, die de van belang geachte kwaliteiten van het gebied versterken of in stand houden.

- *Een heroverweging maken ten aanzien van de rol van regio's in het ruimtelijk beleid.*
Het per gebied inschatten van de ruimteclaims en de mogelijkheden om deze ruimteclaims goed in te passen, vereist een afweging die op een hoger schaalniveau moet worden gemaakt dan op het gemeentelijk schaalniveau. In veel gemeenten is in het ruimtelijk beleid immers geen sprake van een evenredige vertegenwoordiging van het stedelijk gebied en/of het landelijk gebied. Op een hoger schaalniveau kunnen ruimteclaims integraal worden afgewogen, waarbij de belangen van en de relaties tussen stedelijke en landelijke gebieden beter in ogenschouw worden genomen. Dit heeft als voordeel dat de woonmilieutypologieën eveneens op dit schaalniveau kunnen worden toegepast (zie ook aanbevelingen woonmilieus). In hoeverre hierbij een rol is weggelegd voor provincies, gemeentelijke samenwerkingsverbanden of (nieuwe) regionale organen hangt af van een brede afweging, die moet worden gemaakt door de politiek met betrekking tot het algeheel functioneren van het ruimtelijk beleid in Nederland.

7.6.3 Woonmilieutypologieën als sturingsinstrument

Met betrekking tot een gedegen beleidstoepassing van woonmilieutypologieën is een aantal aanbevelingen te doen. Woonmilieutypologieën kunnen aan de hand hiervan concreter worden toegepast als sturingsinstrument en leveren op deze manier een grotere bijdrage aan het creëren van groene woonmilieus. Bovendien wordt het eenvoudiger met behulp van woonmilieus een koppeling te maken tussen het ruimtelijk beleid en het woonbeleid:

- *De rol van het Ministerie van VROM beperken tot het vaststellen van de richtlijnen en het bieden van een instrumentarium voor gemeentelijke of regionale woonmilieutypologieën.*
Voor de woonmilieutypologieën, van toepassing op geheel Nederland, zijn te veel bezwaren aan het licht gekomen voor een treffende typering van woonwijken in Nederland. Het is bovendien niet noodzakelijk dat op het landelijk niveau vraag en aanbod worden ingeschat. Dit kan veel specifiek op een lager schaalniveau gebeuren. De rol van het Ministerie van VROM verschuift hierbij naar het vaststellen van richtlijnen en het bieden van een

instrumentarium op basis waarvan gemeenten of regio's specifieke woonmilieutypologieën kunnen ontwikkelen. Deze rol is vereist, omdat hiermee de afstemming tussen gemeenten onderling en tussen gemeenten en provincies en het Ministerie van VROM wordt gegarandeerd. De totstandkoming en het toepassen van woonmilieutypologieën kan wellicht worden verschoven naar regionale samenwerkingsverbanden van gemeenten. Op het gemeentelijk schaalniveau worden woonmilieutypologieën namelijk veelal beperkt tot het stedelijk gebied, terwijl op het regionaal schaalniveau stad en land beter naar voren kunnen komen. Dit is eveneens beargumenteerbaar vanuit het oogpunt dat vraag en aanbod op woningmarkten voor het grootste deel regionaal van aard zijn.

- *Woonmilieutypologieën ontwikkelen, die zoveel mogelijk overeenkomen met de manier waarop woonwijken worden ervaren door woonconsumenten.*

Deze aanbeveling is met name van belang, omdat veel van de huidige woonmilieutypologieën voorbij gaan aan de manier waarop woonconsumenten woonmilieus ervaren. Dit betekent dat woonmilieutypologieën aan kracht inboeten als analyse-instrument en daarmee niet geschikt zijn om te worden ingezet als sturingsinstrument in het beleid. Het zijn immers woonconsumenten, die bepalen welke woonmilieus in trek zijn, welke woonmilieus niet voldoen aan de maatstaven en welke woonmilieus dienen te worden gecreëerd (het 'markt' discours prevaleert)!

Om tot dergelijke woonmilieus te komen, dienen onderzoekers en beleidsmakers de woonmilieutypologieën te baseren op de eigenschappen van woonmilieus die alle aspecten van de definitie van woonmilieus omvatten (zie hoofdstuk 4). Dit betekent dat zowel de meetdimensie (objectief en subjectief meten van aspecten) als de inhoudelijke dimensie (fysieke en sociale aspecten) in voldoende mate naar voren moeten komen. Dit is mogelijk door het gebruik van de combinatiemethode.

- *De relaties vormgeven tussen de typering van woonmilieus en de manier waarop woonmilieus worden ontworpen.*

Zolang woonmilieus slechts in algemene zin wat zeggen over de karakteristiek van wijken is het nauwelijks mogelijk daadwerkelijk te sturen in het aanbod van woonmilieus. In het woonbeleid dient duidelijk te zijn welke woonmilieus worden gewenst, waarna ontwerpers vervolgens een ontwerp-karakteristiek van dergelijke woonmilieus kunnen maken. Een vereiste is dat afstemming plaatsvindt tussen het woonbeleid en het ruimtelijk beleid, opdat daadwerkelijk in het ruimtelijk beleid wordt gestuurd met woonmilieus.

In het beleid hoeft overigens niet tot op detail de inrichting van wijken te worden bepaald. Zo kunnen ontwerpers en projectontwikkelaars woonmilieus specifiek invullen ten aanzien van de ontwerp-karakteristiek. Het gemeentelijk woonbeleid kan in een dergelijk geval, conform de gesignaleerde ontwikkeling in de richting van het 'markt' discours, fungeren als inspiratiebron én als toetsingskader.

Literatuur

AB onderzoek, 1994. *Woonmilieus in Nederland: een kwantitatieve analyse*. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

AB onderzoek, 1997. *De toekomstige kwantitatieve behoefte aan woningen en woonmilieus*. Woonverkenningen MMXXX. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

ABF Research, 2000. *Methodiek Nota Wonen*. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

ABF Research, 2003. *Achtergrond informatie Woonmilieu-typologie*. [online] [geciteerd: 16 april 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.abfresearch.nl/producten/woonmilieus.asp>>.

Alterra, 2000. *Catalogus groen wonen: voorbeelden van bestaande of geplande groene woonmilieus*. Alterra: Wageningen (bijlage bij Blauwe Kamer, nummer 6).

Alterra, 2003a. *Groen wonen*. [online] [Geciteerd: 9-4-2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.groenwonen.alterra.nl>>.

Alterra, 2003b. *Groene metropolen*. [online] [Geciteerd: 23-6-2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <http://www.groenemetropolen.nl/00_paginas01_menu_frame.html>.

Amstelland Ontwikkeling, 2003. *Groen door rood*. [online] [Geciteerd: 13-5-2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.groendoorrood.nl/main/html/fullscrsiteframeset.htm>>

Assche, K. van & M. Jacobs, 2003. *Kwaliteit als crisisproduct*. Rooilijn, nummer 5, pp. 254-258.

Bertholet, P.M., 1992. *Stedelijke woonmilieus en stedelijke woonvoorkeuren*. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Bertholet, P.M., H. Nouws & M. Schellekens, 1993. *Op zoek naar een nieuw woonmilieubeleid; aangrijpingspunten en bronnen*. Amsterdam: RIGO Research en Advies B.V.

Bertholet, P.M. & M. Schellekens, 1993. *Woonmilieus en woonvoorkeuren buiten de grote en middelgrote steden*. Amsterdam: RIGO Research en Advies B.V.

Boer, T.A. de & P.A.M. Visschedijk, 1994. *Gebruik en waardering binnen- en buitenstedelijk groen*. Wageningen: Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO).

Bouwfonds, 2003. *Groen voor rood* [online] [Geciteerd: 13-5-2003]. Beschikbaar op het World Wide Web:
<<http://www.bouwfonds.nl/nl/gebiedsontwikkeling/roodvoorgroen/index2.html>>

Bovens, M.A.P., 2000. *De vierde macht revisited: Over ambtelijke macht en publieke verantwoording*. Oratie Universiteit Utrecht.

Buys, A., 2001. *De belevenis van woonmilieus in kaart gebracht*. Tijdschrift voor de Volkshuisvesting, nummer 6, pp. 11-15.

CASE, 2001. *Casefile 01: Averno NYC – Remains of a brave new world*.

CASE, 2003. *CASE* [online] [Geciteerd: 15 mei 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.casefiles.org>>.

CDA, 2002. *Betrokken samenleving, betrouwbare overheid: Verkiezingsprogram 2002-2006*. [online] [Geciteerd: 6 mei 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web:
<<http://www.cda.nl/domains/cda/content/downloads/verkiezingen2003/aanvullingcdaprogramma2002-2007.pdf>>.

D'66, 2002. *Toekomst in eigen hand: Verkiezingsprogramma Democraten 66 2002-2006*. [online] [Geciteerd: 6 mei 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web:
<<http://www.d66.nl/documenten/tk/vp0206/downloads/vp2002-2006.pdf>>.

Dam, F. van, 2000. *Revealed and stated preferences for rural living. Evidence from the Netherlands*. In: Haartsen, T., Groote, P., Huigen, P.P.P. (Eds.), *Claiming Rural Identities. Dynamics, Contexts, Policies*, pp. 80-91. Assen: Van Gorcum.

Dam, F. van & S. Heins, 2000. *Huisje, bomen, beesten. Rurale woonpreferenties en het WBO*. Tijdschrift voor de Volkshuisvesting 2, pp. 22-26.

Dam, F. van, S. Heins & B.S. Elbersen, 2002. *Lay discourses of the rural and stated and revealed preferences for rural living. Some evidence of the existence of a rural idyll in the Netherlands*. Journal of rural studies, nummer 18, pp.461-476.

Dekker, S., 2003. *Van hindermacht naar ontwikkelkracht*. [online] [Geciteerd: 6 oktober 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web:
<<http://www.vrom.nl/pagina.html?id=11590>>.

Derksen, W., 2003. *Bouw nieuwe dorpen, geen valse nostalgie*. [online] [Geciteerd: 7 oktober 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web:
<<http://www.ikcro.nl/artikelen/rpb021003>>.

Dignum, K, S. Musterd & W.J.M. Ostendorf, 1991. *Woonmilieus in Nederland: naar een geneste woonmilieutypologie*. Amsterdam: Instituut voor Sociale Geografie, Universiteit van Amsterdam.

Duinhoven, G. van, 2002. *Nieuwe natuur door 'rode' landhuizen*. Landwerk, nummer 2. [online] [Geciteerd 8 mei 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.landwerk.nl/Artikelen/artikel-landhuizen.htm>>.

Elbersen, B.S., 2001. *Nature on the doorstep. The relationship between protected natural areas and residential activity in the European countryside*. Wageningen: Alterra.

Engelsdorp Gastelaars, E.R. van, W.J.M. Ostendorf & S. de Vos, 1980. *Monografieën Volkstelling 1971: Typologieën van Nederlandse gemeenten naar stedelijkheidsgraad. Milieu-differentiatie en maatschappelijke ongelijkheid binnen Nederland*. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.

Ewijk, D. van, 1999. *Grip op groen: overwegingen en aanbevelingen voor de inrichting van openbaar groen in en om de stad*. Den Haag: VNG Uitgeverij.

Frouws, J., 1998. *The contested redefinition of the countryside. An analysis of rural discourses in the Netherlands*. Sociologia Ruralis 38, pp. 54-68.

Gemeente Amersfoort, 2001a. *Lang levende stad: wonen in Amersfoort 2001-2005*.

Gemeente Amersfoort, 2001b. *Ontwerp Stadsperspectief Amersfoort 2015*.

Gemeente Amersfoort, 2001c. *Vlugschrift Stadsperspectief*.

Gemeente Apeldoorn, 2002a. *Ruimtelijke Ontwikkelingsvisie 2020: structuurplan stedelijk gebied*.

Gemeente Apeldoorn, 2002b. *Wonen in Apeldoorn 2010: een visie op Apeldoorn als woonstad*.

Gemeente Apeldoorn, 2003. *Zuidbroek: woonwijk met een herkenbaar groen karakter*. Masterplan Zuidbroek in concept gereed. [online]. [Geciteerd: 15 september 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <http://www.apeldoorn.org/webmag/wk15_2003/01.htm>.

Gemeente Deventer, 2001a. *Synergie van stad en land: voorontwerp structuurplan*.

Gemeente Deventer, 2001b. *Aantrekkelijk en gevarieerd wonen in Deventer*. Nota Wonen: Integrale woonvisie 2002-2010.

Gemeente Nijmegen, 2001. *Woonvisie Nijmegen 2005*.

Gemeente Nijmegen, 2002. *Kansen voor de Keizerstad: ruimtelijke verkenning 2030*.

Gerritsen, E. & W. Timmermans, 2003. *Groene Metropolen: het tweede jaar 2002*. Wageningen: Alterra.

Graaf, K. de, 2002. *Groen en rood laten zich moeizaam mengen*. Building Business, nummer 9, pp.22-25.

Gordon, P. & H.W. Richardson, 1997. *Are compact cities a desirable planning goal?* Journal of the American Planning Association (winter) pp.14-20.

GroenLinks, 2002. *Overvloed en onbehagen: Verkiezingsprogramma 2002-2006*. [online] [Geciteerd: 6 mei 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.groenlinks.nl/visie/GroenLinksVerkiezingsprogramma2002-2006.pdf>>.

Haartsen, T., 2002. *Platteland: boerenland, natuurterrein of beleidsveld? Een onderzoek naar veranderingen in functies, eigendom en representaties van het Nederlandse platteland*. Groningen: Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen Rijksuniversiteit Groningen.

Haartsen, T., P. Groote & P.P.P. Huigen (eds.), 2000. *Claiming rural identities: dynamics, contexts, policies*. Assen: Van Gorcum.

Halfacree, K.H., 1995. *Talking about rurality: social representations of the rural as expressed by residents of six English parishes*. Journal of Rural Studies 11, pp. 1-20.

Hall, P.G. & C. Ward, 1998. *Sociable cities, the legacy of Ebenezer Howard*. Chichester: John Wiley & Sons.

Hall, P.G. & U. Pfeiffer, 2000. *Urban future 21: a global agenda for twenty-first century cities*. Londen: E & FN Spon.

Hall, P.G., 2002. *Cities of tomorrow: an intellectual history of urban planning and design in the twentieth century*. Oxford: Blackwell Publishing.

Ham, M. van, 2000. *Binnen en buiten de woning: de woning als activiteitscentrum en uitvalsbasis*. Tijdschrift voor de Volkshuisvesting, nummer 2, pp. 27-31.

Heins, S., 2002. *Rurale woonmilieus in stad en land. Plattelandsbeelden, vraag naar en aanbod van rurale woonmilieus*. Delft: Uitgeverij Eburon.

Hidding, M.C., D.B. Needham & J. Wissershof, 1998. *Stad en land: een programma voor fundamenteel-strategisch onderzoek*. Den Haag: NRLO-rapport, nr 98/17.

Hutjes, J.M. & J.A. van Buuren, 1992. *De gevalsstudie: strategie van kwalitatief onderzoek*. Meppel: Boom.

Ilbery, B. (ed.), 1998. *The geography of rural change*. Harlow: Longman.

Jones, O., 1995. *Lay discourses of the rural: development and implications for rural studies*. Journal of Rural Studies 11, pp. 35-49.

Jonkhof, J.F. & W. Timmermans, 2003. *Groen wonen: de angst voor de stad voorbij*. In: Woestenburg, M., A. Buys & W. Timmermans (red.) (2003), *Wie is bang voor de stad: essays over ruimtelijke ordening, natuurbeheer en verstedelijking*, pp. 96-101. Wageningen: Uitgeverij Blauwdruk.

Karssenbergh, H. & C. Jansen, 2003. *Stadslandschappen: een creatieve benadering voor woonmilieus in de bestaande stad*. Tijdschrift voor de Volkshuisvesting, nummer 1, pp. 6-11.

Ketelaar, J., 1994. *Het woonmilieu op begrip gebracht*. Eindhoven: Technische Universiteit Eindhoven, Faculteit Bouwkunde.

Knox, P.L., 1994. *Urbanization: an introduction to urban geography*. New Jersey: Prentice-Hall.

Laverman, W., 2002a. *Groen, een grote nieuwe markt*. Building Business, nummer 9, pp.12-13.

Laverman, W., 2002b. *Wennen, wennen, wennen. Groene en rode partijen: samenwerking gaat langzaam*. Building Business, nummer 9, pp.18-21.

Laverman, W., 2002c. *Vooruit kijken naar de nieuwe groene markt*. Building Business, nummer 9, pp.16-17.

Leeuwen, M.G.A. van, B.S. Elbersen, 2000. *Groen wonen deel 1: Marktvraag, transformatieprocessen, beeld en verbeelding van het wonen in de landstad*. Wageningen: Alterra.

LPF, 2002. *Politiek is passie: Verkiezingsprogramma 2003-2007*. [online] [Geciteerd: 6 mei 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web:
<http://www.lijstpimfortuyn.nl/partijprogramma/lpf_verkiezingen2003.pdf>.

Ministerie van LNV, 1995. *Discussienota Visie Stadslandschappen*. 's-Gravenhage: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Ministerie van LNV, 2002. *Structuurschema Groene Ruimte deel 2: Samen werken aan groen Nederland*. 's-Gravenhage: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Ministerie van VROM, 1990-1994. *Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening extra: op weg naar 2015*. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Ministerie van VROM, 1997. *Nota Woonverkenningen MMXXX: Wonen in 2030*. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Ministerie van VROM, 2000. Nota Wonen (ontwerp): *Mensen, wensen, wonen*. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Ministerie van VROM, 2001. *Ruimte maken, ruimte delen. Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening 2000/2020*. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Ministerie van VROM, 2003. *Minister Dekker geeft ruimte aan wonen*. [online] [Geciteerd: 30 september 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.vrom.nl/pagina.html?id=11694>>.

Neefjes, M. & F. van Erkel, 1993. *Staalkaart van het wonen in Nederland. Een verkennend onderzoek naar woonmilieus in Nederland*.

Parsons, W., 1995. *Public policy: an introduction to the theory and practise of policy analysis*. Cheltenham (UK)/ Northampton (USA): Edward Elgar Publishing.

Peters, K., 2000. *Greep op vierde macht. De invloed van ambtenaren op de politiek*. Idee, nummer 3.

Pols, L. & B. Strootman, 1998. *De landschapsstad: het landschap als basis voor ruimtelijke kwaliteit in woongebieden*. Bussum: Uitgeverij THOTH.

Popkema, P.H., 2003. *Boekje woonmilieukaart (Gemeente Nijmegen)*.

Poulus, C., J. Willems & V. Van Hagen, 2000. Milieu- en energieaspecten van woonmilieus. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

PPS-bureau landelijk gebied, 2003, [online] [Geciteerd: 13 mei 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.agro.nl/ppsgroen/cfm/frames.cfm>>.

Pratt, A.C., 1996. *Discourses of rurality: loose talk or social struggle?* Journal of Rural Studies 12, pp. 69-78.

PvdA, 2002. *Samen voor de toekomst, idealen en ambities 2010: Verkiezingsprogramma 2002-2006*. [online] [Geciteerd: 6 mei 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://pvda.nl/download.do?id=29721&cd=true>>.

Remmers, G., 2003. *Programma Woonlandschap: Experimentele studie op twee locaties*. Projectvoorstel.

Rijksplanologische Dienst, 2002. *Legenda stads-, dorps- en werkmilieus*. Voorstudies Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening, Reeks II, nummer 18. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

RLG, 2002. *Voor boeren, burgers en buitenlui. Advies over de betekenis van sociaal-culturele ontwikkelingen voor het landelijk gebied*. Raad voor het Landelijk Gebied: publicatie 02/08.

Robinson, G.M., 1990. *Conflict and change in the countryside: rural society, economy and planning in the developed world*. Londen: Wiley/ Belhaven Press.

Rohde, W., M. Schellekens, T. Seijkens & R. Kupers, 1995. *Naoorlogse wijken in beeld: wijktypologie en analyse lokale aanpakstrategieën voor woonwijken uit 1946-1980*. Amsterdam: RIGO Research en Advies B.V.

Rooijen, M. van, 1990. *De wortels van het stedelijk groen: een studie naar het ontstaan en voortbestaan van de Nederlandse groene stad*. Utrecht: vakgroep Stads- en Arbeidsstudies, Rijksuniversiteit Utrecht.

Roosen, J., 1991. *Woonmilieus in nieuw perspectief: een verkenning van toekomstige eisen woonmilieus op basis van woonwensen en onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen*. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Salet, W., A. Thornley & A. Kreukels (red.), 2003. *Metropolitan governance and spatial planning. Comparative case studies of European city-regions*. London: Spon Press.

SP, 2002. *Eerste weg links: stem voor sociale wederopbouw, stem SP: Actieprogramma SP 2003-2007*. [online] [Geciteerd: 6 mei 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <http://www.sp.nl/partij/theorie/program/eerste_weg_links.pdf>.

Stipo Consult, 2001. *Stadslandschappen, water en belevingsnetwerken Naar een sterke(re) ruimtelijke identiteit van Oost/Watergraafsmere*. [online] [Geciteerd: 20 juni 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <http://www.stipo.nl/pdf/0107_owgm_stadslandschappen.pdf>.

Tong, C.O. & S.C.Wong, 1997. *The advantages of a high density, mixed land use, linear urban development*. Transportation, nummer 24, pp.295-307.

Tummers, L.J.M. & J.M. Tummers-Zuurmond, 1997. *Het land in de stad: de stedenbouw van de grote agglomeratie*. Bussum: Uitgeverij THOTH.

Veldkamp, A.M., T.J. Stauttner & A. Oude Ophuis, 1997. *Milieutypen en transformatie: dagelijkse leefomgeving MMXXX. Woonverkenningen MMXXX*. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Vereniging Natuurmonumenten, Stichting Het Geldersch Landschap, Stichting Het Utrechts Landschap, Amstelland Ontwikkeling, 2002. *Groen & rood in de Gelderse Vallei: bouwen aan en voor de natuur*.

Vermeijden, B., 2001. *Dutch urban renewal, transformation of the policy discourse 1960-2000*. Journal of Housing and the Built Environment, nummer 16, pp.203-232.

Verschuren, P. & H. Doorewaard, 2003. *Het ontwerpen van een onderzoek*. Utrecht: Uitgeverij Lemma.

Vrolijk, L., H. Gladys & S. Feenstra, 2003. *Wonen à la carte: werken aan woonmilieus*. Bussum: Uitgeverij THOTH.

VROM-raad, 2000. *Betrokken burger, betrokken overheid: reactie VROM-raad op de ontwerp-Nota Wonen*. [online] [geciteerd: 16-4-2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.vromraad.nl/adviezen/download/a022.pdf>>.

VROM-raad, 2001. *Kwaliteit in ontwikkeling: uitwerking stedelijke netwerken, contouren en instrumenten*. Vervolgadvies over de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening. 's-Gravenhage: VROM-raad.

VVD, 2002. *Ruimte, respect & vooruitgang: Verkiezingsprogramma Volkspartij voor vrijheid en democratie 2002-2006*. [online] [Geciteerd: 6 mei 2003]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.vvd.nl/privatedata/DocUpload/76/Verkiezingsprogramma.pdf>>.

Wardt, J.W. van de, F. Bodewitz & S. Dekker, 1997. *Woonmilieus in Nederland: een typologie van gemeenten in 1994*. Amsterdam: BRON UvA.

Wassenberg, F.A.G. & H. Priemus, 1997. *Toekomst stedelijke woonmilieus*. Woonverkenningen MMXXX. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 1998. *Ruimtelijke ontwikkelingspolitiek*. Rapporten aan de Regering, nummer 53. 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers.

Wijnen, C.J.M., B.J. van der Sluis & H.J.M. Hansman, 2000. *Woonfuncties voor vrijkomende agrarische bebouwing: verkenning van vraag en aanbod*. 's-Gravenhage: LEI.

Wingerden, R. van, 1999. *Ontspannen wonen: individuele bouw- en wooncultuur als collectieve ontwerpopgave*. Groningen: STAWON en REGIO-Projekt Uitgevers.

Woestenburg, M., A. Buys & W. Timmermans (red.), 2003. *Wie is bang voor de stad: essays over ruimtelijke ordening, natuurbeheer en verstedelijking*. Wageningen: Uitgeverij Blauwdruk.

Bijlage 1 Politieke standpunten groen wonen

1. Zetelverdeling Tweede Kamer Kabinet Balkenende II

- CDA 44
- PvdA 42
- VVD 28
- SP 9
- Groen Links 8
- LPF 8
- D66 6
- Christen Unie 3
- SGP 2

2. Relevante punten gefilterd uit partijprogramma's 2002²

CDA: Betrokken samenleving, betrouwbare overheid

- Gevarieerde woningbouw, woningzoekende centraal
- Bindingseisen kleine kernen
- Geen verstening en verstedelijking landelijk gebied
- Aanbod omhoog van koopwoningen in middensegment
- Woningbouw in kleine kernen voor eigen bevolkingsgroei
- Meer speel- en sportplaatsen groenvoorziening
- Plattelandsvernieuwing vanuit eigen kracht en regiospecifiek
- Natuur met rentmeesterschap
- Natuur buiten beschermde natuurgebieden wordt in samenhang met andere functies gezien (verweving).
- Compensatie vindt plaats bij aantasting natuurwaarde

PvdA: Samen voor de toekomst, idealen en ambities 2010

- Kwaliteit in plaats van kwantiteit
- Onderscheid platteland en stad
- Platteland behoeft stevige economische basis om natuur en vrije ruimte te beschermen
- Wonen en werken bundelen
- Nieuwbouw moet kansen bieden voor natuur
- Niet bouwen in natuurgebieden
- Open ruimte beschermen door een bebouwingstaks gekoppeld aan regionaal fonds
- Aandacht voor herstructurering
- Verdichting, hoogbouw, ondergrondse bouw
- Investeren in groen in en om de stad

---

² Alleen de partijprogramma's van de zes grootste partijen zijn geanalyseerd.

- Bebouwing in stedelijke gebieden concentreren om grote aaneengesloten groene gebieden te handhaven.

VVD: Ruimte, respect en vooruitgang

- Platteland mag niet verstedelijken
- Particulier initiatief leidt tot divers woningaanbod
- Intensieve benutting ruimte zorgt voor in stand houden open ruimte
- In overgangsgebieden zijn functiecombinaties mogelijk
- Gemeenten dienen eigen woningbouwprogramma in samenspraak met de markt te bepalen
- Plattelandsgemeenten mogen alleen voor natuurlijke groei bouwen
- Bij nieuwbouw mogelijk maken grotere kavels, meer koop, particulier opdrachtgeverschap

SP: Eerste weg links: stem voor sociale wederopbouw, stem SP

- Overheid regie
- Sociale grondpolitiek
- EHS realiseren
- Behoud en uitbreiding groen in de stad: aandacht voor volkstuinen en speelgelegenheid
- In gebieden met overspannen woningmarkt economische en sociale bindingseisen
- Stadsuitleg beperken: standsvernieuwing, dubbel grondgebruik en functiemenging
- Illegaal bouwen aanpakken

GroenLinks: Overvloed en onbehagen

- Publieke waarden tot hun recht laten komen in beleid, niet overlaten aan de markt
- Openruimte heffing op de verkoop van groene grond
- Compacte steden
- Groei binnen bestaande grenzen, rode contouren
- Aandacht voor multifunctioneel ruimtegebruik bij herstructurering
- Meer geld voor natuur rondom de stad
- Kwaliteit verhogen zonder extra ruimtebeslag
- Binnen kaders door overheid gesteld, vrijheid voor mensen

LPF: Politiek is passie

- Woningbouwproductie omhoog
- Wonen en werken bundelen
- Plattelandskernen bouwen voor eigen behoefte
- Pragmatisme: bewust met ruimte omgaan
- Optimaal behoud natuur

D'66: Toekomst in eigen hand

- Mensen zeggenschap over openbare ruimte, architectuur en speelvoorzieningen
- Minder regels
- Variatie in stad vergroten: verscheidenheid in woningtypen

- Groen in stedelijke gebieden versterken
- Openruimte heffing toepassen
- Compensatie bij aantasting natuurwaarden
- Ruimte voor meerdere doelen gebruiken
- Behoud open karakter door concentratie verstedelijking
- EHS realiseren

Bijlage 2 Woonmilieutypologieën

1) *Van Engelsdorp Gastelaars, Ostendorf en De Vos, 1980*

Brongegevens: Volkstellingen 1971

Methode: Selectiemethode (maar omvat elementen van clustermethode)

Schaalniveau: gewesten en gemeenten

Eigenschappen: sociale en fysieke invalshoek

gewesten: agglomeratiegraad, welstand

gemeenten: aard woningbestand, congestiegraad, voorkomen minderheden, welstand bewoners, leeftijdsopbouw

Indeling: Geneste woonmilieutypologie: gewesten en gemeenten.

16 typen, waarbij gewesten: centrale (1), intermediaire (2), semi-perifere (3), perifere (4) en gemeenten: stedelijke (a), luxe suburbane (b), jonge groeigemeenten (c), plattelandsgemeenten (d)

32 typen, waarbij wederom vier gewesten met daarin gemeenten: oude stedelijke gemeenten (a), jonge stedelijke gemeenten (b), oude luxe suburbane gemeenten (c), jonge luxe suburbane gemeenten (d), jonge groeiende gemeenten (e), landelijke plattelandsgemeenten (f), arme plattelandsgemeenten (g), stagnerende plattelandsgemeenten (h)

2) *Dignum, Musterd en Ostendorf, 1991*

Brongegevens: Databanken RPD (WMD) en CBS (Bodem-, bevolkings- en inkomenstatistiek, enquêtegegevens Geomarktprofiel)

Methode: Clustermethode

Schaalniveau: Gemeenten

Eigenschappen: Levensfase/bouwperiode; stedelijkheid; welstand

Woning, woningvoorraad, bevolking met daaraan gekoppeld een groot aantal variabelen. Na een componentenanalyse werden drie nieuwe dimensies gevormd: stedelijkheidskenmerken, levensfase/bouwperiode, welstand.

Indeling: 7 typen gemeenten: stagnerend platteland (1), bloeiend platteland (2), steden (3), oude welgestelde woonmilieus (4), jonge stedelijke woonmilieus (5), jonge welgestelde woonmilieus (6), oudere woonmilieus met aanzienlijke welstand (7).

3) *Roosen, 1991*

Brongegevens: Literatuur en 'veldwerk'

Methode: Selectiemethode

Schaalniveau: Wijken

Eigenschappen: Vooral fysieke aspecten, zoals dichtheden, woningtypen, bouwperiode, maar ook bewonerskenmerken.

Indeling: 12 typen: binnenstad (1), 19e eeuwse uitbreidingswijken (2), 19e eeuwse arbeiderswijken (3), wijken gebouwd 1918-1940 (4), naoorlogse nieuwbouwwijken 1940-1960 (5), grote uitbreidingswijken 1960-1970 (6), nieuwbouwwijken 1970-1980 (7), nieuwe uitleggebieden 1980-heden (8), groeikern tot 1970 (9), groeikern 1970-1980 (10), groeikern nieuwe uitleg (11), plattelandsgemeenten (12)

4) *Bertholet, 1992*

Brongegevens: Literatuurstudie, enquêtegegevens

Methode: Selectiemethode / Combinatiemethode

Schaalniveau: Wijken

Eigenschappen: Objectieve met daaraan gekoppeld subjectieve aspecten uiteengezet in huishoudensvoorkeuren.

Indeling:

7 typen: binnenstad (1), binnenstadsrand (2), oude arbeiderswijken (3), oude tuinwijken (4), na-oorlogse gemengde wijken (5), na-oorlogse vrije sector (6), recente uitbreidingen (7).

Met 14 voorkeursbeelden van woonconsumentenwensen: particuliere kamersmarkt; de kamer- en HAT-markt in de sociale huursector; klein, goedkoop stedelijk wonen; stedelijk wonen voor middeninkomens; goedkope laagbouwmilieus in en rond de binnenstad; herenhuizen in de stad; luxueus stedelijk wonen; eenvoudige rijtjeshuizen met tuin; ruime eengezinswoningen in tuinwijkmilieu; villa in 't groen; seniorenwoning in 't groen; duurdere seniorenwoning in 't groen; zelfstandige huisvesting voor alleenwonende ouderen; duurdere huisvesting voor alleenwonende ouderen.

5) *Neefjes, Van Erkel, Gordijn, 1993*

Brongegevens: WMD

Methode: Selectiemethode

Schaalniveau: Viercijferige postcodegebieden

Eigenschappen: woning, woonomgeving, bevolking. Na een iteratief proces zijn elf variabelen naar voren gekomen die onderscheid woonmilieus duidelijkst naar voren brengen.

Indeling: 8 stedelijke woonmilieus: oude centrumwijk (1), compacte wijk (2), stadsvernieuwingswijk (3), welgestelde woonwijk (4), na-oorlogse woonwijk I (5), na-oorlogse woonwijk II (6), wijk met lage dichtheid (7), recente laagbouwwijk (8).

6) *Bertholet, Schellekens, 1993*

Brongegevens: Literatuurstudie, enquêtegegevens, interviews

Methode: Selectiemethode / Combinatiemethode

Schaalniveau: Woonplaatsen en wijken

Eigenschappen: Woonplaatsen vooral stedelijkheid en voor wijkniveau vooral welstand en bouwperiode

Indeling: Geneste woonmilieutypologie van woonplaatsen en buurten

Op basis van bestaande indelingen:

Gemeente: Centrale steden (1), kleine centrale steden (2), oude welgestelde woonmilieus (3), jonge stedelijke woonmilieus (4), kleine kernen (5), dorpen of buurtschappen (6)

Wijken: Na-oorlogse gemengde wijken (1945-1975) (1), Na-oorlogse vrije-sector laagbouwwijken (welvarend) (2), recente uitbreidingswijken (na 1975) (3), oudbouw particuliere tuinwijken (welvarend) (4), gemengde vooroorlogse wijken (5), gemeentekern (6), landelijk gebied (7).

7) *AB-onderzoek, 1994*

Brongegevens: WMD en KWR

Methode: Selectiemethode (en perceptiemethode)

Schaalniveau: Viercijferige postcodegebieden

Eigenschappen: Drie dimensies met daarbij behorende variabelen: functioneel-economisch, ruimtelijk-fysiek, sociaal

Indeling: Uit elk van de drie dimensies volgt een indeling:

Ruimtelijk-fysiek: overwegend vrijstaand en twee onder een kap woningen van hoge kwaliteit (1) en van lage kwaliteit (2), combinatie van vrijstaande, twee onder een kap en rijtjeswoningen (3), overwegend rijtjeswoningen en dichtheid lager dan 5 (4), tussen 5 en 15 (5), hoger dan 15 (6), combinatie van rijtjeswoningen en flats (7), flatwijken met een dichtheid lager dan 15 (8) en hoger dan 15 (9), wijken met veel compacte bouwvormen en een dichtheid lager dan 50 (10) en hoger dan 50 (11).

Functioneel-economisch: woonwijken (1), gemengd wonen/ werken met verhouding werkenden/ huishoudens tussen 0,5-1,5 (2) en verhouding hoger dan 1,5 (3), wijken met een extra voorzieningenniveau (4), wijken met een hoog voorzieningenniveau (5), wijken gericht op dienstensector (6), wijken gericht op de nijverheid (7)

Sociaal: wijken met vooral jongere alleenstaanden en startende gezinnen (1), met overwegend gezinnen met jonge kinderen (2), met oudere kinderen (3), met gezinnen met oudere kinderen en ouderen (4), met vooral ouderen (5), met veel jongeren en ouderen en vaak alleenstaand (6), met een gemêleerde samenstelling (7)

8) *Rohde, Schellekens, Seijkens, Kupers, 1995*

Brongegevens: WBO 85/ 86, WBO 93/ 94, KWR 89, WMD

Methode: Clustermethode

Schaalniveau: Viercijferige postcodegebieden

Eigenschappen: Welstandsdimensie, woningtypedimensie, bouwperiode en bouwtechnische kwaliteitsdimensie, gezinsdimensie, jongerendimensie, sfeer- en overlastdimensie, voorzieningendimensie, liggings- en bedrijvigheidsdimensie.

Indeling: Naoorlogse woonwijken in zeven typen: Vergrijsde portiekwijk (1), verschaalde portiekwijk (2), recente hoogbouw doorgangswijk (3), recente laagbouw gezinswijk (4), welvarende laagbouwwijk (5), centrale vroeg-naoorlogse rijtjeswijk (6), gemiddelde naoorlogse wijk (7).

9) *AB onderzoek, 1996*

Brongegevens: WBO 1993/94 en WMD

Methode: Selectiemethode (+ deels perceptiemethode)

Schaalniveau: Viercijferige postcodegebieden

Eigenschappen: Functiemenging en dichtheden; afstand en milieutype (perceptie)

Indeling: Centrum-stedelijk (1), buiten centrum (2), centrum-dorps (3), randmilieu (4), landelijk milieu (5).

- 10) *Van de Wardt, Bodewitz en Dekker, 1997*
 Brongegevens: WMD 95 (CBS (Bodem-, bevolkings- en inkomenstatistiek) en enquêtegegevens (Geomarktprofiel))
 Methode: Clustermethode
 Schaalniveau: gemeente en stadsdelen in grote steden
 Eigenschappen: Woning, woonomgeving en bevolking. Na componentenanalyse vier dimensies: stedelijkheid, levensfase, welstand, groei/ leegstand
 Indeling:
 7 typen gemeenten: oud platteland met lage welstand (1), oude platteland met hogere welstand (2), jong platteland (3), welgesteld (4), sterk groeiende gemeenten (5), steden (6), grote steden (7)
 6 typen stadsdelen in drie grote gemeenten: gezinsmilieus zonder franje (1), oude wijken met veel jongeren (2), portiek-etagewoningen (3), luxe stedelijke woonmilieus (4), city-vorming (5), suburbane milieus (6).
- 11) *AB onderzoek, 1997*
 Brongegevens: WMD
 Methode: Selectiemethode (deels combinatiemethode: koppeling met levensfase en huishoudenskenmerken)
 Schaalniveau: Viercijferige postcodegebieden
 Eigenschappen: Verscheidenheid, nabijheid, kwaliteit, bereikbaarheid, eenduidigheid
 Indeling: Randvoorwaarde van oorspronkelijke typologie AB onderzoek 1996.
 17 typen:
 1) Centrum-stedelijk: historisch (1), city (2), overig (3)
 2) Buiten centrum: vooroorlogse etagebouw (4), vooroorlogs lage dichtheden (5), vooroorlogs herenhuizen (6), naoorlogse flatwijken (7), naoorlogse lage dichtheden (8), naoorlogse luxe wijken (9)
 3) Centrum-dorps: historisch (10), overig (11), luxe woonwijk (12)
 4) Randmilieu: hoge dichtheid (13), lage dichtheid (14), luxe woonwijk (15)
 5) Landelijk wonen: overig (16), luxe omgeving (17).
- 12) *De Waal, Rohde, 1997*
 Brongegevens: WBO 93; KWR 94; WMD 95.
 Methode: Clustermethode
 Schaalniveau: Viercijferige postcodegebieden
 Eigenschappen: 8 dimensies te onderscheiden: welstand, woningtype, bouwperiode, gezin, ouderen, bedrijvigheid, woningkwaliteit, sfeer- en overlast.
 Indeling: Historische stadskern (1), vergrauwde grote-stadswijk in aanpak (2), vernieuwde grote-stadswijk (3), vergrijsde tuindorpswijk (4), ring '20-'40 (5), parkwijk (6), eigen huis en tuin wijk (7), onderhoudsarme laagbouwwijk (8).
- 13) *Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, 1997*
 Brongegevens: WBO 93/94; databases met kwantitatieve gegevens
 Methode: Selectiemethode (+ deels perceptiemethode)
 Schaalniveau: Viercijferige postcodegebieden
 Eigenschappen: ligging, dichtheid, functiemenging, bouwperiode, inwonertal

Indeling: Centrum stedelijk (1), centrum dorps (2), buiten centrum (3), randmilieu (4), landelijk wonen (5).

14) *Veldkamp, Staattener, Oude Ophuis, 1997*

Brongegevens: Nota Woonverkenningen, WMD

Methode: Selectiemethode

Schaalniveau: Viercijferige postcodegebieden

Eigenschappen: In de lijn waarlangs transformaties en veranderingen plaatsvinden:

Positie (ligging en bereikbaarheid), complexiteit (dichtheid, functiemenging, voorzieningenniveau, attracties/ overlappende sferen), ordening (openbare ruimte en identiteit), vrijheid (korrelgrootte, eigendomsverhouding, flexibiliteit van de bouwvorm)

Indeling: 17 milieutypen:

- 1) Centrum stedelijk: historische binnensteden (1), City/ Nieuwe stedelijke centra (2), centra van nieuwe steden (3)
- 2) Centrum dorps: historische kernen (4), nieuwe kernen (5)
- 3) Buiten centrum: vooroorlogse etage (6), vooroorlogse grondgebonden (7), vooroorlogse herenhuizen (8), vooroorlogse tuindorpen (9), naoorlogse etage (10), naoorlogse grondgebonden (11)
- 4) Rand milieu: uitbreidingen aan de stad (12), groeikernen (13), actuele uitleg (14)
- 5) Landelijk wonen: villawijken (15), wonen in het landschap (16), landgoederen (17).

15) *Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, 2000*

Brongegevens: WMD

Methode: Selectiemethode

Schaalniveau: Viercijferige postcodegebieden

Eigenschappen: Fysieke kenmerken, zoals ligging, dichtheid, woningtype en functiemenging

Indeling: Centrum stedelijk (1), centrum dorps (2), buiten centrum (3), groen stedelijk (4), landelijk wonen (5).

16) *Buys/ RIGO, 2001*

Brongegevens: Interviews en enquêtes bewoners

Methode: Perceptiemethode (Kwalitatief onderzoek bewoners, GIS-technieken)

Schaalniveau: Geen vooraf gedefinieerde geografische grenzen.

Eigenschappen: Buurtoriëntatie, diversiteit aan leefstijlen, sfeer en karakter, status, ontwikkeling.

Indeling: Afhankelijk van intersubjectiviteit mentale kaarten bewoners, maar in essentie 7 stedelijke woonmilieutypen: Elitebuurt (1), het zilveren randje (2), de 'ons kent ons' buurt (3), sfeervolle gemengde (stads)buurt (4), anonieme, sfeerloze buurt (5), pas opgeleverde nieuwbouwwijken (6), gebieden zonder uitgesproken profiel (7).

17) *ABF Research, 2003*

Brongegevens: WMD

Methode: Selectiemethode

Schaalniveau: Viercijferige postcodegebieden

Eigenschappen: Fysieke kenmerken: dichtheid, ligging t.o.v. centrum, aanwezigheid voorzieningen, functiemenging, aandeel meergezinswoningen

Indeling: Drie indelingen (6, 10 en 25), waarbij de indelingen met 25 typen (tussen haakjes) een verfijning is van de vijfdeling (a-f), op basis van omvang woonplaats, bouwperiode en woningtype:

- a) Centrum-stedelijk: grootstedelijk (1), regionaal (2), kleinstedelijk-vooorlogs (3), kleinstedelijk-naoorlogs (4)
- b) Buiten-centrum: vooroorlogs-rij (5), vooroorlogs-compact (6), vroeg-naoorlogs-rij (7), vroegnaoorlogs-compact (8), laatnaoorlogs-rij (9), laatnaoorlogs-compact (10)
- c) Groen-stedelijk: vooroorlogs (11), naoorlogs-(v)rij (12), naoorlogs-flat (13), recent-(v)rij (14), recent-flat (15)
- d) Centrum-dorps: oud-vrij (16), oud-(v)rij (17), oud-rij (18), recent-vrij (19), recent-(v)rij (20), recent-rij (21)
- e) Landelijk wonen: landelijk wonen (22), gras (23), natuur (24).
- f) Werkmilieu (25)

Voor de tiending is per provincie de indeling in steden en dorpen geanalyseerd, waarbij dorpen zijn onderscheiden in kleine steden en dorpen. De volgende indeling in 10 typen is het gevolg:

Centrum-stedelijk-plus (1), centrum-stedelijk (2), stedelijk vooroorlogs (3), stedelijk naoorlogs compact (4), stedelijk naoorlogs grondgebonden (5), Groen-stedelijk (6), kleinstedelijk (7), kleinstedelijk-groen (8), centrum-dorps (9), landelijk wonen (10).

Bijlage 3 Opzet interviews

1. Beleidsmedewerkers van het ruimtelijk beleid

Allereerst wilde ik specifiek op groen wonen ingaan.

- Vormt groen wonen een thema in het ruimtelijk beleid van uw gemeente?
- Waarom is het een beleidsthema? Waarom niet?
- Vindt u dat groen wonen in het landelijk gebied kan bijdragen aan de landschappelijke kwaliteit?
- Er lijkt een tendens waarbij de grote vraag naar groen wonen meer beantwoord wordt, vindt u dit een goede ontwikkeling? Vindt u dat een gemeente zonder meer moet voldoen aan de marktvraag naar groen wonen?

Het beleid voor stad en land in samenhang

- Wat vindt u van de compacte stad-gedachte? Gaat dit niet ten koste van het groen en de openbare ruimte in uw stad?
- Vindt u dat zonder meer in de grote vraag naar groene woonmilieus moeten worden voorzien?
- Vindt u dat groen wonen in het landelijk gebied bij kan dragen aan de landschappelijke kwaliteiten van dat gebied?

Ik probeer te onderzoeken wat de rol van de woonmilieubenadering is in het gemeentelijk beleid.

- Wat is de meerwaarde van een woonmilieutypologie voor het ruimtelijk beleid in uw gemeente?
- Hoe gaat men in het ruimtelijk beleid om met de voorwaarden die gesteld worden in het woonbeleid? (woningbouwprogrammering of woonmilieudifferentiatie)
- Vindt u dat in woonmilieutypologieën een stad-land continuüm te herkennen is? En kan men door de toepassing van woonmilieus in uitbreidingslocaties een samenhangend beleid voor stad en land ontwikkelen?
- In hoeverre denkt u dat een streven naar woonmilieudifferentiatie te realiseren valt, terwijl het (landelijk) ruimtelijk beleid uitgaat van compacte stad-ontwikkeling?

Voor de analyse van verschillende perspectieven op groen wonen ben ik uitgegaan van een krachtenveld. Ik wilde nu graag toetsen in hoeverre daadwerkelijk sprake is van een krachtenveld rondom het ruimtelijk beleid en het woonbeleid.

- Vindt u dat door het restrictief ruimtelijk beleid de beleidsvrijheid voor gemeenten voldoende groot is? Wat is de rol van de provincie hierin?
- Op het landelijk niveau hebben de beleidssectoren Wonen en Ruimte van het Ministerie van VROM nogal eens een tegenstrijdige visie op ruimtelijke ontwikkelingen in stad en land. Is hier op gemeentelijk niveau eveneens sprake van?
- In hoeverre botsen de belangen tussen de gemeentelijke politiek en de beleidsmakers ten aanzien van ruimtelijke ontwikkelingen in het landelijk gebied (bijvoorbeeld landelijk wonen)?
- Welke rol spelen ontwikkelaars in het ruimtelijk beleid van uw gemeente? Hoe gaat u bijvoorbeeld om met projectontwikkelaars die grond hebben verworven op ontwikkelingslocaties in uw gemeente?

Specifieke vragen per gemeente:

Amersfoort:

- Amersfoort heeft met een aantal uitbreidingswijken ingezet op groene concepten, zoals onder meer tuinsteden en het belang gehecht aan het landschap als drager van het stedenbouwkundig plan. Wat is de rol van groen wonen hierbij?

Apeldoorn:

- In hoeverre komen bij de uitbreidingen in oostelijke richting de stad-land relaties in het beleid of de concrete projecten terug? En wat is de rol van groen wonen hierbij?
- In hoeverre vormt de snelweg hierbij een barrière voor een samenhangend beleid van stad en land?
- Vindt u dat door het concept van de 'groene mal' uit de Ruimtelijke Ontwikkelingsvisie 2020 meer samenhang tussen stad en land wordt bereikt?
- Is groen wonen mogelijk in de groene mal? Waarom niet, waarom wel?
- Op welke manier wordt gestreefd naar meer verweving tussen stad en land in het oosten van de stad? Welke rol is hierbij weggelegd voor groen wonen?
- Hoe verhoudt het beleid zich tot de Stedendriehoek?

Deventer:

- In het structuurplan streven jullie naar een synergie van stad en land, op welke wijze wordt hier wat betreft wonen gevolg aan gegeven?
- Heeft het streven naar groen wonen in het landelijk gebied (landstad Deventer, estates, clusters) hiertoe bijgedragen?
- Vormt groen wonen een synergie tussen stad en land?
- Vindt u dat in de Vijfhoek sprake is geweest van een samenhangend beleid voor stad en land?
- En voor wat betreft Steenbrugge en Eikendal?
- Zijn stad en land daarbij evenredig in het beleid vertegenwoordigd?
- Hoe verhoudt het beleid zich tot de Stedendriehoek?

Nijmegen:

- Hoe wordt het streven naar integratie in de planning van Nijmegen vormgegeven?
- In hoeverre komen bij de Waalsprong de stad-land relaties in het beleid of de concrete projecten terug? En wat is de rol van groen wonen hierbij?
- Gaat het compacte stad streven van Nijmegen niet ten koste van het groene imago van Nijmegen?
- Kunt u wat meer toelichten over de groene long ten zuiden van de Dukenburgse weg en de groene overgangsgebieden in de stadsrandzones ten noorden en westen van Nijmegen? Wat is bijvoorbeeld de rol van groen wonen hierbij?
- Hoe verhoudt het beleid zich tot het KAN?

2. Beleidsmedewerkers van het woonbeleid

Allereerst wilde ik wat specifiek op groen wonen ingaan.

- Vormt groen wonen een thema in het ruimtelijk beleid of het woonbeleid van uw gemeente?
- Waarom is het een beleidsthema? Waarom niet?
- Vindt u dat groen wonen in het landelijk gebied kan bijdragen aan de landschappelijke kwaliteit?

- Er lijkt een tendens waarbij de grote vraag naar groen wonen meer beantwoord wordt, vindt u dit een goede ontwikkeling? Vindt u dat een gemeente zonder meer moet voldoen aan de marktvraag naar groen wonen?

- Wat vindt u van het compacte stad-beleid in relatie tot groen in de stad en woonmilieudifferentiatie in de stad?

Ik probeer te onderzoeken wat de rol van de woonmilieubenadering is in het gemeentelijk beleid.

- Worden in het gemeentelijk beleid woonmilieus toegepast?

- Welke typologie?

- Wat is de reden voor deze typologie?

- Wat is het schaalniveau van de typologie?

- Welke methodologie ligt ten grondslag aan deze typologie?

- In hoeverre vormen eigenschappen van woonmilieus die betrekking hebben op het onderscheid tussen stad en land een basisonderdeel voor de woonmilieutypologie (bijvoorbeeld dichtheden, afstand centrum, openbare ruimte)?

- In hoeverre komen groene woonmilieus in de typologie naar voren?

- Gebruikt u gemeente de woonmilieutypologie:

- Om het aanbod van woonmilieus in uw gemeente te onderzoeken?

- Om de vraag naar woonmilieus te kunnen bepalen?

- Om bepaalde woonmilieus in hun ontwikkeling te kunnen volgen, zodat eventueel tijdig kan worden ingegrepen (stedelijke vernieuwing)?

- Om te sturen in het huidige aanbod aan woonmilieus, om zodoende daadwerkelijk bepaalde woonmilieus te ontwerpen, waarvan is gebleken dat daar behoefte aan is?

- Vindt u dat in woonmilieutypologieën een stad-land continuüm te herkennen is? En kan men door het toepassing van woonmilieus in bijvoorbeeld de Waalsprong een samenhangend beleid voor stad en land ontwikkelen?

- Vormen leefstijlen een onderdeel van het woonbeleid, en wat is de rol ervan ten opzichte van woonmilieus?

Voor de analyse van verschillende perspectieven op groen wonen ben ik uitgegaan van een krachtenveld. Ik wilde nu graag toetsen in hoeverre daadwerkelijk sprake is van een krachtenveld rondom het woonbeleid.

- In Nederland wordt door het landelijk restrictief ruimtelijk beleid de ruimte beperkt voor gemeenten om een eigen ruimtelijk beleid te voeren. Is dit voor wat betreft het woonbeleid eveneens het geval?

- Op het landelijk niveau hebben de beleidssectoren Wonen en Ruimte van het Ministerie van VROM nogal eens een tegenstrijdige visie op ruimtelijke ontwikkelingen in stad en land. Is hier op gemeentelijk niveau eveneens sprake van?

- In hoeverre botsen de belangen tussen de gemeentelijke politiek en de beleidsmakers ten aanzien van ruimtelijke ontwikkelingen in het landelijk gebied (bijvoorbeeld landelijk wonen)?

- Welke rol spelen ontwikkelaars in het ruimtelijk beleid van uw gemeente? Hoe gaat u bijvoorbeeld om met projectontwikkelaars die grond hebben verworven op ontwikkelingslocaties in uw gemeente?

Specifieke vragen per gemeente:

Amersfoort:

- Waarom heeft Amersfoort een eigen woonmilieutypologie ontwikkeld?
- Wat zijn de gevolgen van GINDS voor woonmilieudifferentiatie?
- Hoe concreet is het streven naar landelijk wonen in de stadsrandzones lopende van noord, via de oostrand naar het zuiden?
- Hoe verhouden de VROM-typologie en de typologie van Urhahn zich ten opzichte van elkaar in het Amersfoortse beleid?
- Hoe wordt het streven om tot een regionaal palet aan woonmilieus te komen vormgegeven?

Apeldoorn:

- Vindt u dat door het concept van de 'groene mal' uit de Ruimtelijke Ontwikkelingsvisie 2020 meer samenhang tussen stad en land wordt bereikt?
- Is hierbij een rol weggelegd voor groen wonen?
- Op welke manier wordt gestreefd naar meer verweving tussen stad en land in het oosten van de stad? Welke rol is hierbij weggelegd voor groen wonen?
- Is sprake van landschappelijke kwaliteit in het westen door de ruime aanwezigheid van groen wonen?
- Waarom heeft Apeldoorn een eigen woonmilieutypologie ontwikkeld?
- Waarom streeft Apeldoorn naar zo veel landelijke woonmilieus aan de bestaande stad?
- Hoe verhoudt het beleid zich tot de Stedendriehoek?

Deventer:

- In het structuurplan streven jullie naar een synergie van stad en land, op welke wijze wordt hier gevolg aan gegeven?
- Is deze samenhang deels tot stand gekomen doordat gezocht is naar mogelijkheden om woonmilieus in het landelijke gebied te creëren?
- Hoe verhoudt het beleid zich tot de Stedendriehoek?

Nijmegen:

- Waarom heeft Nijmegen een eigen woonmilieutypologie ontwikkeld?
- Hoe werkt Nijmegen de profilering van woonmilieus uit de Woonvisie uit?
- In de woonvisie wordt gestreefd drie belangen te behartigen, verenigt groen wonen deze belangen?
- Is sprake van een ander woonbeleid voor het landelijk gebied dan voor het stedelijk gebied?
- Hoe verhoudt het beleid zich tot het KAN?